

KAUFMANN
DÁVID
KÖNYVTÁRA

B. 441-2.

2.) *egypt.*

אגדת אסתר

AGADISCHE ABHANDLUNGEN

zum

BUCHE ESTER

nach einer Handschrift aus Jemen mit vergleichungen einer
zweiten Jemener Handschrift aus der Oxforder Bibliothek
cod. e. 57.

zum ersten Male herausgegeben

und mit Anmerkungen versehen

von

Salomon Buber.

KRAKAU.

Druck und Verlag von Josef Fischer, Grodgasse 62.

1897.

אגדת אסתר

ע"פ

כתב יד מתימן, עם השוואה לכתב יד שני, המובא גם הוא מתימן, ונמצא
באוצר הספרים באקספארד.

עם

הערות ותקונים והגהות ומראה מקומות ופתח דבר בראש.

סמני

ש ל מ ה ב א ב ע ר
מלבוב.

קראקא

ברפוסו של יוסף פישער (גראדגאססע נוי 62).
שנת תרנ"ז לפ"ק.

מזכרת נצח

לנשמת בני מחמד נפשי יקר רוח ובר לבב, הולך תמים ופועל
צדק, ובעל מדות טובות.

ה"ר

מאיר (המכונה מאקס) בובער ז"ל

אשר הלך לעולמו במבחר שנותיו, נולד ו' תמוז תר"י. (16 Juni 1850), ונפטר
כ"ד מנחם אב תרנ"ו. (3 August 1896).

יהי שמו ברוך, וזכרו לתהלה, ועד עולם ינון שמו.

מאת אביו המתאבל עליו כל הימים.

פתח דבר.

א) המדרש הזה אשר אני מוציא כעת לאור עולם, הוא עפ"י כ"י ישן המובא מתימן לירושלים, ומשם קניתיו בהשתדלות הרה"ג מוהר"ר שלמה אהרן ווערמ-היימער נ"י. הכתב יד הוא בתבנית רביעית קמנה, כתוב על נייר עב בכתב מרובע, ומחזיק פ"ה דפים (ק"ע עמודים) ובכל עמוד עשרים שורות. בהתחלתו כתב הסופר, בעזרת אשר לו הגדולה, אתחיל לכתוב אנדרתה דמגלה.
הגליון האחרון הוא מנוקב, ובעמוד מצד ימין נשלם: „ר' שמואל אומר גדול הוא השלום שהוא יתר מכל המתנות הטובות שהבטיח הקב"ה לישראל באחרית הימים, דכתיב וישב עמי בנוה שלום ובמשכנות מבטחים ובמנוחות שאננותי,

כן יאמר בעל הרחמים, ברוך רחמנא דסייען:

ובעמוד השני מצד שמאל ממשמש הכתב מאד ורק מלות אחדות יכלתי לקרא:

עסרין וארבעה.... שנת **אתתל"ב** * במדינת.... יחואל בן [הד]יין
רב הג... החבר הטוב החכם ביר כג"ק מרי ורבי משה החכם ביר....
רבי שלמה נע"ג יזכהו ה' למהגי ביה לדקדק בענינו הוא וזרע'
וזרע וזרעיה כתרמ"ש.....

עוד נמצא כתב יד ישן שני המובא ג"כ מתימן לירושלים ונמכר לאוצר הספרים באקספארד ונסמן שם Ms. Heb. e 47 והוא מחזיק ס"ה דפים (ק"ל עמודים) ובהתחלתו כתב הסופר „אתחיל לכתוב מדרש מגלה, בעזרת האל ב"ה יודיע כל נסתר ונגלה", והסיום הוא כמו בכ"י שלי „דכתיב וישב עמי בנוה שלום ובמשכנות מבטחים ובמנוחות שאננות אמן. כן יאמר בעל הרחמים ורחם עלינו, ברוך רחמנא דסייען. ואח"כ כתוב:

נשלם מדרש מגלה, בעזרת האל שבחר בישראל וקראם סגולה, ונשלם מעלי בשבא דהוא ראש חודש תמוז שנת **אתתקמ"ה** שנין לשטרות **השצין** ליצירה ** במאתא הצן*** בני קרנז' ת"ח ותוי"ש תתכ"ע

* הוח' שנת ה"ח ר"פ (1620) או ה"ח רפ"ב (1622) כי לדעת ק"ז הוהל נוספר הספרות

שנת ג' אלפים תת"ח ונדעת ק"ח הוהל שנת ג' אלפים ת"ן:

** נדור סג"ל אתתקמ"ח ודעת הכותב כי הוהל ענין הספרות שנת ג"ח ת"ח.

*** נ"ל ספק ה"ל לנע"ל.

אנסי, והכותב הצעיר קל הקלים יהודא ליב בירב אבא מרי נאחום בא"מ דויד בן אהרן במעורר באהרן אלאכלופי ישיל* תניציביה, אלהים יזכהו להגות בו הוא זרעו זרעו מעתה ועד עולם ויקיים עליו מקרא שכתוב לא ימוש ספר התורה הזה ויבייחילי תתיאיבי וכידי ישיל ברוך מי שעורני להשלימו כן יעורני על.....

ובהקובץ השני הזה נמצאות הוספות ממדרש אבא גריון, ועוד הוספות אחרות שאינן בכ"י שלי, וה"ר שלמה זלמן רודניצקי המתגורר כעת באקספארד הוציא לי את כל השנויים וההוספות אחרי אשר שלחתי לו העתקה מהכתב יד שלי, גם העתיק למעני דף שלם שהיה חסר אצלי.

(ב) מסדר המדרש אשר לענינו אסף לאספה מאמרים שונים והרכיבם יחד, מהם מגמרא בכלית מגילה, ועוד משאר מסכתות, וביחוד ממדרש פנים אחרים שהוצאתי לאור בספרי דאגדתא (ווילנא תרמ"ז), וגם שאב מהמכילתא כמו: (ד' י"ד) "זה אחד מארבעה שניתן להם רמז" שהוא במכילתא סוף בשלח. וגם המדרש ביר היה לו למקור, כמו: (ד' א') "ר' פנחס בש"ר הושע"י כו" שהוא מב"ר פפ"ד. (עוד שם) "א"ר אייבו כו", שהוא ג"כ שם. (עוד שם) "ד"א ויועק מאן דאמר רחמנא ותרן" שהוא בב"ר פס"ז אות ד'. (ד' ו') "ללמדך שלא יהיו שנים מתעצים כו" שהוא בב"ר פע"ד. (ה' י"ב) "ארבעה פתחו באף" שהוא בב"ר פ"ט אות ב'. (ו' ו') "הרשעים ברשות לבס", ב"ר פל"ד אות י'. (ח' ב') "א"ר יודן בש"ר לוי כו" ב"ר פפ"ז אות ו'. (ט ד) "א"ר ברכי' בש"ר חלבו כו" ב"ר פל"ט אות י"א. גם הביא מאמר הנובע ממדרש רות. (פ"ט) ר' חלבו ור' שמואל בר נחמן שמונים וחמשה זקנים ומהם כמה נביאים כו" הוא ממדרש רות פ"ג. כן היתה לפניו הפסיקתא דר"ב, כמו: (ו' א') בלילה ההוא ר' חייא ב"ר יוחנן אמר אכילת הפסח שאכלו ישראל במצרים בלילה כו" הוא בפסיקתא פסקא החודש (נ"ה ע"ב). גם הביא דברים ממדרש תהלים, כמו: (ה א) "אלי גי פעמים כו" הוא במדרש תהלים מזמור כיב אות ט"ז. (עוד שם) "ד"א אלי כך אמרה אסתר", שהוא ג"כ שם. (ז י) זשיה אלהים ה' חילי כו' שהוא בזמור כיב אות א' ואות י"ד. גם לקח דברים ממדרש משלי, כמו: (ה' א') זשיה בומח בעשרו כו' אמר ר' לוי כו' שהוא במדרש משלי פ"א אות כ"ז. (ו' י"א) "זשיה מבחה מבחה א"ר אבהו כו" שהוא במדרש משלי פ"ט אות ב'. וגם הרבה מאמרים לקח מן פד"א, כמו: (א' ו') ר' תחנא אומר בוא וראה עשרו כו" שהוא בפד"א פמ"ט. (א' ח') "ר' אליעזר אומר הצי שנה עשה אחשוורוש סעודות גדולות כו' שהוא ג"כ שם. (א' י"א) "ר' שמעון אומר כך מנהגנו של מלכי מדי כו" שהוא ג"כ שם שם: (ב' ה') "ר' שמעון אומר כו" שהוא שם פ"ג. (ב' כ"ב) "ר' שמעון אומר בוא וראה כו" שהוא ג"כ שם. (ג' א') "דאמר ר' פנחס שני עשירים כו" שהוא ג"כ שם: (ג' ב') "מה עשה המן כו" הוא ג"כ שם. (ג' י"ב) "ר' יוסי אומר אסטרולגוס גדול היה המן" הוא ג"כ שם. (ד' י"ג) "ד"א כיון שהרגו כו" שם שם. (ד' י"ז) "אמר לה מרוכי והלא יום השלישי פסח" גם הוא שם. (ה' ה') "אימתי עשתה לה סעודה" הוא שם שם. (ה' ו') "באותה שעה אמר המן בלבו", הוא שם שם. (ו' א')

* ר"ת יתי סינו לעולם.

ד"א נדרה שראה בחלומו כו" שם שם. (ז' א') «יום ט"ז בניסן היה» שם שם.
(ז' ט') «א"ל אדוני המלך יש עין בביתו של המן מבית קדשי הקדשים» שם שם.
(ח' ט"ו) «ר' פנחס אמר כו" שם שם. (ט' א') «במזל אריה». שם שם (ט' י"ב).
«ר' אלעזר אומר ארבעים בנים היה להמן» שם שם. גם ה' לפניו יוסיפון ליהודים
(ד' ח') ע"ש בהערה מ"ב.

אבל את המדרש אסתר רבה הנמצא לפנינו בדפוס לא ראה המסדר ולא הביאו (*).
גם לא הביאו מאמרים הנמצאים במדרש אבא גריון, רק בכ"י שני מן המדרש
הזה הנמצא באקספארד נוספו הרבה מאמרים מן מדרש אבא גריון ואני הוספתי
אותם עפ"י כ"י שהוא באמצע המדרש בין שני הצאי עגולה.

ג) לפני מסדר המדרש הזה ה' הרבה נוסחאות אחרות בגמרא מגילה,
ובמאמרים שהביא נמצאו הרבה שנויים מאשר הם לפנינו, והנוסחאות שהביא
שונים עם נוסחת גמרא כתב יד המונה באוצר הספרים במינכען כפי שהוציא
הרה"ג מוהר"ר רפאל נטע ראבינאוויץ ז"ל בספרו «דקדוקי סופרים», ועל כלם
העירותי במקומם בהערות שלי. עוד מצאתי כי באיזה מאמרים שהביא מגמרא
מגילה הביא ג"כ סימנים, כמו: (א א) ויהי בימי אחשורוש סימן יונתן קם כו'.
(עוד שם) סימן יסמ"ג. (עוד שם) סימן כנמ"ר. (א ז) מדרז"ק סימן כ"ה בהוספה
שהוספתי מכ"י שני הנמצא באקספארד). גם בפ"ב הערה ב' הבאתי מכ"י שני
הנ"ל לבש ברכה כמים בשם צדיק זה עטרה סימן. (ה ד) עזר ישועה כו' סימן.
ובהערותי בארתי כוונתם ותקנתי השיבושים אשר נפלו בהם ע"י המעתקים, והנה

(* אודות המדעש רבה על אסתר דברתי נפתח זכר לקפרי דלגדתא בהערה ה' והנאחתי שם
כי המדרש הזה לא ה' לפני רש"י והערך והילקוט, ויש להוסיף על מה שכתבתי שם. שמה שהביא
הרב הגאון מהר"ץ חיות ז"ל נשות מהר"ץ דק כ"א ע"ד וז"ל: רש"י (נ"א י"ט) מנכה תרנוס
אסתר נשם מדרש אסתר, נאמנה זה אינו כי רש"י כיון למדרש אבא גריון, ודברי התרגום נובעים
עין מדרש אבא גריון. גם יש עוד להוסיף מה שהביא העורך בערך זייטעוים וז"ל: הסיר קונעתו
ועשאו זייטעוים פ' קנעתו אשתו, ודוגמתו מדרש תהלים וצמדת ונגילת אסתר ותלכט אסתר
ונלכות ותעמוד נחלך בית המלך וגו' א"ל הקב"ה רשע מה אמה יושב צפנים וקונעתך מנחן ע"כ.
הנלות «צמדת ונגילת אסתר» היא הוספה בערוך נאחד הנועתיקים או הנודפיסים שחשז שהערוך
כיון במאמר זה למדרש אסתר, וזה אינו, כי לא נמלא שמך דבר וזהו צמדת אסתר רבה, והערוך
לא הביאו כלל, ומה שהביא מדרש תהלים הוא מוזכר כ"כ אות כ"ז וע"ש מה שהעירותי בהערה
קל"ה. ומה שהנאחתי בשם דבר שם כי לא היה המדרש אסתר לפני צעל הילקוט, כי דבריו על אסתר נובעים
ונגמרא מנילה וצמדת אבא גריון וצמדת פנים אחרים (שהולאחי לאור), ושם נפתח דבר נחתי
רשימה מכל מאמרי הילקוט לאסתר נאחזה וקום שאב אוחס. ומה שנמלא צילקוט לך רנוז ע"ב מלחין
«צמדת ונגילת אסתר» הוא נאחזה ונגיה אף כי נמלא הנאמר באסתר רבה, אבל הוא שם צמיר
פנ"ב אות ג' שליין צמאתר שלפניו, וגם הנאמר שלאחריו שלש שעות נקראו לו הוא ג"כ שם
צמ"ד פנ"ב אות ד'. וכן צילקוט נשלח רנוז רכ"ו ד"ה כחזי יעשה עץ. גנוה חננסיס אמה, ומלחין
«צמדת אסתר» כוונתו למדרש פנים אחרים והוא שם דף ל"ו ע"ב וע"ש צמדת פנים אחרים הערה
ק"ו, וצמדתתי יריעות שלמה לך 14 העירותי על דגני הגאון ה"ר אנרס ז"ל נספרו רב
פעלים שחש שה' נמלא מדרש אסתר ומונא צילקוט נשלח, ונאמנה כוונתו למדרש פנים אחרים.
וכן צילקוט יתחלק רנוז שם"א כרסס אגדת אסתר נטעות ול"ל אגדת רות והוא שם רפ"ג.

לפנינו בגמרא לא נמצאו סימנים האלה, גם לא בגמרא כתב יד הנמצא במינכן, ובגמרא מגילה כ"ו נמצאים סימנים אחרים אשר אינם נמצאים בגמרא לפנינו, כמו: מגילה (י"ד ע"א) מקום נתבצר להם בגיהנם ועמדו עליו שבע, נמצא בגמרא כ"ו סימן עמריו ג"ב, עיין דברי סופרים דף ל"ד ע"א ובהערה פ'. וכן (ט"ו ע"א) זאת של ושת נמצא שם סימן לכולים ראה אביו וניהם. עיין ד"ס דף מ"ד ע"א ובהערה י'. (כ"ז ע"ב) מימי לא השתתני מים נמצא שם סימן אכ"ב, עיין ד"ס דף ע' ע"ב ובהערה ד'. (שם שם) לא עשיתי קפנדריא לבית הכנסת, נמצא שם קפ"ו סימן. (שם שם) א"ל מימי לא קדמני, נמצא שם קדים אכיל בלא ברכה סימן. (כ"ח ע"א) מימי לא קבלתי מתנות, נמצא שם קע"ו סימן. (שם שם) מימי לא הקפדתי, נמצא שם פצה"ה ישן סימן. עיין דברי סופרים ע"ב ע"ב הערה ר'. ולעומת זה נמצאים סימנים בגמרא מגילה לפנינו אשר אינם בגמרא מגילה כתב יד, כמו: (י"א ע"ב סימן שסד"ך. (כ"ה ע"א) בלית עק"ן נשפ"ה סימן. (שם ע"ב) רעבד"ן סימן. (כ"ז ע"ב) זלפ"ן סימן. (ל"א ע"א) מאפ"ו סימן. (ובגמרא כ"ו הגי' שאפ"ו סימן):

ד) למעלה חעירותי על המקורות אשר המסדר שאב מהם, בכל זאת נמצאים הרבה מאמרים אשר המקור נעלם ממנו, ובודאי היו לפניו מדרשים אשר נאבדו מאתנו. כמו: (א' ב') על כסא מלכותו מצינו כל מי שהזכיר לו הכתוב, כסא מלכות כו'. (שם) ד"א על כסא מלכותו, זה כסא שלמה כו'. (א' ד') ימים רבים עשה סעודה ששה חדשים. (א' ו') בכ"י שני מהמדרש הזה הנמצא באקספארד והוספתי ההוספה בפנים ושמואל אמר חור כרפס ח"ת גדולה רמו יש בה מלמד כשראה הקב"ה ישראל מסובין בסעודתו של אחשורוש חתר להן חור אחד מגיהנם כו'. (א' י"ג) דת זו המלכות ודין זה המשפט. (א' ט"ז) יש אומרים שאמר עליה שם המפורש כו'. (ב' ב') אלו אחד משה שהועילה עצתו כו'. (ב' ה') ד"א למה נקרא שמו מרדכי. (שם) ד"א בן קיש שהיתה זכותו שקולה כו'. (ב' ט') כמה טרחות כו', וכן המאמר מה הוא ויבהל. (ב' י"ג) ובוה הנערה באה כו'. (ב' י"ד) א"ר חייא בר ווא מלכי מדין תמימים היו כו'. (ב' י"ז) ושיה שקר החן כו'. (ג' א') בוא וראה מה היתה אחריתו כו'. (ג' ה') זה אחד משה שראו וכשוו. (שם) ד"א וירא המן א"ר אייבו כו'. (ג' ז') התחיל מפיל גורלות כו' עד לכך נאמר מיום ליום. (ד' א') א"ר יצחק נפחא שבטים קרעו על בנימין. (שם) ושיה בכ בטחו. (ד' ב') ד"א זה מלכי המלכים. (ד' ג') למה נקרא אבל גדול כו'. (ה' א') שמה שכחתי כעומר הלכות. (ה' ב') והיו בני פלטין סבורין כו'. (שם) אמרו עשו לה כשפים וכיערו אותה לפני אחשורוש. (ה' ט') אמרו לא לחנם היו מתקמטין כו'. (ה' י"ז) מכאן אמרו חכמים יש עושר שנעשה רע לבעליו. (ה' י"ד) זו אחד משה שלא הועילה עצתו. (שם) אמרו מאתים ושמונה כו' עד סוף הפרשה. (ו' א') ד"א בלילה ההוא מה כתיב למעלה מן הענין כו'. (ו' י') מיד נשתתח המן לפניו כו'. (ו' י"ב) וכן אתה מוצא שכל זמן שישראל יוצאין למלחמה כו' עד סוף הפסוק. (ז' ד') ר' מאיר אומר היו מדוירין לבן ישראל למכרו כו'. (ז' י') ד"א למה נמשלה אסתר בשחר כו'. (ח' ב') מינתה אותו אפטרופוס כו'. (ח' ח') א"ר אבהו כל אותן שבעים יום שבין אגרת לאגרת, כו'. (ח' ט"ז) הילופס נתן להם הקב"ה כו'. (שם) ששן חסר כו'. (ט' ד') חמשה שכתוב בהם הולך

וגדול. (ט' י"ב) ועליהם אמר הכתוב והי' אור ישראל כו' עד סוף הפסוק. (ט' י"ד) המן ובניו נתלו על עץ אחד כיצד כו'. (ט' כ"ז) שלשה דברים תקנו ב"ד שלמטה כו', ומקרא מגילה דרשו בק"ו כו'. (ט' כ"ח) וזכרם לא יסוף מזרעם ר' נתן אומר כו' (*).

ה) שם המסדר והזמן והמקום אשר נסדר המדרש הזה קשה לברר, אבל ראה זה מצאתי כי כבר היה לפניו האלפסי והרמב"ם כמו שתראה (ט' כ"ו). מנהגא דהו לן דמאן דקארי לה למגילה קורא ופושט כאגרת, אבל קורא וכורך כספר תורה לא חזי לן' הוא לשון רב האי גאון הובא באלפסי, ועיין שם בהערה ס"א. וכן (ט' כ"ז) ד"ה ולא יעבור תאנא באלו אמרו מקדימין ולא מאחרין בקריאת המגילה ובתרומת שקלים כו' אבל סעודת פורים וסעודת ר"ה וספק מילה כו', לקוח מהאלפסי, עיין שם הערה ע'. (ט' כ"ח) סירוגין קטועין חדא פרא חדא, פירוש כגון שקרא פיסוקו של פסוק וקרא פיסוק השני לו והזר וקרא פיסוק ששכה המאמר סירוגין קטועין חדא פרא חדא, הוא לשון הירושלמי מגילה פ"ג ה"ב (דף ע"ג ע"א), ועל זה הביא הפירוש, והפירוש לקוח מהאלפסי עיין שם הערה פ'. (***) (ט' כ"ח) ד"ה לקיים את ימי הפורים אבל חכמים אומרים בזמן הזה הואיל ומסתכלין בה אין קורין אותה אלא בזמנה, כלומר הואיל ואין עיניהם של עניים נשואות אלא למקרא מגילה כדי לחלק להם מעות פורים אין קורין אותה אלא בזמנה, ויש שגורסין הואיל ומסתכננין בה, כלומר באותו הזמן שהיו ישראל יכולין להעמיד דיניהם ואין באין לידי סכנה, כו' וכן הלכתא. הוא לשון האלפסי ריש מגילה ע"ש הערה ק"ז ק"ח: וגם דברי הרמב"ם ז"ל היו לו למקור, כמו שתראה: (ט' כ"ח) וימי הפורים לא יעברו לימד כל ספרי הנביאים וכל הכתובין עתידין ליבטל לימות המשיח כו' עד סופו, הוא לשון הרמב"ם סוף ה' מגילה ע"ש הערה ק"ג. (***)

(*) ראייתו צנוטה הלוי להר"ם חלקן ז"ל שהביא (דף ל"ט ע"א) וז"ל: וה"ר יוכפ אבן יחיאל ז"ל כתב וז"ל ונלא בחמוז חסועות יהושע ונילוט ארוני נזק וזולתם מהעלכיס, ולא ידעתי וננין לו. הוא בכ"י לפנינו פ"ג א'. עוד סס (דף קע"א) הביא וה"ר יוסף יחיאל ז"ל מלא נכסלו וטנת שנלמו סחון ועוג. ושקלהו כל ישראל, וניאור להם נשה רבס כל סחורה ע"כ. לא ידענו ונניין לו, וזה הוא ג"כ בכ"י לפנינו, ולפנינו נחדם נשט נקהלו כל ישראל וניאור להם נשה רבס כל סחורה:

(**) את הירושלמי לא הביא הנוסדר ונהי' שהביא (ט' ז') אמר רב יהודה אמר רב שירת הים ושירת דבורה נכתבים ארית על בני לבונה כו', ועוד סס אמר ליה ר' זירא לר' חנינא בן חמי של ר' הושע"י כו' הביא נוסחא אחרת ונהי' שהוא בירושלמי מגילה פ"ג ה"ח דף ע"ד ע"ג ע"ש בהערות שלי וחולי לקח זה מנדברי הגאונים.

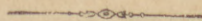
(***) מזה נראה כי נסדר המדרש הזה נאריך סימן, כי בני סימן היו עוסקים בהלכות רב אלפסי ז"ל וגם אחרי אשר נאה אליהם האגרת הידוע נשם אגרת הימן עיקר לעודם היה בספר היד להרמב"ם ז"ל, ועיין גם חולך נחמד ח"ב דף ד' כי הרמב"ם אמר באגרתו לחכמי לוינל בכל סימן ונעט עוסקים בחלמוד חזל אינם וניניס חלא הדדוס וקבל סכר, וכבר נחמדנו מהם חנסיס בעלי עניון ושלמו שלוחים וקנו שלם נוסחאות וין חצורה, ונחנו נסחה בכל גזול וגזול הוא שהאיר עיניהם וחקן מעשיהם עד הודו. וגם ברים אגרתו לקהל מרשילא העיר הרמב"ם ז"ל בעלנו שנחפשט חגורו נחיימן. ועיין אבן ספיר ס"א (ליק תרכ"ה) אשר חקר וכתב על ספר חת מלכס ומעמדס. של חנסי סימן.

ו) כל זאת מצאתי לדבר מתכונת הספר, ועתה עלי לתת דין וחשבון ממלאכתי, העמסתי על שכמי להגיה ולתקן את המדרש הזה, כי הרבה שגיאות נפלו בו ע"י שגגות מעתיקים. גם הצגתי בגוף הספר ציונים לפרשיות ולפסוקים, כי בכתב יד לא היו מצוינים כלל, וכן עשיתי מראה מקומות מכל הכתובים שהובאו בו. וציינתים בפנים הספר, גם נתחי ריוח והפסקה בין ענין לענין ובין מאמר למאמר, גם ערכתי הערות ותקונים ומראה מקומות מדברי חז"ל בתלמוד זמדרשים, והעירותי על שנויי נוסחאות, והוספתי איזה מאמרים עפ"י הכ"י השני מהמדרש הזה הנמצא באקספארד.

ואקוה כי חובבי דברי חז"ל ישמחו על גוף המדרש המובא ממרחק, וגם על מלאכתי, ויהי נועם ה' עלי ומעשה ידי יכונן סלה!

שלמה באבנר.

לבוב, ר"ח כסלו תרנ"ז,

אגדת אסתר.

פרשה א.

[א] וַיְהִי בִימֵי אַחַשְׁוֵרוּשׁ. (ב) זֶה שֵׁמֶר הַכְּתוּב כַּאֲשֶׁר יָנוּם אִישׁ מִפְּנֵי הָאָרִי וּפָגַעוּ הָדוּב וּבֵא הַבַּיִת וּסְמַךְ יָדוֹ עַל הַקִּיר וּנְשָׁכוּ הַנַּחֵשׁ (עֲמוּסַי ה' י"ט). אָרִי זֶה בָּבֶל, שֶׁנִּמְסְרוּ לָהּ יִשְׂרָאֵל תַּחֲלָה, שֶׁנֶּאֱמַר קְדַמִּיתָא כַּאֲרִיָּה (דְּמִיָּא ל' ז' ד'). וּפָגַעוּ הָדוּב, זֶה מַדֵּי, שֶׁנִּמְשָׁלָה כְּדוּב, שֶׁנֶּאֱמַר וָאָרוּ חַיּוּהּ אַחֲרֵי תַנְיִנָּה דְמִיָּה לְדוּב (סֵס סֵס ס'): וּבֵא הַבַּיִת וּגְרָ [וּנְשָׁכוּ הַנַּחֵשׁ]. (ג) בָּאוּ לְבָנוֹת בֵּית הַמִּקְדָּשׁ, וְעָמַד עֲלֵיהֶם הַמֶּן הַרְשָׁע, (ג) הוּא שְׁמִשֵּׁי סַפְרָא, כְּדִי לְבַטֵּל בְּנֵי בֵּית הַמִּקְדָּשׁ, (ד) וְעָמַד כִּנְגְדוֹ מִרְדְּכָי, וְלָמָּה, שֶׁהוּא מִשְׁבַּטוֹ שֶׁל בְּנִימִין, וְנָתַן נַפְשׁוֹ עַל הַבַּיִת, שֶׁכְּתוּב בּוֹ לְבַנְיָמִן אָמַר יָדִיד ה' יִשְׁכּוֹן לְבַטַּח עֲלָיו (דְּנִיָּס ל"ג י"ג), לְפִיכָךְ עָמַד כִּנְגְדוֹ הַמֶּן הַרְשָׁע כְּדִי לְבַטֵּל עֲצָתוֹ, וְכֵן הוּא אוֹמֵר וּבְמַלְכוּת אַחַשְׁוֵרוּשׁ בְּתַחֲלַת מַלְכוּתוֹ כְּתָבוּ שְׁמֵנָה עַל יוֹשְׁבֵי יְהוּדָה וִירוּשָׁלַיִם (עֲזָרָא ד' ו'), לְפִיכָךְ הָיוּ יִשְׂרָאֵל צוּוּהֵין וְיָוִי: וְיִהִי בִימֵי אַחַשְׁוֵרוּשׁ. (ה) אָמַר ר' לֵוִי וְאִיתּוּבָא ר' יוֹנָתָן דְּבֵר זֶה מְסִירַת בִּידוּנוֹ מֵאַנְשֵׁי כְּנַסַּת הַגְּדוּלָּה, כֹּל מְקוֹם שֶׁנֶּאֱמַר וְיִהִי אִינוּ אֵלָא לְשׁוֹן צַעַר, וְיִהִי בִימֵי אַחַשְׁוֵרוּשׁ (אֶסְתֵּר א' א') הוּא הַמֶּן. וְיִהִי בִימֵי שְׁפוּט הַשּׁוֹפְטִים (כּוֹת א' א') הוּא רַעֲב. וְיִהִי כִי הַחֵל (נְדַלְטִית ר' א'), וְיֶאֱמַר ה' לֹא יִדּוֹן רוּחִי בָאָדָם (סֵס סֵס ג'), וְיִהִי בְּנִסְעָם מִקְדָּם (סֵס י"א ז'), וְיֶאֱמָרוּ אִישׁ אֶל רַעְהוּ הִבֵּה גְלַבְנָה לְבָנִים (סֵס סֵס ג') וְיִהִי בִימֵי אֶמְרָפֶל (סֵס י"ד א'), עֲשׂוּ מַלְחָמָה (סֵס סֵס ז'), וְיִהִי כִי זָקֵן יִצְחָק (סֵס כ"ז א'), וְיִתְכַהֵין עֵינָיו מֵרְאוּת (סֵס סֵס), וְיִהִי ה' אֶת יוֹסֵף (סֵס ל"ט ז'), וְתִשָּׂא אִשֶׁת אֲדוֹנָיו (סֵס סֵס ז'), וְיִהִי בַּהֲיוֹת יְהוֹשֻׁעַ בִּירִיחוֹ וְיִשָּׂא עֵינָיו וְיִרְאֵ וְהִנֵּה אִישׁ עוֹמֵד לִנְגְדוֹ וְחָרְבוּ שְׁלוֹפָה בִּידוֹ (יֹהֲשֻׁעַ ה' י"ג), וְיִהִי ה' אֶת יְהוֹשֻׁעַ (סֵס ו' כ"ז), וְיִמְעַלּוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל

הערות ותקונים

(א) זְשִׁיָּה כַּאֲשֶׁר יָנוּם. וְנִדְרַשׁ פִּינִים אַחֲרֵים נֹסַח ז' סְהוּלְחִי לְאִיר צַסְפִּיר דְּלִגְדַחְלָא, וְנִסְגָּה צַנְדְרַשׁ שׁו"ט וְנִזְמֹר יִישׁ אֹחַת י"א צַסֵּס כ' יְהוּדָה צְקִיָּוִר, וְכֵן נִסְגָּה צַנְדְרַשׁ אֶסְתֵּר רַבָּה צַפְתִּיחַתְחַל אֹחַת ה', וְנִתְחַלֵּל סֵס ד' יוֹדֵל צַר סִינְוִין פִּתַח, וְהַנְּאֻמָּר עֵין וְנִדְרַשׁ פִּינִים אַחֲרֵים וְנֹזֵל זִילְקוּט אֶסְתֵּר רַבָּה אֶלְפ' מ"ה ד"ה וְיִהִי צִינְיֵי אַחַשְׁוֵרוּשׁ זְשִׁיָּה כַּאֲשֶׁר יָנוּם, וְחִסְרַת הַלֵּיָן, וְזִילְקוּט עֲמוּסַי רַבָּה חֲקִמָּה הַתַּחֲלַת הַנְּאֻמָּר הוּא עֵין וְנִדְרַשׁ שׁו"ט, וְהַלֵּיָן שׁו"ט צַנְאֲמָר שְׁלַפְנִיָּו צַנְטוּט עֲמוּקִיָּוִו וְשִׁיָּךְ לְהַתַּחֲלַת רַבָּה חֲקִמָּה, וְהַנְּאֻמָּר זִילְקוּט סֵס כַּאֲשֶׁר יָנוּם זֶה צַבֵּל כו', הוּא מִן וְנִדְרַשׁ פִּינִים אַחֲרֵים, וְצִינְיֵי שִׁנִּי עֵין וְנִדְרַשׁ הַזֶּה הַנְּעוּלָל בְּחֻקְסַפְלָרֵךְ נִנְעָלָה פִּסַּה הוֹסֵפֶה סְנוּסְפֵךְ צַהַתַּחֲלַתוֹ אֶלְאֻמֵר אֶחָד עֵין רִישׁ וְנִדְרַשׁ אֶלְפ' גּוֹרְוִין ר' צַרְכִּי. פִּתַח נִי פִּעַל וְעֵשֶׂה קוֹרֵא הַדְּרוֹת מֵרֵאֶשׁ כו' אֶלְפ' רֵאֶשׁ לִילְוִרִים כו' עַד הַתַּחֲלִילוֹ הַכֵּל לְוּוּחִין וְיָוִי, וְיִהִי צִינְיֵי אַחַשְׁוֵרוּשׁ: (ב) צַלוּ לְבָנוֹת צִינֵי הַמִּקְדָּשׁ. צַנְדְרַשׁ שׁו"ט צַבְנְגוֹן אֶחָד, וְכַמּוֹ כֵן צַנְדְרַשׁ אֶסְתֵּר רַבָּה, וְנִרְלָאָה כִי הַמְּסַכֵּר עֵין וְנִדְרַשׁ אֶסְתֵּר רַבָּה שֶׁאֵלְפ' הַנְּאֻמָּר הַזֶּה עֲשׂוּט פ"ט, וְהוֹסִיף גִּיָּח דְּנִרִים צַחֲמֵלַע, וְעִיָּין צַשׁוּט סֵס הַעֲרֵה ל': (ג) הוּא שְׁמִשֵּׁי סַפְרָא. הוּא אֶשֶׁר נִזְכַּר צַעֲזָרָא ד' ח' וְשִׁמְשֵׁי סַפְרָא, וְצַנְדְרַשׁ פִּינִים אַחֲרֵים הַגִּירִסָּא הוּא סַפְרָא שְׁמִשֵּׁי צַן הַמֶּן, וְזִילְקוּט אֶסְתֵּר סֵס הִבִּיא וְזָל: הוּא שְׁמִשֵּׁי הַסּוּפֵר כְּלוּמַר צַנוּ שֶׁל הַמֶּן עֵשֶׂה כֵן, וְזֶה הוֹסִיף צַעֵל הִילְקוּט, וְזִילְקוּט עֲמוּסַי וְנֹזֵל רַק וְעָמַד עֲלֵיהֶם הַמֶּן הַרְשָׁע הוּא שְׁמִשֵּׁי סַפְרָא: (ד) וְעָמַד כִּנְגְדוֹ מִרְדְּכָי. צַנְדְרַשׁ פִּינִים אַחֲרֵים וְנִסְסֵי יָרֵד מִרְדּוּצוּתֵים כִּנְגְדוֹ, וְזֶה הַשְּׁמִיַע הַמִּקְדָּשׁ שְׁלַפְנִיָּו, וְזִילְקוּט אֶסְתֵּר מִרְדּוּצוּת, וְזִילְקוּט עֲמוּסַי מִרְדּוּצוּתֵים, וְהוֹרַחַת הַנְּעִלָה צִינְיֵי שְׁלוּחִים: (ה) אֶחָד ר' לֵוִי וְאִיתּוּבָא ר' יוֹנָתָן. מְנִילָה י' ע"ג:

(סס ז' א'), ויהי איש אחד מן הרמתיים (ע"א א' א'), כי את חנה אהב וה' סגר רחמה (סס סס ה'), ויהי איש אחד מצרעה (סופטים י"ג ז'), ואשתו עקרה (סס סס), ויהי כאשר זקן שמואל (ע"א ח' א'), ולא הלכו בניו בדרכיו (סס סס ג'), ויהי דוד לכל דרכיו משביל (סס י"ח י"ד), ויהי שאול עוין את דוד (סס סס ט'), ויהי כי ישב המלך בביתו (ע"ג ז' א'), רק אתה לא תבנה הבית (מ"א ח' י"ט), ויהי ביום השמיני (ויקרא ט' א'), ותניא אותו היום היתה שמחה גדולה לפני המקום ברוך הוא כיום שנבראו בו שמים וארץ, כתיב הכא ויהי ביום השמיני, וכתוב התם ויהי ערב ויהי בוקר (נלמט' א' ה'), (נשרפו) [הא שכיב] נדב ואביהוא, והא כתיב ויהי בשמונים שנה וארבע מאות שנה לצאת בני ישראל (מ"א ו' א'), והא כתיב ויהי ערב ויהי בוקר, והאיכא ויהי ויהי טובא דשבקינהו, אלא אמר רב אשי ויהי איכא הכי ואיכא הכי, בימי ודאי לשון צער הוא: (י) והמשה הוה, ויהי בימי אחשורוש (אסתר א' א'), הוה תמן המן הרשע וביקש לכי'ות שונאיהן של ישראל. ויהי בימי אמרפל (נלמט' י"ד א'), הושלך אברהם לכבשן האש. ויהי בימי שפוט השופטים (רות א' א'), הוה רעב ומת אלימלך ושני בניו מחלון וכליון, ויהי בימי אחז (ישעי' ז' א'), ומה צרה היתה כאן, ארם מקדם ופלשתים מאחור (סס ט' י"א); אמר אחז אם אין גדיים אין תיישים אם אין תיישים אין צאן, אם אין צאן אין רועה, אם אין רועה אין העולם, וכן אמר אחז אם אין קטנים אין גדולים, אם אין גדולים אין תלמידים, אם אין תלמידים אין חכמים, אם אין חכמים אין תורה, אם אין תורה, אין בתי כנסיות ובתי מדרשות, אם אין בתי כנסיות ובתי מדרשות, הוא שהכתוב משרה שכונתו בעולם, מה עשה נעל בתי כנסיות ובתי מדרשות, הוא שהכתוב אומר, צור תעודה התום תורה בלמודי (סס ח' ט"ז), כשו'או הכל התחילו ציווחין וי וי. ויהי בימי יהויקים (ירמ"י א' ג'), חרב הבית וביקש הקב"ה להתזיר את העולם לתוהו ובוהו, כתיב להלן בראשית ברא אלהים והארץ היתה תהו ובהו (נלמט' א' א' ו'), וכתוב הכא בראשית ממלכות יהויקים (ירמ"י י"ז א'), לכך נאמר ויהי בימי אחשורוש: כיוצא בו (ז) אמר ר' לוי דבר זה מסורת הוא בידינו מאבותינו אמוץ ואמציה אחים הוה, מאי קא משמע לן, כדרי' שמואל בר נחמני, דאמר ר' שמואל בר נחמני אמר ר' יונתן כל כלה שהיא צנועה בבית חמיה זכתה ויצאו ממנה מלכים ונביאים, מנא לן מתמר, דכתיב ויראה יהודה ויחשביה לוונה כי כסתה פניה (נלמט' ל"ח ט"ו), משום דכסתה פניה ויחשביה לוונה, (ח) אלא אמר ר' אלעזר שכסתה פניה בבית חמיה, ויצאו ממנה מלכים ונביאים, מלכים מדוד, ונביאים דאמר מר אמוץ ואמציה אחים היו, וכתוב הוון ישעיהו בן אמוץ (ישעי' א' א'). (ט) ואמר ר' לוי דבר זה מסורת בידינו מאבותינו מקום ארון אינו מן המדה, תניא נמי הכי ארון שעשה משה יש לו עשר אמות לכל רוח ורוח, שנאמר ולפני הדביר עשרים אמה אורך ועשרים אמה רוחב ועשרים אמה קומתו (מ"א ו' כ'), [וכתיב כנף הכרוב האחד עשר אמות וכנף הכרוב האחד עשר אמות, ארון גופיה היכא הוה קאי, אלא לאו] (י) שמע מינה בנם היה עומד: ויהי

הערות ותקונים

- (1) ומנשה הוה כו'. ונגילה סס, והנסדר הכתיב והניח טעמים להחמשה וליתא בגמרא סס:
 (2) אמר ר' לוי דבר זה נוקרת טול כו'. ונגילה סס: (ח) אלא אמר ר' אלעזר שכסתה פניה בבית חמיה. בגמרא ליתא סס האומר, ונמלא ג"כ בכ"י ונגמלא ונגילה, כמו שהנולד בנקדוקי סופרים מנגילה דף י"ח ע"ג: (ט) ולא ר' לוי נקוס ארון, ונגילה סס: (י) ש"מ בנם היה עומד. בגמרא

בימי אה־שְׂרוּשׁ. (יא) (סימן) יונתן קם תחת שְׂמוּאֵל. יהושע שש. כהן הטוב. פדה כסאו. בדם עבדיו. הניף הרכיב. יוחנן זכר. שמע ארי. עזר עצלן. נחמן לולי. רבא צדיק. מתן גוי. איש אלהים. (יב) ר' יונתן פתח לה פתחא להאי פרשתא מהכא, וקמתי עליהם נאם ה' צבאות והכרתי לבבל שם ושאר גוין ונכד נאם ה' (ישעי' י"ד כ"ג). שם, זה הכתב. שאר, זה הלשון, (יג) נין, זה מטבע, נכד, זו ושתי: ר' שמואל בר נחמני פתח לה פתחא להאי פרשתא מהכא, תחת הנעצוין יעלה ברוש (סס כ"ה י"ג), תחת המן הרשע שעשה עצמו ע"ז, דכתיב (על כל) [ובכל] הנעצוצים (ועל כל) [ובכל] הנהלולים (סס ז' י"ט), יעלה מרדכי הצדיק שנקרא ראש לבשמים, (דקרינן מר דרור) [שנאמר ועתה קח לך בשמים ראש מר דרור (שמות ל' כ"ג), ומתרגמינן מרי דביא. ותחת הסרפד יעלה הדם (ישעי' כ"ה י"ג). תחת ושתי הרשעה בת בנו של נבוכדנצר הרשע, (יד) ששרף בית מרפדו של אלהינו, דכתיב רפידתו זהב (סס"ג ג' י'); תעלה אסתר הצדקת שנקראת הדסה, דכתיב ויהי אומן, את הדסה (אסתר ז' ז'). (טו) והיה לה' לשם (ישעי' י"ג), אלו ימי פורים. לאות עולם לא יכרת (סס), זה מקרא מגלה: (טז) ר' יהושע בן חנניה פתח לה פתחא להאי פרשתא מהכא והיה כאשר שש ה' עליכם וגו' (דברים כ"ח ס"ג), ומי חדי קודשא ב"ה במפלתא דרשעים, והא כתיב בצאת לפני החלוץ ואומרים הודו לה' כי לעולם חסדו (ד"ג כ' כ"א), אמר ר' יוחנן מפני מה לא נאמר כי טוב (יז) בפרשה זו. לפי שאין הקב"ה שמוח במפלתן של רשעים, (יח) דאמר ר' שמואל בר נחמני אמר ר' יונתן מאי דכתיב ולא קרב זה אל זה וגו' (שמות י"ד כ'), באותה שעה ביקשו מלאכי השרת לומר שירה לפני הקב"ה, אמר להם הקב"ה מעשה

הערות ותקונים

שם הביא לפני זה כתיב כקף הכרוז האחד עשר אמות וכקף הכרוז האחד עשר אמות ארון גופיה היכל הוה קאי' אלא ללו שבע ויניה בנס היה עומד, וכן תקנתי בפנים: (יא) סימן יונתן קם, לא נמצא לפנינו בגמרא, והס סימנים להפתיחות שלחמיו אשר פתחו בהם. יונתן קם הכוונה למאמר ר' יונתן פתח וקמתי וגו': תחת שמואל. הכוונה ר' שמואל פתח תחת הנעצוין: יהושע שש. הכוונה ר' יהושע פתח והיה כאשר שש ה': כהן הטוב. הכוונה ר' אבא בר כהנא פתח כי לאדם טעונו: פדה כסאו. הכוונה למאמר רבא בר אבון פתח ושמתי כסא: בדם עבדיו. יש לתקן דינוי עבדיו. והכוונה רב דינוי פתח כי עבדים אהמו: הניף הרכיב. ל"ל חנין הרכיב והכוונה למאמר ר' חיינא פתח הרכבת אנוס: יוחנן זכר. הכוונה למאמר ר' יוחנן פתח זכר חסדו: שבע ארי. אף כי אמר ריש לקיש פתח עלה אריה, רק ריש לקיש ור' שמואל הכל אחד כאלו היה כתוב ר' שמואל בן לקיש פתח: עזר עללן. הכוונה למאמר ר' אלעזר פתח בעללתיים ימך העקרה: נחמן לולי. הכוונה למאמר רב נחמן פתח לולי ה': רבא לדיק. הכוונה למאמר רבא פתח צרכות לדיקים: מתן גוי. הכוונה להמאמר רב מתנה פתח כי גוי גדול: איש אלהים. הכוונה למאמר רב אשי אמר או הנקה אלהים: (יב) ר' יונתן פתח לה פתחא וכו'. גמרא מגילה סס: (יג) כין זה נוטע. כ"ה בגמרא מגילה כ"י, ולפנינו בגמרא זה מלכות, עיין ד"ס דף י"ט ע"א: (יד) ששרף בית מרפדו של אלהינו. בגמרא ששרף ריפדת בית ה', וכאשר הביא הנסדר כ"ה בגמרא מגילה כ"י. כמו שהוצא ד"ס סס, וכמו כן כל הסינויים אשר הביא מוגמרא כ"י כולם המה גם בנוסחאות שהביא הנסדר שלפנינו: (טו) והיה לה' לשם, אלו ימי פורים. לאות עולם, זה מקרא מגילה. בגמרא סס הגירסא והיה לה' לשם, זו מקרא מגילה. לאות עולם לא יכרת, אלו ימי פורים: (טז) ר' יהושע בן חנניה פתח. בגמרא הגירסא ר' יהושע בן לוי, ועיין ד"ס סס דף י"ט ע"ב בהערה כ': (יז) בפרשה זו. בגמרא הגירסא בהודאה זו: (יח) דאמר שמואל בר נחמני אמר ר' יונתן נאמי דכתיב. בגמרא הגירסא דא"ר יוחנן בנמוס דארשנ"ג א"ר יונתן, וראיתי בילקוט שמות רמז רל"ג הביא המאמר מוגמרא מגילה וגורם ג"כ א"ר שמואל בר נחמני, וכן ראיתי בד"ס שהביא הגירסא מוגמרא מגילה כ"י ולאמר

ידי טובעים בים ואתם אומרים שירה לפני, (יט) אמר ר' יוסי בר חנינא הוא אינו שש, אבל אחרים משיש, ודיקא נמי דכתיב ישיש ולא כתיב ישוש, שמע מינה. ר' אבא בר כהנא פתח לה פתחא להאי פרשתא מהכא, כי לאדם שטוב לפניו נתן חכמה ודעת ושמהה ולחוטא נתן ענין לאסוף ולכנוס לתת לטוב לפני האלהים (קהל' ז' כו); כי לאדם שטוב לפניו נתן חכמה ודעת ושמהה, זה מרדכי. ולחוטא נתן ענין לאסוף ולכנוס, זה המן. לתת לטוב לפני האלהים, זה מרדכי, שנאמר ותשם אסתר את מרדכי על בית המן (אסתר ח' ז'): (כ) רבא בר אפרון פתח לה פתחא להאי פרשתא מהכא, ושמתי כסאי בעילם והאבדתי משם מלך ושרים (ימ"ג י"ט ל"ט), מלך, זו ושתי. ושרים, זה המן ועשרת בניו: רב דימי בר יצחק פתח לה פתחא להאי פרשתא מהכא. כי עבדים אנחנו ובעבודתינו לא עזבנו אלהינו (כג) [ויט עלינו חסד לפני מלכי פרס (עזרא ט' ט'), אימתי בומן המן]: ר' חנינא בר פפא פתח לה פתחא להאי פרשתא מהכא. הרכבת אנוש לראשינו באנו באש ובמים (תהלים ס"ו י"ג), (כד) באש בימי כשדים, ובמים בימי פרעה, ותוציאנו לרויה (ס), בימי המן: ר' יוחנן פתח לה פתחא להאי פרשתא מהכא, זכר חסדו ואמונתו לבית ישראל ראו כל אפסי ארץ את ישועת אלהינו (תהלים ל"ט ג'), אימתי ראו כל אפסי ארץ את ישועת אלהינו. בימי מרדכי ואסתר: ריש לקיש פתח לה פתחא להאי פרשתא מהכא. ארי נוהם ודוב שוקק מושל רשע על עם דל (נשלי כ"ט ט"ו), ארי נוהם זה נבוכדנצר, דכתיב ביה עלה אריה מסבכו (ימ"ג ד' ז'), דוב שוקק, זה אחשורוש, דכתיב ביה במלכותא דפרס וארו חיוה אחרי תנינה תנינא דמיה לדוב (דניאל ז' ט'). תאני רב יוסף אלו פרסיים שאוכלין כדוב ושותין כדוב ומסורבלין בבשר כדוב, ומגדלין שיער כדוב, ואין להם מנוחה כדוב. מושל רשע, זה המן. על עם דל, אלו ישראל שדלו מן המצות שבתורה: ר' אלעזר פתח לה פתחא להאי פרשתא מהכא. בעצלתים ימך המקרה (קהל' י' י"ט), בשביל עצלות שהיתה בישראל ולא עסקו בתורה נעשה שונאו של הקביה מך שנקרא מקרה. ואין מך אלא עני, שנאמר ואם מך הוא מערכך (ויקרא כ"ז ט'), ואין מקרה אלא הקביה, שנאמר המקרה במים עליותיו (תהלים ק"ד ג'): רב נחמן בר יצחק פתח לה פתחא להאי פרשתא מהכא. שיר המעלות לולי ה' שהיה לנו בקום עלינו אדם (סס ק"ד ז'), אדם ולא מלך: (ר' אבא) [רבא] פתח לה פתחא להאי פרשתא מהכא. ברבות צדיקים ישמח עם (נשלי כ"ט ז'), ברבות צדיקים ישמח עם זה מרדכי, דכתיב ומרדכי יצא מלפני המלך בלבוש מלכות תכלת וגו' (אסתר ח' ט"ו). ובמשול רשע יאנה עם (נשלי סס), זה המן דכתיב והמלך והמן ישבו לשותות והעיר שושן נבוכה (אסתר ג' ט"ו): רב מתנה אמר מהכא, כי מי גוי גדול אשר לו אלהים קרובים אליו וגו' (דברים ד' ז'). רב אשי אמר מהכא, או הנסה אלהים לבוא לקחת לו גוי מקרב גוי (סס ל"ד): ויהי בימי אחשורוש (כג) רב אמר ויהי וי חיה, (כד) נתקיים

הערות ותקונים

ר' שמואל בר כהנא אמר ר' יונתן: (יט) ח"ר יוסי בר חנינא. בגמרא הגירסא ח"ר אלעזר, וגם בגמרא ונגילה כ"י הגירסא ח"ר יוסי בר חנינא, כמו שהוצא גד"ס דף י"ט ע"ג: (כ) רבא בר אפרון. בגמרא הגירסא רבא בר עופרין, ועיין ד"ס דף כ' ע"א בהערה ג', והגיה נוסחאות טגנות: (כג) ויט עלינו חסד. הוספתי כמו שהוא בגמרא, וע"ס צפירי"ט, ונראה כי היה חסד גם לפניו בגמרא, וכן חסד בגמרא ונגילה כ"י עיין ד"ס וע"ס הערה ד': (כד) באש בימי כשדים. בגמרא הגירסא באש בימי כ"י הרשע: (כג) רב אמר. ונגילה סס י"א ע"א: (כד) נתקיים ויהי וי חיה. עיין

מה שכתוב והתמכרתם שם לאויביך וגו' (סס כ"ח ס"ח). ושמואל אמר מהכא לא מאסתים ולא געלתים לבלותם וגו' (ויקרא ל"ו מ"ד), (כח) (סימן י"ח ס"ט) (כו) לא מאסתים, בימי יוונים, ולא געלתים, בימי אספסינוס קיסר, לבלותם להפך בריתי אתם, בימי (המן) [רומיים], כי אני ה' אלהיהם (סס), בימי גוג ומגוג: (כז) במתניתא תאני (כח) (כ"ב ס"ד סימן) לא מאסתים. בימי בשדום, (כט) שהענדתי להם דניאל איש המדות הנניה מישאל ועזריה. ולא געלתים, בימי יוונים שהעמדתי להם שמעון הצדיק ומתתיהו בן יוחנן הכהן הגדול והשמונאי ובניו. לבלותם, בימי המן, שהעמדתי להם מרדכי ואסתר, להפך בריתי אתם, (ל) בימי רומיים, שהעמדתי להם בית רבי וחכמי דורו, כי אני ה' אלהיהם, לעתיד לבא שאין כל אומה ולשון שולטת בהן. (לא) ר' לוי אמר מהכא, ואם לא תורישו את יושבי הארץ (נמדנך לג י"ז): (לב) ר' חייא בר אבא אמר מהכא, והיה כאשר דמיתי לעשות [להם אעשה לכם] (סס סס כ"ו): אחשורוש (לג) אמר רב אחיו של ראש וכן גילו של ראש, אחיו של ראש אחיו של נצור דאיקריו ראש, דכתיב ביה אנת הוא רישא די דהבא (דניאל ג' ל"ח), וכן גילו של ראש, נבוכד נצר הרג, והוא ביקש להרוג, נבוכד נצר החריב, והוא ביקש להחריב, דכתיב ובמלכות אחשורוש בתחרת מלכותו כתבו שמונה על יושבי יהודה וירושלים (עזרא ד' ו'). ושמואל אמר שהשחירו פני ישראל בימיו כשולי קדרה. (לד) ר' חנניא אומר שכל הזוכרו אימר אח לראשו. ר' יוחנן אומר שנעשו הכל דשין בימיו, שנאמר וישם המלך אחשורוש מס על הארץ (אסתר י' א'): הוא אחשורוש. (לה) הוא ברשעו מתחלתו ועד סופו, הוא דתן ואבירם (נמדנך כ"ו ט'), הן ברשען מתחלתן ועד סופן. הוא המלך אחו (דס"ג ס' כ"ג), הוא ברשעו מתחלתו ועד סופו. הוא עשו אבי אדום (נבאס"ט ל"ו י"ז): הוא ברשעו מתחלתו ועד סופו. הוא אברם (דס"א א' כ"ז), הוא בצדקתו מתחלתו ועד סופו. (לו) הוא ששה ואהרן (שמות ו' כ"ז), הן בצדקתן מתחלתן ועד סופן, ודוד הוא הקטן (ש"א

הערות ותקונים

עיין בגמרא סס שנס הניח גורם כן, ועיין ד"ק כ"ח ע"א ובהערה כ': (כה) סימן יס"ג. זה ליתא בגמרא, ויש לתקן יס"ג כונת היר"ד לנלת יוניס, והסמך לנלת אספסינוס, והר"ס לנלת דרומיים, והגימ"ל לנלת גוג: (כו) לא מאסתים ציני יוניס, ולא געלתים ציני אספסינוס קיסר וכו'. בגמרא סס הגירסא לא מאסתים ציני יוניס, ולא געלתים ציני נבוכדנצר, לבלותם ציני המן, להפך את בריתי אתם ציני פרסיים, כי אני ה' אלהיהם ציני גוג ומגוג, וכאשר המקדד תן סימן נראה כי היה לו הגירסא בגמרא כמו שהובא ד"ס ונגמרא כ"י לא מאסתים ציני יוניס ולא געלתים ציני אספסינוס קיסר, להפך את בריתי אתם ציני רומיים, כמו שהובא ד"ס ונגמרא כ"י ונגמרא לפנינו נסתם הגירסא מוחמת הלעגזור: (כז) צומתיתא תלמי. מגילה סס: (כח) כנע"ד סימן. ליתא בגמרא. יש לתקן כנע"ד סימן, כונת הכ"ף לנלת כסדים, היר"ד לנלת יוניס, והר"ס לנלת מרדכי, והר"ס לנלת רומיים: (כט) שהעמדתי להם דניאל איש חנודות כו'. הלשון הוא כמו בגמרא כ"י, עיין ד"ס דף כ"א ע"א ובהערות: (ל) ציני רומיים בגמרא הצינו ציני פרסיים: (לא) ר' לוי אמר מהכא. מגילה סס: (לב) ר' חייא בר אבא אמר. בגמרא חסרים העלות, כד אבא: (לג) אמר רב. גמרא סס וכתב יד חקפאחד ונדרש הזה כנלא לפני הנאמר אמר רב העלות ירשכ"י סימן והכוונה בזה ר' לנאמר רב, וזהו ש' לנאמר עשמואל, וזהו ל' לנאמר ר' חנניא, ואולי ה"ל לפני הגי' ר' נחמ"י; וזהו י' לנאמר של ר' יוחנן. והסימן הוא לשמות האומרים: (לד) ר' חנניא כ"י ר' יוחנן כ"ו. בגמרא סס המאמר שלפנינו בשם ר' חנניא הוא סס בשם ר' יוחנן וכן להיסק, וגם בגמרא כ"י הוא כמו שהניח המקדד ע"ש ד"ס דף כ"א ע"ב וע"ש הערה ל': (לה) הוא נרשעו מתחלתו ועד סופו. מגילה סס: (לו) הוא עשה ולאסרן. בגמרא סס מונא הוא חסרן ועשה (שמות ו' כ"ו), וכן בגמרא כ"י הוא ג"כ כמו שהניח המקדד ע"ש בהערה ס':

י"ז) הוא באמונתו מתחלתו ועד סופו, כשם שבקטנותו הקטין עצמו (ז) אצל מי שהוא גדול ממנו ללמוד תורה, כך במלכותו הקטין עצמו אצל מי שהוא גדול ממנו ללמוד תורה: (ח) אמר ר' שמואל תמשה צדיקים כתיב בהן הוא, ואלו הן: אברהם הוא אברהם (דס"א ט' כ"ז), הוא משה ואהרן (סמות ו' כ"ז), הוא אהרן ומשה (סס טס כ"ו), (לט) הוא יחזקיהו סתם (מי) [את מוצא מימין] גיחון העליון (דס"ג ל"ג ל"ו), הוא עזרא עלה מבבל (עזרא ז' ו'), וחמשה רשעים כתיב בהם הוא, ואלו הן: נמרוד הוא היה גבור ציד (צלגטיט' ט'), הוא עשו אבי אדם (סס ל"ו מ"ג), הוא דתן ואבירם (נמדנז כ"ו ט'), הוא המלך אחז (דס"ג ט' כ"ג), הוא אחשורוש: (י) ד"א הוא אחשורוש. שבימינו היו ישראל דומין ליונה שהיא עומדת על פי השוכך, ולא היתה יכולה להכנס, מפני שהיה נחש טבפנים, ולא היתה יכולה לצאת מפני שהיה הנץ עומד מבחוץ, כך היו ישראל אומרים אם אנו בורחין למדינות רחוקות, כבר כתב המן הרשע לארבע רוחות העולם, להשמיד להרוג ולאבד, ואם אנו יושבין בשושן הבירה, כבר אנו מסורין בידו, ואותה שעה נתקיים והיו ח"ך תלואים לך מנגד (דניס כ"ח ט"ו): (י"א) ד"א הוא אחשורוש הוא רישהון דכל יהודאי: המלך. (י"ב) אמר רבא שמלך מעצמו. אמרי לה לשבת, ואמרי לה לגנאי, אמרי לה לשבת, דלא הוה איכא [אינש] דנפיש מיניה. ואמרי לה לגנאי, מהו דלא הוה חזי ממונא יתירא הוא דיהיב וקס: (י"ג) מהודו ועד מוש. רב ושמואל, חד אמר הודו בסוף העולם וכוש בסוף העולם. וחד אמר הודו וכוש בהדי הדדי קיימן, וכשם שמלך על הודו וכוש, כאלו מלך על כל העולם כולו, כיוצא בדבר אתה אומר, כי הוא רודה בכל עבר הנהר מתפסח ועד עזה (י"ד ט' ד) רב ושמואל, חד אמר תפסח בסוף העולם, ועזה בסוף העולם. וחד אמר תפסח ועזה גבי הדדי הוו קיימן, וכשם שמלך על תפסח ועזה כאלו מלך על כל העולם כולו: שבע ועשרים ומאה מדינה. (י"ה) אמר רב חסדא בתחלה מלך על שבע, ולבסוף מלך על עשרים, ולבסוף מלך על מאה, אלא מעתה הא דכתיב ושני חיי עמרם שבע ושלושים ומאת שנה (סמות ו' כ') (י"ו) הבי נמי, שאני הכא דקרא יתירה היא, מכדי כתיב מהודו ועד כוש שבע ועשרים ומאה מדינה למה לי, שמע מינה

הערות ותקונים

(ז) אלל מי סהו' גדול ונונו ללמוד תורה. נגמרא הגירסא אלל מי סגדול ונונו תורה, וכן הגירסא אלל מי סגדול ונונו נחמנה, ובגמרא כ"י הגירסא כמו סבדיא הנסדר ע"ס הערה ע': (ח) ח"ר שמואל חננה לדיקים כתיב דסס הוא. נדרש פניס אחרים נוסח ז', ונסנה ג"כ ז"ר פנ"ז אות ג' סו"ט וזנוור ק"ס אות ז'. אסתר רבס פ"ח אות ז', ונונא זילקוט נח רנז ס"ג, וילקוט סהליס רנז תסס"ג, ולאסתר רנז אלף מ"ה כסס ז"ר, וכן מוצא בהרגוס שני, וסס נכל הנקוויות ליחא סס סאוור: (לט) הוא חזקיהו קסס מי גיחון. תקבתי קסס חת נוכל מימי גיחון, וגס נגדרס סו"ט מוצא הכחוז בטעות, ועיין לקח טוז צלגטיט' ה' הערה י"ג: (י) ד"א הוא אחשורוש שבימינו היו ישראל דומין ליונה. מדרש פניס אחרים נוסח ז', ומונא זילקוט רנז אלף מ"ה, ונרסס נגליין 'מדרס' והוא נגדרס פניס אחרים: (י"א) ד"א הוא רישהון דכל יהודאי. נדרש פניס אחרים סס: (י"ב) אמר רבא שונלך ונעננו. ונגילה י"ח ע"א, וסס הגירסא אמר רב, ובגמרא כ"י ג"כ הגירסא אמר רבא, עיין ד"ס דף ס"ב ע"א. וגס נגדרס פניס אחרים נוסח ח' הגירסא ג"כ אמר רבא: (י"ג) מהודו ועד כוש רב ושמואל. ונגילה סס ובנקוס לפנינו כאלו מלך על כל העולם כלה הג' נגמרא כך מלך ונסוף העולם עד קופי. וכ"י אקספארד כך מלך על כל העולם כלה: (י"ד) אמר רב חסדא, ונגילה סס, ומדרס פניס אחרים נוסח ח': (י"ה) הכי נמי. נגמרא הגירסא ח"י דרסח

לדרשא: (מס) תנו רבנן שלשה מלכו בכיפה, ואלו הן, אהאב ונבוכדנצר ואחשורוש, אחשורוש הא דאמרו, אהאב כתיב הי ה' (אלהים) [אלהיך] אם יש גוי וממלכה אשר לא שלח אנני שם לבקשך (מ"א י"ח י'), ואי לאו דהוה מליך עליהו, מי הוה מצי משביע להו. נבוכדנצר, דכתיב והיה הגוי והממלכה אשר לא יעבדו אותו את נבוכדנצר וגו' (י"א י"ז ח'), ותו לא איבא, והא איבא שלמה, שלמה לא סליק מלכותיה (מ"ו) דבא אשמדאי וטרדיה, הניחא למען דאמר מלך והדיוט, אלא למאן דאמר מלך והדיוט ומלך, מאי איבא למימר, שאני שלמה מלתא יתירתא הויא ביה, שמלך על העליונים ועל התחתונים, שנאמר וישב שלמה על כסא ה' (ד"א כ"ט כ"ג), והאיבא סנחריב, דכתיב ומי בכל אלהי הארצות [האלה] אשר הצילו את ארצם מידי (יסעי' ל"ו כ"ו), [הא] הו ירושלים דלא הוה מליך עליה (מ"ז), דכתיב כי יציל ה' את ירושלים מידי (מ"ג י"ח ל"א), והא איבא דריוש, דכתיב (ודריוש) [באדין דריוש] מלכא (שלה) [כתב] לכל עממא [אמא] ולישנא די דירין בכל ארעא (ד"א ל"ו י'), הויא שבע דלא הוה מליך עליהו, דכתיב שפר קדם דריוש והקים על מלכותא לאחשדרפניא מאה ועשרין (ס"ס ס"ג). והא איבא כורש, דכתיב כה אמר כורש מלך פרס כל ממלכות הארץ נתן לי ה' אלהי השמים (ע"א ח' ז'), התם אשתבחוי הוא דקא משתבחוי [בנפשיה]: (מ"ח) ויש אומרים אחשורוש לא מלך אלא על שבע ועשרים ומאה מדינה בלבה, אמר הקב"ה אחשורוש עתיד לקחת אסתר אשליטנו על שבע ועשרים ומאה מדינה, (מ"ט) בזכות אסתר שהיא מכנות [בנותיה] שרה, שחיתה מאה ועשרים ושבע שנים. (: ר' עקיבא היה יושב דורש בצבור והצבור מתנמנם, בקש לעורר, אמר בזכות שרה שחיתה מאה ועשרים ושבע שנים, תבוא אסתר ותמלוך על שבע ועשרים ומאה מדינה:

[ב] **בימים** ההם כשבת המלך אחשורוש. (מ"ח) זה שאמר הכתוב והוא מהשנא ערנא וזמניא מהעדה מלכין ומחקים מלכין וגו' (ד"א ל"ז כ"ב), מתחלת ברייתו של עולם היו הבכורות [מקריבין, והן היו] נושלין את הגדולה, וכן את מוצא כשהרג קין להבל, לא נבנה העולם מהם, וניתנה הגדולה לשת, ונתנה שת לאנוש, ואנוש לקינן עד נח, ונח נתנה לשם, (מ"ג) ולשם היו חמשה בנים, ולא נתן הגדולה אלא לארפכשד, צפה שעתיד אברהם לעמוד ממנו, ואברהם נתן ליצחק, ויצחק ליעקב, ויעקב ליהודה, ויהודה לפרץ, עד שהגיעה לצדקיהו, כיון

הערות ותקונים

ג"ה: (מ"ח) ת"ר ג' ונלכו בכיפה, ונגילה ס"ס: (מ"ו) דנא אשמדאי וטרדיה, זה ליחא צננאל, ורש"י פירש ס"ס לא סליק מלכותיה לא השלים ונלכותו שהרי נערד: (מ"ז) דכתיב כי יציל. הרמ"ה מהכתוב ליחא צננאל, וס"ס הגירסא הא איבא ירושלים דלא כנשה: (מ"ח) ויש אומרים. מובע מן ע"ד פ"ס פ"ס אחרים, וס"ס מוצא כ"ס ר' יהודה בן פזי שאמר נשום אנני שאמר מ"ס ר' שמאל צ"ר נחמן, ומוצא צ"ל קוט אסתר וסתר הליון "נדרש": (מ"ט) בזכות אסתר שהיא נננות שיה. וכן בתנאים ראשון לאסתר צ"התחילו ועמיד הוא לניסב ית אסתר דהיא נננות שיה דחיה מ"א ונשרין וסבט שנין, וכן נדרש צ"ר פ"ח אות ג', ולאסתר רנה פ"ח אות ח', וס"ס זכחה אסתר לנלך על ק"ז מדינות, אלא תבא אסתר רנה על שיה כו': (: ר' עקיבא היה דורש. צ"ר ס"ס ולאסתר רנה ס"ס, וליחא צפנים אחרים, ורובי נשעט והיה ג"כ לפני הנסער: (נ"א) זמ"ה והוא מהסנא. נדרש פנים אחרים נוסף צ', ומוצא צ"ל קוט אסתר ורש"י בדרו "אנא גריון" נעשה ו"ל" "נדרש" והוא הנאמר נדרש פנים אחרים וליחא צנא גריון: (מ"ג) ולשם היה חמשה בנים. נדרש פנים אחרים וס"ס היה לו שני בנים; צ"ל קוט הגירסא שמונה בנים, ואין ספק שהיה כתוב ה ונעשית ה נעשות והמדיסקים הליון שמונה, ובלאמע

שגלה צדקיהו, נטל נבוכדנצר המלכות ממנו, אמר הקב"ה כל ימים שהיתה המלכות ביד בניו הייתי מגלגל עמהן, זה פורע לזה וזה פורע לזה, עכשו תחזור המלכות לבית אביה לעולם, שהוא בכורו של שם, ובשביל ישראל, (נג) ניתנה לארפכשד שהוא מבני בניו, עכשו כשהטאו תחזור לעולם, לכך נאמר כשבת המלך אחשורוש וגו'. ואין שושן אלא עולם, כד"א ואני בשושן הבירה אשר בעולם המדינה (דניאל ח' ז'): על כסא מלכותו. (ד) מצינו כל מי שהזכיר לו הכתוב כסא מלכות, מלך על כל העולם כולו, בשלמה הוא אומר ויבחר בשלמה בני לשבת על כסא מלכות ה' (דניאל ח' ט), ומלך על כל העולם כולו, דכתיב וכל מלכי הארץ מבקשים את פני שלמה וגו' (דניאל ט' כ"ג). בנבוכד נצר נאמר הנחת מן (כרסו) [כרסו] מלכותיה (דניאל ח' כ'), ומלך על כל העולם כולו, דכתיב ועתה אנכי נתתי את כל הארצות האלה ביד נבוכדנצר מלך בבל עבדי (ירמיהו כ"ז ו'), באחשורוש נאמר כשבת המלך אחשורוש על כסא מלכותו, ומלך על כל העולם כולו, דכתיב וישם המלך אחשורוש מם על וגו' (אסתר א' ט). במלכות יון הוא אומר, (ס) והכרתי כסא מלכות עולם, ומלכה על כל העולם כולו, דכתיב ומלכו תליתאה אחרי די נחשא די תשלוש בכל ארעא (דניאל ז' ל"ט): ד"א על כסא מלכותו. (ז) אמרו חכמים כשהגלה נבוכד נצר את ישראל נטל פרעה נכה את הכסא שעשה שלמה וביקש לישב עליו, והכהו הארי על ירכו ושברו, (ח) לכך נקרא פרעה נכה, ואף נבוכדנצר ביקש לישב עליו (ט) לדון את צדקיהו ברבלה עד שנתקיים ואויבנו פלילים (ירמיהו ל"ג ל"ח), וכשהחריב נבוכדנצר את ארץ מצרים מצא הכסא שם נטלו והביאו לבבל, וביקש לישב עליו, והקישו הארי ונפל ממנו, שנאמר איך נפלת משמים הילל בן שחר נגדעת לארץ חולש על גוים (ישעיהו י"ז י"ג), וכשמלך דרווש והחריב את בבל נטל הכסא (למדוי), [והוליכו לעולם אשר במדין] ולא יכול אדם לישב עליו. וכשעמד אחשורוש בן דרווש שלח והביא חכמים מכל המקומות לעשות לו כאותו הכסא ולא יכלו ועשה לו לשמו כסא אחר, לכך נאמר כשבת המלך אחשורוש על כסא מלכותו: (ט) ד"א על כסא מלכותו זה כסא שלמה בן דוד שישב עליו ודן את ישראל, כענין שנאמר וישב שלמה על כסא ה' למלך תחת דוד אביו ויצלח וישמעו אליו כל ישראל (ד"ה כ"ט כ"ג). בא שישך מלך מצרים ונטל מירושלים והביאו למצרים, בא מלך כוש ונטלו ממצרים וחזר והביאו לירושלים, עלה נבוכד נצר ונטלו מירושלים והביאו לבבל

הערות ותקונים

ובאמת היה לו חמשה בנים (בראשית י' כ"ג): (נג) ניתנה לארפכשד שהוא מבני בניו. וכן הניח הילקוט, ובפנים אחרים נטלה ונלכות ארפכשד: (נד) מצינו כל מי שהזכיר לו הכתוב כסא ונלכות. לא מלחמי הנקור: (נה) והכרתי כסא מלכות עולם. אין זה לשון הכתוב: (נו) אמרו חכמים. מוצא נגדעם אצל גריון אשר הולחמי לאור, ונגדעם דמות. כסא של שלמה המוצא צ"ל כלבו ס"י ק"ע, ונדפס צדים הנדרש ח"ב, וכן מוצא נדרגוס אסתר ותרגום שני, וילקוט רמז תתקנ"ו נטס נדרש, והוא נדרש פנים אחרים נוסח צ' דף כ"ט ע"א. וכן וי"א פרעה נכה הוא מן נדרש אצל גריון, ועיין נגדעם פנים אחרים בהערה כ"ד ונוסחאות שונות הן: (נז) לכך נקרא פרעה נכה. הוא צמ"צ כ"ג ל"ג, ונגדעם אצל גריון נוסף ומתרגמין פרעה הנירל, וכ"ה נדרגוס לפנינו צמ"צ סס: (נח) לדון את צדקיהו ברבלה. כ"ה לנכון נגדעם אצל גריון, חולם נדעות כסא של שלמה בטענה ולדון את צדקיהו ברבלה, נשעטה אוח ר', ולעיר נזאח הונא דקיהו מלך יהודה מלח מיל הכסדים אשר תפסוהו בערנות יריחו (נ"ג כ"ה ו', ירמיהו ל"ט ה'), וכן צילקוט הניח וכשהגלוהו נבוכדנצר רעה לישב עליו ולדון את צדקיהו ברבלה, וכן נחיש ואייתו יתהון לנלכה די נארע חמת: (נט) ד"א על

יֹשֵׁב עֲלוֹי שְׁבַעִים שָׁנָה שְׁהִיָּה הַבַּיִת הָרַב, בָּאָה מַלְכוּת מְדֵי וַיִּשְׁבַּח עֲלוֹי שְׁתִּים
 זְחַמְשִׁים שָׁנָה, בָּאָה מַלְכוּת יוֹן וְנִמְלָתוֹ וְכִשְׁבַּקְשָׁה לַיֹּשֵׁב עֲלוֹי נִשְׁבְּרָה רַגְלֵ אַחַת
 מִרְגְּלָיו שֶׁל כֶּסֶא, וְלֹא יִשְׁבַּח עֲלוֹי, (ס) וְשִׁלְחָה וְהַבּוֹאָה אֹמְנָן מֵאַלְכַסְנַדְרִיא וְלֹא
 יִכְלוּ לַתְּקַנָּה, וְנִשְׁאַרָה שְׁבוּרָה וְמוֹנַחַת עַד עֲכָשׂוּי, וְכִשְׁיִנְעֵה הַקֶּץ יָבֹא מִשִּׁיחַ בֶּן דּוֹד
 וַיִּתְקַנֶּה וַיֹּשֵׁב עֲלוֹי, וְאִין מַלְכוּת פּוֹסְקַת לְעוֹלָם וְלְעוֹלָמֵי עוֹלָמִים, שְׁנֵאמַר וְהוֹכֵן
 בַּחֲסֵד כֶּסֶא וַיֹּשֵׁב עֲלוֹי בְּאַמַּת (יִסְעִי ט"ז ה')

[ג] **בשנת** שלוש למלכו. (ס) כתיב בימים ההם כשבת המלך אחשוורוש, וכתיב
 בשנת שלש למלכו, אמר רבא מאי כשבת, כשנתישבה דעתו, אמר
 אחשוורוש בלשצר (ק) מנה ומעה, אנא מנינא ולא טעינא, מאי היא, דכתיב כי
 כה אמר ה' כי לפי מלאת לבבל שבעים שנה אפקוד אתכם (ימ"י כ"ט י'), מאי
 לבבל, למלכות בבל, דל ארבעין וחמש שנין לנבוכדנצר, עשרים ותלת דאויל
 מרודך, תרתי דידיה, הא שבעין, מיד אפיק מני דבי מקדשא ואשתמש בהו,
 ומנא לן דנבוכדנצר ארבעין וחמש מלך, דאמר מר גלו בשבע, גלו בשמונה, גלו
 בשמונה עשרה, גלו בתשע עשרה, גלו בשבע, לכיבוש יהויקים שהן שמונה
 למלכות נבוכדנצר, גלו בשמונה עשרה לכיבוש יהויקים שהן תשע עשרה למלכות
 נבוכדנצר, דאמר מר בשנה ראשונה כבש ניונה, שנייה עלה וכבש יהויקים, וכתיב
 ויהי בשלשים ושבע שנה לגלות יהויכין (ק) [מלך יהודה בשנים עשר חודש בעשרים
 ושבעה לחדש נשא אויל מרודך מלך בבל בשנת מלכו את ראש יהויכין מלך
 יהודה מבית כלא (י"ג כ"ה כ"ז) תמני ותלתין ושבע הרי ארבעין וחמש דנבוכדנצר
 ועשרין ותלת דאויל מרודך גמרא, תרתי דידיה הא שבעין, כיון דחזא דמליא
 שבעין ולא איפרוק אמר מידלא איפרוק, השתא תו לא מיפרקי אפיק איתי מאני
 דבית המקדש אשתמש בהו, והיינו דקא אמר ליה דניאל ועל מרי שמיא התרוממתה
 ולמניא די (בביתיה) [ביתה] היתיו קדמך (דניאל ה' י"ג) וכתיב ביה בליליא קטיל
 בלשצר (מלכא כשדיא), ודריוש מדאה קביל מלכותא (סס סס ל' ו' א') [אמר
 איהו מיטעי מעין] אנא מנינא ולא טעינא, מי כתיב למלכות בבל לבבל כתיב, [מאי
 לבבל] לגלות בבל, כמה פישא תמני דל חדא דבלשצר [תרתי] דדריוש ותלת
 דכורש, תרתי דידיה הא שבעין, כיון דחזא דמלאי שבעין ולא איפרוק, אמר
 השתא ודאי תו לא מיפרקי, אפיק איתי מאני בית מקדשא וקא משתמש בהו,
 ובא שמן וריקד ביניהן והרג את ושתי, והא שפיר מנה; איהו נמי מטעא טעי
 דאיבעי ליה מימנא מחברות ירושלים, סוף סוף כמא פישא חד סרי, איהו כמה
 מלך ארביסר בארביסר דידיה איבעי ליה לאיבנווי בית המקדש, אלמא כתיב באדין
 בטילת עבדת בית אלהא די בירושלים (עזרא ד' כ"ד), והות במלה עד שנת תרתין

הערות ותקונים

על כסא ומלכותו זה כסא שלוה, לא נולחתי הנקוד לנוסח זה: (ס) ושלמה והניחה
 לווענין ומלכסנדריא ולא יכלו לתקנה ושארם שבזיה ועונתה עד עכשיו. במדרש חבל גרין (דף
 ד' ע"ג) מונח זה אלל אמשורוס, זיקס ליטב עליו ולא יכול בלח והניח לווענין מלך ומלכסנדריא
 ולא עשו כמותו ועשה כסא-וישב עליו ושלט שנים עסקו זה וע"ש בהערה ק"ח וק"ט. ובמדרש
 יגלת אסתר הדפס נקוטשניאל רע"ט, ונדפס טיח בהגדת אגדות, מונח אלל נבוכדנצר ולא סי'
 יכול ליטב עליו וכשראם כך שלח למלכסנדריא שלו והניחו לו חכמים ועשו לו כסא כפי שכלו, חבל
 לא כמו כסא שלוה ופניו שבעה צרות הקודש: (ס) כתיב ציונים ההם. ונגילה י"ח ע"ג ציטויים
 קטנים ע"ט, ועיין ד"ס (כ"ג ע"ח): (ק) מנה ומעה ששנן וטעם חבל ונייח. במגלה חשב וטעם חבל חשיבנא
 (ק) מלך יהודה. הוספתי כמו שהוא במגלה סס, וכן הוא ג"כ בכ"י אקספארד ובגמרא סס נעטוע
 נעטרים

למלכות דריוש, אמר רבא שנים מקוטעות הואי, תניא נמי הכי עוד שנה אחרת היתה לבבל ועמד דריוש והשלימה. אמר רבא ואף דניאל טעי בהאי חושבנא, דכתיב בשנת אחת למלכו אני דניאל בספרים (דניאל ט' ז'), מדקאמר בינותי מכלל דטעי, מכל מקום קשו קראי אהדדי כתיב כי לפי מלאת לבבל (ירמי' נ"ט י'), וכתיב למלאת לחרבות ירושלים (דניאל ט' ז'), אמר (ר' אבא) [רבא] לפקידה בעלמא ולא לגאולה, היינו דכתיב בשנת אחת לכורש מלכות פרס לכלות דבר ה' מפי ירמיהו (עזרא א' א'), וכתיב כה אמר כורש מלך פרס כל ממלכות הארץ נתן לי ה' [וגו'] מי בכם מכל עמו ה' אלהיו עמו ויעל (דס"ג ע"ו כ"ג). דרש רב נחמן בר רב חסדא מאי דכתיב כה אמר ה' למשיחו לכורש (ישעי' י"ה ח'), וכו' כורש משיח היה, אלא אמר [לן] הקב"ה למשיח קובל אנכי לך על כורש אני אמרתי הוא יבנה ביתי ויקבץ גלויתי, והוא אומר מי בכם מכל עמו יהי ה' אלהיו עמו ויעל: ד"א בשנת שלוש. (סג) למה עשה משה אחר שלש שנים למלכו, יש אומרים עמדו עליו אפרכאות והלך לכבוש אותה, וכיון שבא עשה משה. ויש אומרים יום גינוסאי שלו היה ושלה וקרא לכל שרי המדינות לבוא לעשות לפניו שמחה, באו לפניו ממאה ועשרים ושבע מדינה, גדולים בני מלכים כולם עטופים (סד) אצטלאות של מלכים, ועשה להן משה: (סה) חיל פרס ומדי הפרתמים ושרי המדינות לפניו. וכתיב למלכי מדי ופרס (אסתר י' ז'), (סו) אמר רב חסדא איתנוי אתנו בהדי הדדי, אי מינן מלכי, מינייכו הפרכי, אי מינייכו מלכי, מינן הפרכי:

[ד] **בהראותו** את עושר כבוד מלכותו. (סז) את עשרו אין כתיב כאן, אלא עושר, מלמד כשראו ישראל כלי בית המקדש לא היו רוצין ליסב לפניו, אמרו לו אין היהודים רוצין להסב לפניך בשביל שהן רואין כלי בית המקדש, מיד צוה ועשה להן מסיבה לעצמן, כדי שלא יהיו ישראל מצירין, לכך נאמר בהראותו את עושרו: (סח) ואת יקר תפארת גדולתו. אמר ר' יוסי בר חנינא מלמד שלבש בגדי כהונה וישב, כתיב הכא ואת יקר תפארת גדולתו, וכתיב התם ועשית בגדי קודש לאהרן אחיך לכבוד ולתפארת (שמות כ"ט ז'): ימים רבים שמונים ומאת יום. (סט) עשה סעודה ששה חדשים כנגד ששה דברים, בראשון הראה להם עשרו, בשני הראה להם שלוחין הבאים לו מכל המלכים, בשלישי הראה

הערות ותקונים

בעשרים וחמשה לדט, ל"ל כמו שהוה נקרא בעשרים ושבעה לדט: (סג) למה עשה משה יש אומרים כו'. נדרש חנא גריון ונדרש פנים אחרים נוסף ז', ונוצח זילקוט אסתר, ומסר הליון "מדרש", והילקוט הביא כלסוף ונדרש פנים אחרים, וכן נולח בתרגום ראשון לאסתר ומטייל ויש עביר משקיה אית דאנרין דמדין עלוי אפרכאי וחל וכבשטון ונח דלכבשטון אחא ונציד ונסקיל, ואית דאנרין יונא דלידא הוה וסדר אגדתא לכולהון ונדיחתא לניתי לנענר קדונוי תרות: (סד) אצטלאות של מלכים. ל"ל של וילת. ועיין נדרש חנא גריון בעשרה ק"ז: (סד) חיל פרס. מנייה י"ב ע"א: (סו) אומר רב חסדא. נגמרת הגימטא אומר רבא, וגם הילקוט אסתר רמז אלף מ"ז הביא ונאמר הנגמרת וגורם אומר רב חסדא, וכן נגמרת כי הגימטא אומר רב חסדא, עיין ד"ס כ"ד ע"א ובעשרה נ': (סז) את עשרו אין כתיב כאן. נדרש פנים אחרים נוסף ז', והוצח ג"כ בתרגום שני, וכן מובא זילקוט, ונוצח ון נדרש פנים אחרים, עיין נדרש חנא גריון הערה ק"ח: (סח) ואת יקר א"ר יוסי בר חנינא. ונגילה י"ב ע"א: (סט) עשה סעודה ששה חדשים כנגד ששה דברים. לא נולחתי הנקור, ובא"ג ונדרש פ"א ששה מסיבות הוה נולח להם בכל יום, ופי' מסבירות אומר של חפלים, עיין א"ג הערה ק"ה, וכן בח"ס סיחא זי נגא הוה נמצא לסוף בכל יונא, ונדרש אסתר פ"ג בהלכותו ששה ניסין הוה נמצא ונולח לסוף בכל יום, ל"ל ששה ניסין,

להם המנחות שבאות לו מכל מלכותו, ברביעי הראה להם יקרו אלו כתבי החכמה שאצלו. ואמרו לה ספר תורה הוציא להם, דכתיב יקרה היא מפנינים (משלי ג' ע"ו), בחמישי הראה להם תפארתו וכלי זהב, דקבוע בהו אבנים טובות ומרגליות, בששי הראה להם גדולתו ארונות הבאות לו מכל המקומות, דכתיב ויגדל האיש [גוי] ויהי לו מקנה צאן (נלכטים כ"ו י"ג י"ד), וכתיב תפארת גדולתו, לגזירה שוה:

[ח] **ובמלואת** הימים האלה עשה המלך לכל העם הנמצאים. (ע) רב ושמואל חד אמר פקה היה, וחד אמר טפש היה, לכאן דאמר פקה היה, שפיר עבד דקריב רחיקא ברישא, (צא) בני מאתיה מוכף כייפי ליה כל אימת דבעי מפיים להו. ומאן דאמר טפש היה לבני מאתיה בעי ליה קרובי בה ברישא, דאי מרוד חד מינהון קיימי בהדיה. (צב) שאלו תלמידיו את ר' שמעון בן יוחאי מפני מה שונאיהן של ישראל שבאותו הדור נתחייבו כלויה, אמר להם אמרו אתם, אמרו לו מפני שנהנו מסעודת אחשורוש, דכתיב עשה המלך לכל העם, ואין עם אלא ישראל, שנאמר עם זו יצרתי לי (ישעי' מ"ג כ"ה), אמר להם אם כן שבשושן יהרגו שבכל העולם כולו אל יהרגו, אמרו לו אמור לנו אתה, אמר להם מפני שהשתחוו לצלם, אמרו לו יגמר מכם וכי משוא פנים יש בדבר, אמר להם הם לא עשו אלא לפנים, אף הקב"ה לא עשה עמכם אלא לפנים, שנאמר כי לא ענה מלכו ויגה בני איש (איכה ג' ל"ג): (צג) בחצר גנת ביתן המלך, רב ושמואל, חד אמר הראוי לחצר לחצר, והראוי לגנה לגנה, והראוי לביתן לביתן, וחד אמר הושיבן בחצר ולא החזקתן, הושיבן בגנה ולא החזקתן עד שהכניסן לביתן, במתניתא תאנא הושיבן בחצר ופתח להן שני פתחים, אחד לגנה ואחד לביתן: (צד) ד"א בחצר גינת, הושיבן בגנה וחיו האילנות מקיפין עליהן מכאן ומכאן:

[ו] **חור** (עד) רב אמר חורי חורי. ושמואל אמר מילת לבנה הציע להן: כרפס. אמר ר' יוסי בר חנינא כרים של פסים. (עד) [ושמואל אמר חור כרפס הי"ת גדולה רמו יש בה מלמד כשראה הקב"ה ישראל מסובין בסעודתו של אחשורוש חתר להן חור אחד מנהנס, ובקש לשרפן ולקעקע ביצתן, לולי רחמי הרבים היו נשרפין לשעה קלה לפיכך חזר והביא עליהן אותה צרה כדי שיחזרו בתשובה]: מטות זהב וכסף. ר' יהודה אומר הראוי לזהב לזהב והראוי לכסף לכסף. אמר לו ר' נחמיה אם כן קנאה אתה מטיל בסעודה, אלא הן של כסף ורגליהן של זהב. (עה) ר' תחנא אומר בוא וראה עשרו של אחשורוש, שהיה עשיר מכל מלכי כדו, ועליו הכתוב אומר והרביעי יעשיר עושר גדול (דניאל י"א י"ב), ומה היה עשרו של

הערות ותקונים

פ' חולדות: (ע) רב ושמואל. מגילה י"ב ע"א וע"ש איזו סיני: (צא) בני אשתים ניקף כייפי ליה. כן גורס ה"ח בגמרא שם כמו שהו לשנינו ע"ש, וכן הוא בגמרא כ"י עיין ד"ס דף כ"ד ע"ב ובהערה ק': (צב) שאלו תלמידיו. גמרא שם ובכ"י אקספארד ה"ג שאלו תלמידיו של רשב"ג חת רשב"ג: (צג) בחצר גינת. גמרא שם: (עד) ד"א בחצר גינת הוסיפן בנייה והיו האילנות נקיפין עליהן מחלן ומכאן. טובע וין גורס פנים אחרים נוסח ז', הציחן לחצר גינת ציתן והייתה כעורה אילנות כו', ובאילנות ונליות עניהם, וכן בצ"ג, ומזה נחננו לחסון ונח"ש, ועיין בח"ג הערה קמ"ז: (עד) רב אמר חורי חורי. מגילה י"ב ע"א (עד) ושמואל חתר. הוספתי ע"י כ"י אקספארד: (עה) ר' תחנא חונר נח ורסא. פדר"א פניני, ולפינו הצינו ר' נחום נקקוס ר' תחנא; ורסתי פס"ד הציח ר' תחנא פדר"א פניני; יש לחקן פניני; ולזה כוון ג"כ פדר"ל נחננא לפדר"א פניני ר' תחנא שם זה לא נמלא לא בתנאים ולא באנוראים כלל וקריב לומר שניס הוא ול"ל ר' נחום

אחשורוש, שהעמיד מטות זהב וכסף ברחוב העיר, להודיע לכל את עשרו, שנאמר מטות זהב וכסף, וכל רצפת פלטין שלו אבנים טובות ומרגליות, שנאמר על רצפת בהט ושש ודר וסחרת: (עו) בהט. אמר ר' יוסי בר חנינא (עז) אבנים המתחוטטות על בעליהן, וכן הוא אומר אבני נזר מתנוססות על אדמתו (זכריה ט' י"ז): (עח) ודר. רב אמר דרי דרי, ושמואל אמר אבן טובה יש בכרכי הים ודורה שמה, הושיבה בסעודה והיא מאירה להן [כצהרים]: ודר וסחרת. דבי ר' ישמעאל תנא שקרא דרור לכל בעלי סחורה:

[ז] **והשקות** בכלי זהב וכלים מכלים שונים. (עט) משונים מביעיא ליה, אמר רבא יצתה בת קול ואמרה להן (פ) אחרים כלי מפני כלי, ואתם שונים בהן: (פא) ד"א וכלים מכלים שונים. מי שהיה שותה בכוס לא היה שונה ושותה בו, אלא היו מכניסין אלו ומוציאין אלו, שהיו הרבה כוסות משונים אלו מאלו, שנאמר וכלים מכלים שונים: (פג) ד"א שונים. היו כלי המלכות רואין את כלי בית המקדש ומשתנים (פד) ונעשים כעופרת: ויין מלכות רב כיר המלך. (פה) אמר רב מלמד שכל אחד ואחד השקהו יין שהוא גדול ממנו [בשנים]. (פי) כיצד מי שהיה בן ארבעים שנה היו משקין אותו [יין] בן חמשים שנה, לכך נאמר רב שהיה היין גדול משותיו:

[ח] **והשתיה** כדת. (פו) אמר ר' תנא משום ר' מאיר כדת של תורה, מה דת של תורה אכילה מרובה משתיה, אף סעודת אחשורוש אכילה מרובה משתיה: אין אונס. (פז) אמר רבא מלמד שכל אחד ואחד השקהו יין

הערות ותקונים

אז ר' חנינא: (עו) בהט ח"ר יוסי בר חנינא. ונגילה סס, ונגמרא הגירסא ח"ר חסי ונכ"י ונגמרא נגילה הוא כמו לפנינו, ועיין ד"ס כ"ה ע"א ובהערה ה': (עז) אבנים המתחוטטות על בעליהן. עיין ערוך הסלס ערך חט וזה שהביא הערוך בהט הריח ור"ל וזה שהעיר הרב הנלשן ומהר"א דר. קאהוט ז"ל: (עח) ודר רב אמר. גמרא סס: (עט) משונים מביעיא ליה. גמרא סס: (פ) אחרים כלו מפני כלי. ונגמרא הגירסא ראשונים כלו, ופירש"י כלומר בלשון ומזרחו, ועיין ד"ס כ"ה ע"א ובהערה ח' ונכ"י אקספארד נוסף כלומר בלשון לא ונת בלא עמו. אלא על ששתנשם בכלי בית המקדש וחתם משחמטין בהן פעם שניים: (פא) ד"א וכלים מכלים שונים ויי שהיה שותה בכוס בית כ"ו. ודרש פנים אחרים נוסף ז' (דף ל' ע"א), וכן נמדרש אבא גרין (דף ס' ע"ג), ומונח בילקוט אסתר סס, ומונח במזות הווי דף ל"ג ע"ב בהט הילקוט, וזהו כיצד בהט ודרש שתי ככסא לא היה שתי וסתי ביה טוב כו': (פג) ד"א היו כלי המלכות. פנים אחרים סס, וכן נמדרש אבא גרין, ומונח בילקוט אסתר סס, ובעל הילקוט הוסיף "משנים מביעיא ליה" והוא ונגמרא נגילה סס, גם אחר הסיום ונהנאמר שלפנינו הביא הילקוט רבא אמר ילאת בת קול כו', הוא ונגמרא סס, ואחר כך הביא והשקות בכלי זהב ויי שהיה שותה בכוס כו', הוא וכן נמדרש אבא גרין: (פד) ונעשים כעופרת. כעוט נמדרש פנים אחרים, ומונח באבא גרין, וכ"ה נמדרש אסתר, וכן נמדרש ח"י ובהיזא כלי בית המקדש וכלי ביתו היו ונשתנים ונעשים כעופרת, וזהו מונח דברי המדרש חנן הווי מלשון דמותהוין הי באבד ונן קדם וני בית ונקדשא אשתאחו, וכן בהט"ס כד הוון נפקין לנאני דבית ונקדשא ונזיגו בהון היטין לוונא עלונא הוה ונשתני זיוהון: (פד) אמר רב. גמרא נגילה סס: (פה) כיצד ויי שהיה בן ארבעים. הוא וכן נמדרש פנים אחרים, והילקוט סס הביא ויין מלכות רב כיר הנוכל אמר רב מלמד שכל אחד השקהו יין שגדול מונח בשנים. זה הוא ונגמרא נגילה י"ב ע"א, ואחר זה הביא חס היה אדם [גדול] לוונריס לו בן כמה שנים את, לוונר להס בן ארבעים שנה היה ונפק אוחו יין בן חמשים שנה, לכך נאמר רב כיר הנוכל, הוה ונמדרש פנים אחרים, וזהו מונח דברי הח"ס הוה ונשאל ליה לגמרא בר כמה שנין אנת והוה אמר ליה בר ארבעים שנין והוה ונפקי ליה חמנא בר ארבעין שנין ונכוחתים לכל גמרא ונגמרא, ונשאל כן כתיב ויין מלכות רב כיר הנוכל, ויש לתקן, והוה משקי ליה חמנא בר חמשים שנין: (פו) אמר ר' חנא. גמרא סס וסס הווי ח"ר חן ונכ"י אקספארד הווי ח"ר חגי וסס ר' מליר: (פז) אמר

ממדינתו: ד"א אין אונס. (פח) אמר ר' לוי (פט) כך היה מנהג פרסיום היה להם כוס גדול (ז) מחזיק חמשה הינין יין ושמו פיתקא, והיו משקין בו לכל אחד ואחד, אפילו הוא מת [אפילו הוא משתגע] היה שותה אותה, והיו מעשרין מלכי פרס את שר המשקים, שהיו המסובין (רומיים) [רומזים] ונותנין לו כמה דינרי זהב כדי שלא ישקה אותן, אבל אחשורוש כשעשה משתה שלו, לא הכניס אותו הכוס לסעודתו, אלא אמר מי שהוא מבקש לשתות ישתה, ומי שאינו מבקש לשתות לא ישתה, לכך נאמר אין אונס: לעשות כרצון איש ואיש. (נב) אמר ר' אבא לעשות כרצון מררכי והמן, מרדכי דכתיב איש יהודי, המן דכתיב איש צר ואויב. (נג) ר' אליעזר אומר חצי שנה עשה אחשורוש סעודות גדולות לכל העמים, שנאמר ימים רבים שמונים ומאת יום, וכל מי שהיה מאכלו בטומאה היה נותן לו מאכלו בטומאה, וכל מי שהיה מאכלו בטהרה היה נותן לו מאכלו בטהרה, שנאמר לעשות כרצון איש ואיש:

[ט] גם ושתי המלכה וגו' בית המלכות. (נד) בית הנשים מיבעיא ליה. (נה) אמר ר' אבא בר כהנא שניהם לעבירה נתכוונו, והיינו דאמרי אינשי (נו) איהו בי קארי ואתתיה בי בוציני: (נז) ד"א למה אמר בית המלכות, אלא מכאן אתה למד שהנשים מבקשות להיות יודעות את הכל, הכניסה אותן למקום שהיה המלך ישן, והיו אומרת להן זו מסיבה של מלך. וכאן הוא אוכל, וכאן הוא יישן: [י] ביום השביעי כטוב לב המלך ביין. (נח) [אטו] עד יום השביעי לא טוב לבו ביין, אמר רבא יום השביעי שבת היה, מלמד שהיתה ושתי הרשעה מביאה בנות ישראל (נט) ומפשטתן ערומות, והיתה עושה בהן מלאכה בשבת, (ק) לפיכך נגזר עליה שתשחט ערומה בשבת, והיינו דכתיב זכר את

הערות ותקונים

דנא מלמד, גנרא סס, ושס הגירסא חנר ר' אלעזר, ועיין ד"ס כ"ה ע"א בפערה ט': (פח) ח"ר כך היה ונכהו, מדרש פנים אחרים (ז' ע"א), ומדרש אבא גרין (י' ע"א) צשינויים, והילקוט הניא כלשון מדרש פנים אחרים: (פח) כך היה מנהג. מדרש פנים אחרים כך היה עכסין, והעקד הניג מנהג, ונח"ש נוטל דקסא דאיגס פרקאה, יש לחקן נוטל עכסא דחינשי פרקאה: (ז) נחזיק חמשה הינין יין. מדרש פנים אחרים מחזיק שלשים סמיניוה, ועיין ג'אבא גרין הערה קס"ג. הכלתי בכ"י קאמגריטס נחזיק ארבעה חמשה הינין, ונח"ש דהוה לכיד ארבעה וחמשה סמינין, והעירכות סס שהיא גירסא ישרה, ופ"י גל"י מין מדה חלי הדין וע"ס: (ל) ושנו פיתקא. הוראת העולה גלבון פרסי היא כוס, עיין אבא גרין הערה קס"ה, והסתורגוון צעך פתקא כחז לא ידעתי מהו והערך לא הניאו עכ"ל, ור"חתי מדרש אסתר ח"ן אונס פתקא לפוס דחמן שחקן גנפא לפיכך ח"ן אונס פתקא, יש לחקן בפתקא: (ג) חנר ר' אבא, גנרא מגילט סס, ושס הגירסא חנר רבא: (ג) ר' אליעזר חנר חלי שנה עשה אחשורוש. פדרי"א פמ"ט: (ד) בית הנשים יוצעיא ליה. מגילה י"ב ע"א: (ה) ח"ר אבא בר כהנא. גננרא חנר רבא, והילקוט אסתר רמז אלף נ"ט הניא הנחנר מננרא וגורס גי"ח ח"ר אבא בר כהנא, ועיין ד"ס כ"ה ע"א הערה ל': (ו) איהו די קארי ואתתיה די בוציני. עיין ערוך ערך קר וצ"ח חקספארד ונזא זה צסס רב פפא וכך חיתא סס ח"ר פפא היינו דלמרי אינשי, ור"חתי גד"ס דף כ"ה ע"ב הערה מ' שהניא שגס צכ"י אחד הגי' ח"ר פפא: (ז) ד"א אלף ונכאן אחא לנוד. מדרש פנים אחרים נוסח ז' (ל' ע"א), ונזבא צילקוי, ומדנרי המדרש הזה נזבועים כל עידי והווח חנרס לכוון מנניא דמלכא, לכא עלכא והווח מתווח לכוון למי נשי צעין דיעיין כל עידי השביעי לא טוב לבו ציין. מגילה י"ב ע"ב ותרגום רשון לחקן ר' א' (נט) ונפשטתן ערומוה. גננרא ונפשטין ל"ל ונפשטתן, וכ"ה גם גננרא כ"י עיין ד"ס כ"ה ע"ב הערה פ': (ק) לפיכך נגזר עליה שתשחט ערומה בטנה. זה נשנו גננרא שהמזמים או הנעתיק הסמיני מן צננת עד צננת, והנ"ח חיקן כמו שהיא מדרש פלטינו וכן

ושתי ואת אשר עשתה ואת אשר נגזר עליה, כאשר עשתה כן נגזר עליה: (ק) [ד"א כטוב לב המלך ביין, א"ר לוי א"ר] אין להם טובה בטוב אין כתיב כאן, אלא כטוב, אבל ישראל מה כתיב בהן, וילכו לאהליהם שמחים וטובי לב (ש"ס ח' ס"ו), ד"א כטוב לב המלך ביין, כטוב לב שר התורה ביונה של תורה: אמר למהוּמין, מהוּמין זה מלאך הממונה על המהומה ועל החמה, בזה. על הבו, חרבונה אחרביה. בגתא ואבגתא, א"ר יצחק אמר הקב"ה מצחק אני עליכם כאבגתיים מאחורי הקריוס:]

[יא] **להביא** את ושתי המלכה לפני המלך בכתר מלכות. ברוך שבחר בישראל. (ק) אמר ר' שמואל בוא וראה כשישראל אוכלין ושותין אומרין דברי שבה ודברי תורה, ואומות העולם כשהן אוכלין ושותין מזכירין דברי עריות, כיון שנשתכרו התחילו אלו אומרין הפרסיות נאות ואלו אומרין המדינות נאות, אחשוּרוש שהיה טפש אמר להן אין נאה כמות ושתי המלכה, ואל תאמרו בשביל שהיא לובשת בגדי מלכות היא נאה, אלא אין כמותה, אמרו לו אם כן היא תבוא ערוסה, לכך נאמר בכתר מלכות, בלבוש מלכות אין כתיב כאן, אלא בכתר מלכות בלבד, כיון שנכנסו הסרוסים אצלה אמרו לה כן, אמרה להן אמרו לו שומה, אם ביינד יצא לך, דע שאני ושתי המלכה (ק) בתו של בלשצר, בת בנו של נבוכדנצר, שהיה מתקלם במלכים, שנאמר והוא במלכים יתקלם (חנניק ח' י'), (ק) ולא היית כדאי לרוץ לפני מרכבתו של אבא, ועבשו את מבקש להכניסני ערוסה לפני מלכים, אם נכנסתי ואיני נאה יש להם לומר המלך שקר אמר, ואם נמצאתי נאה הם אומרים טפש זה משתמש בנאה הזאת, והם הורגים אותך ונטלין אותי: (ק) ר' שמעון אומר כך מנהגן של מלכי מדי כשהיו אוכלין ושותין היו מביאין נשותיהם לגלות בשר ערוה משחקות ומרקדות לפניהן לראות ביופי תארן, וכשנכנס יין בלבו של אחשוּרוש ביקש לעשות כן בושתי המלכה ובת מלכים היא לא קבלה עליה לעשות כן וצוה המלך והרגוה :

[יב] (ק) **ותמאן** המלכה ושתי לבוא. מכדי מינה הוה ניהא לה אמאי לא אזלת, אמר ר' יוסי בר הנינא מלמד שפרחה בה צרעת, במתניתא תנא בא גבריאל ועשה לה זנב: (ק) כל כך עשה לה הקב"ה בעלילותיו, בשבול שלא הניחה לאחשוּרוש ליתן רשות להבנות בית המקדש, אמרה לו מה שהחריבו אבותי אתה מבקש לבנות, (ק) ועוד כדי שלא להשאיר לנבוכדנצר שם

הנרות ותקונים

וכן הוא ג"כ בגמרא כ"י ועיין ד"ס סס ועיין אצל גריון ס"ח הערה קל"ו. (ק) ד"א כטוב לב המלך, הוספתי עפ"י כח"י חקפחד וזה נוסף סס וכן נדרש אצל גריון ס"ח דף ז' ע"א וע"ס בהערות שלי ואין להספיל הדברים: (ק) ח"כ שמואל נזר ודחה. נדרש פנים אחרים (ב' ע"ג) ועס לימא סס האונר, ונזבא זילקוט אסתר רנז חלף ונ"ט ד"ה ציוס הסניעי כטוב לב המלך ביין, והוא ננדרש פנים אחרים, וכן מונבא צננות הלוי דף ל"ט ע"ג צסס זילקוט וע"ס מה שכתב על זה: (ק) צחו של צלשנר. עיין נדרש פנים אחרים נוסח צ' ל' ע"ג והונבא זילקוט אסתר רנז תתרי": (ק) ולא היית כדאי לרוץ לפני מרכבתו. בנדרש פנים אחרים ולא היה צוקוסו לרוץ לפני מרכבתו של אבי. וזילקוט הגימטא כקסדור, ועיין אצל גריון הערה רכ"ח: (ק) ר' שמעון אונר, פדריא פנ"ט: (ק) ותמאן המלכה. נכדי עינא הוה ניחא לה, גונבא ונגילה י"ג ע"ג, ועס הגימטא מכדי פדריא הוה ניחא לא אחאי: (ק) כל כך עשה לה הקב"ה, הוא נאמר אחר וכן פנים אחרים: (ק) ועוד כדי שלא להשאיר לנ"ט סס ושארית. עיין צפנים אחרים סס צאריכות, והנפדר קילג צלשנר

ושארית: (קט) ויקצוף המלך מאד וחמתו בערה בו. מאי שלחת ליה דהכי קא דלקא ביה, אלא אמר רבא הכי שלחת ליה, אהריאריה דאבא את, אבא קבל אלפא חמרא שתי ולא הוה רוי, וההוא גברא אשתמי ליה בחמריה, מיד וחמתו בערה בו:

[יג] **ויאמר** המלך לחכמים. (קט) מאן חכמים, רבנן: יודעי העתים. שוודעין לעבר שנים ולקבוע חדשים: כדת מה לעשות במלכה ושתי. אמר להו דינו הנה לי, אמרו היכי נייעבד, אי לימא ליה קמלה, למחר (קי) פכא ליה חמרא ומדבר לה ובעי לה מינן, ואילימא ליה שבקה, אמר קא מזולוליתו במלכותא מוטב ליסליק נפשן מניה, אמרו ליה מיום שחרב בית המקדש וגלינו מארצינו ניטלה עצה ממנו ואין אנו יודעין לדון דיני נפשות, אלא זיל גבי בני עמון ומואב, דידעי למירן דאינון יתבין בחמרא אדורדייה, ומעמא אמרו ליה דכתיב שאנן מואב מנעוריו [ושוקט הוא אל שמריו, ולא הורק מכלי/ אל בלי ובגולה לא הלך על כן עמד טעמו בו וריחו לא נמר] [ינני' נמי יא]: לפני כל יודעי דת ודין. (קיא) דת זו דת המלכות. ודין זה המשפט:

[יד] **והקרוב** אליו כרשנא שתר אדמתא. (קיג) אמר ר' לוי כל הפסוק הזה בשביל קרבנות נאמר. כרשנא, אמרו מלאכי השרת לפני הקב"ה רבונו של עולם כלום הקריבו אומות העולם לפניך פרים בני שנה כדרך שהקריבו ישראל לפניך. שתר, כלום הקריבו לפניך תורין ובני יונה כדרך שהקריבו לפניך ישראל. אדמתא, כלום בנו לפניך מזבח אדמה, דכתיב מזבח אדמה תעשה לי. (שמות כ כד). תרשיש, כלום שמשו לפניך בבגדי כהונה, [דכתיב בהן] תרשיש שהם וישפה (שמות לט יג). מרס, כלום מירסו לפניך בדם. מרסנא, כלום מירסו לפניך במנחות. ממוכן, כלום הכינו לפניך שלחן של לחם הפנים:

[טו] **כדת** מה לעשות במלכה ושתי. (קיג) התחיל המלך אומר להם מה אתם אומרין שאעשה, ומכולם לא השיב אותו אלא ממוכן:

[טז] **ויאמר** ממוכן. (קיד) תאנא ממוכן זה המן, ולמה נקרא שמו ממוכן שמוכן לפורענות. אמר רב כהנא מכאן שהדיוט קופין בראש: (קיד) [ד"א ויאמר ממוכן מה ראה ממוכן לקפוץ על העצה, פליגי בה תרין אמוראין, חד אמר מפני שלא זימנתו לסעודה, וחד אמר מפני שסיירתו על פניו]: (קטו) ד"א ממוכן זה דינאל, ולמה נקרא שמו ממוכן, יש אומרים שאמר עליה שם המפורש עד שנעשה בה מום, שכך כתיב ויאמר מוכמן [מום בן]: (קטז) ד"א למה נקרא שמו ממוכן, אלא כשגלו שבט יהודה ובנימין לבבל גלו חנניה מישאל ועזריה עמהן, ונעשו

הערות ותקונים

בלשונו: (קח) ויקליף העלך. ונגילה סס: (קט) ונאן חכמים. ונגילה סס: (קי) פכא ליה חמרא ונדכר לה. ל"ל פכא, וכן בנגמלא כ"י הניכסא פכא, עיין ד"ס דף כ"ו ע"א, ובנגמלא פסיק ליה חמרא, והמלות "ונדכר לה" הוסיף הג"ח בנגמלא סס, וגם הילקוט הביא החלמר ונגמלא והגיה פקע ליה, וגם הוא הביא ונדכר לה, וכ"כ בנגמלא כ"י ועיין ד"ס סס ובהערה ט: (קיא) דהו ז' המלכות ודין זה המעשה. לא מלאחי הנקור: (קיג) ח"ר לוי. גמלא סס: (קיג) החמיל העלך חומר. מדרש פנים חמרים: (קיד) תלמא ונווכן זה המן. ונגילה סס ובנקוס חמר רב כהנא הגי' בכ"י חקספארד ח"ר חנא בר כהנא וכן הגיה בעני ד"ס שכן הוא בחז"ה כ"י: (קיד) ד"א ויחמר ונווכן. הוספתי ע"פ כ"י חקספארד והוא נוסף וין חנא גריון פ"א דף ט' ע"א וע"ש בהערות שלי: (קטו) ד"א ונווכן זה דינאל כו' יש חומרים שאמר עליהם שם הנפורש. לא מלאחי הנקור: (קטז) ד"א למה נקרא שמו ונווכן אלא כשגלו כו'. מדרש פנים חמרים (ל"ח ע"א), ומזה נובע

אותן הנסים על ידיהן, ודניאל היה מוכן שתוהרג ושתי על ידו, לכך נקרא שמו ממוכן. ר' אליעזר אומר שהיה מוכן לגלגל זכות על ידיה של אסתר, התחיל אומר לא על המלך לבדו עותה ושתי המלכה, אמר ר' יצחק אמר לו דע שאין אדם יכול מעכשו לדבר בביתו דבר בעולם, שאם יאמר אדם לאשתו עשה את הדבר הזה היא אומרת לו ושתי לא שמעה לאחשורוש ואני אשמע לך, והן מבוזות את בעליהן שכן הוא אומר:

[ו] כי יצא דבר המלכה על כל הנשים להבזות בעליהן בעיניהן. ונתן לו עצה והרגה, שנאמר:

[יט] **אם** על המלך טוב וגוי אשר לא תבוא ושתי לפני המלך ואמר לו שיכתוב לכל המקומות ויודיע להן עסקה כדי שיאמרו ומה אם ושתי המלכה על שלא שמעה לבעלה נהרגה אנו על אחת כמה וכמה ותפול יראה בלב כל הנשים ולא ימרו דברי בעליהן, שנאמר:

[כ] **ונשמע** פתגם המלך וגוי וכל הנשים יתנו יקר לבעליהן, מיד:
[כא] **וייטב** הדבר בעיני המלך. וכתב ושלה לכל המקומות להיות כל איש שרר בביתו ומדבר כלשון עמו. (ק"ז) אמר רב אלמלא אגרות הראשונות לא נשתייר משונאייהן של ישראל שרירי ופליטי אמרי מאי שלה להו אפילו קרחא בביתיה פרדכשא נינהו: (ק"ח) מה הוא כלשון עמו, שאם יהיה האדם ממדי ואשתו פרסאית, יהא מלמדה לדבר כלשונו:

פרשה ב

[א] **אחר** הדברים האלה כשוך חמת המלך אחשורוש. (ה) כשהפיג את יונו ביקש את ושתי ולא מצאה, אמרו לו הרגת אותה, אמר ומה עשתה, אמרו לו אמרת שתבוא בכתר מלכות ולא באת, אמר להם ומי נתן לי עצה להרגה, אמרו לו שבעת שרי פרס ומדי, מיד טרדן מלפניו, שאין את מוצא זכרון שמותן עוד, אלא נערי המלך משרתיו, שנאמר ויאמרו נערי המלך משרתיו יבקשו וגוי והיו מפתין אותו, (ג) (יבקשו למלך נערות בתולות) ולא היה מתפתה, [עד שאמרו לו יבקשו למלך נערות בתולות, באותה שעה קיבל עליו:]

הערות ותקונים

ה"ט ואמר ונעוון הוא דניאל ולמה חתקרי שניה ונעוון וכו', ועיין חו"ס' ונגילה ס"ס ד"ה ונעוון סהנילו י"ט במדרש סה"ס דניאל, ובפרש"י סה"ט ונלח רק דניאל סה"ס ונעוון. (ק"ז) אומר רב. גמרא ונגילה ס"ס, ושם הגירסא אומר רבא: (ק"ח) מה הוא כלשון עמו שאם יהיה האדם ונעדי ואסתו פרסאית יהא ונלמדה לדבר כלשונו. זה חקר במדרש פנים אחרים ומוצא זילקוט רנ"ז ח"ק כ"א ונדבר כלשון עמו אם יהיה אדם פרסי ואסתו נעדיה יהא מדבר עמה כלשון פרסי:
(ה) כשהפיג את יינו. ונדרש פנים אחרים, ומוצא זילקוט אסתר רנ"ז ח"ק כ"א וחקר הליון "ונדרש", ובנאמר שלפניו על ויאמר ונעוון רשום נלדו, ונדרש אסתר" נעבות כי הוא ונגילה י"ב ע"ג. ויש לתקן זילקוט ס"ס כשהפג יינו ונעוון כשהפג ח"ס יינו, והנאמר הזה ונעוון נעבות הלוי ד"ק כ"ז ע"א וסניא זה נעס ונדרש רנתי, ואינו כן, כי לא נעלל ננדרש רנתי, רק ראה שמוצא כן זילקוט, ובנאמר שלפניו רשום ונדרש אסתר, וחשב כי גם הנאמר הזה הוא ונן ונדרש אסתר, ובנאמת הוא ונן ונדרש פנים אחרים, וגם הליון זילקוט נמאמר שלפניו, ונדרש אסתר" הוא ונאזיה ונגיה, כי הנאמר סהניא ס"ס הוא ונן ונגילה י"ב ע"ג ונעלל זילקוט לא סניא ח"ס הנדרש אסתר רנתי כלל: (ג) יבקשו למלך נערות בתולות. הסגריה וחקנתי כמו שהוא לנכון נפנים אחרים

[ב] ויאמר נערי המלך משרתיו יבקשו למלך: (ג) אלו אחד מששה שהועילה עצתן, ואלו הן: עבדי פרעה, שנאמר ויאמרו עבדי פרעה אליו עד סתי יהיה זה לנו למוקש (סמות י"ז), ועבדי שאול, שנאמר ויאמרו עבדי שאול אליו הנה נא רוח אלהים רעה מבעתך יאמר נא אדוננו עבדיך לפניך יבקשו איש יודע מנגן (ס"א ט"ז ט"ו), ועבדי דוד, שנאמר ויאמרו לו עבדיו יבקשו לאדוני המלך נערה בתולה (נ"א ח' ז'), ועבדי נעמן, דכתיב ויגשו עבדיו (ויאמרו) [וידברו] אליו אבי דבר גדול הנביא דבר אליך הלא תעשה (נ"ג ס' י"ג), ועבדי מלך ארם שיעצו להדבק עם מלך ישראל, דכתיב ויאמרו (לו) [אליו] עבדיו הנה נא שמענו כי מלכי ישראל [בין] מלכי חסד הם נשימה נא שקים במתנינו וחבלים בראשינו ונצא אל מלך ישראל אולי יהיה את נפשך (נ"ח כ' ל"א), ועבדי אחשורוש, דכתיב ויאמרו נערי המלך משרתיו יבקשו למלך נערות בתולות טובות מראה:

[ג] ויפקד המלך פקידים בכל מדינות מלכותו. (ז) אמר רב נחמן אמר רב מאי דכתיב כל ערום יעשה בדעת וכסיל יפרוש אולת, (יט"ז י"ג ט"ז), כל ערום יעשה בדעת זה דוד, (י) דכתיב ויבקשו נערה יפה בכל גבול ישראל (נ"ח א' ג'), כל דהוה ליה ברתא אפקה, וכסיל יפרוש אולת, זה אחשורוש, דכתיב ויפקד המלך פקידים (אסתר ז' ג'), כל דהוה ליה ברתא אטמרה: ויקבצו את כל נערה בתולה, אמרו לו צוה שיביאו לפניך כל אשה יפה ויעבירו לפניך ובחר מהם יפה שבכולן והמליכה תחת ושתי, מיד וייטב הדבר בעיני המלך ויעש כן:

[ה] איש יהודי היה בשושן הבירה. (ו) זה שאמר הכתוב ואח לצרה יולד (ט"ז י"ז י"ז), כשבאו ישראל לאותן הצרות הקשות, ביקש מרדכי הצדיק עליהן רחמים ונעשה נס על ידו, לכך נאמר איש יהודי, איש יהודי. (ז) ר' שמעיה אומר וכי לא היה יהודי בשושן הבירה אלא מרדכי בלבד, והלא היו שם יהודים הרבה, שנאמר והיהודים אשר בשושן (אסתר ט' ט"ו) אלא לפי שהיה יהודי וכן אבות ומורע המלוכה, והיה עוסק בתורה כל ימיו, ולא נכנס בפיו כל מאכל טמא, והיה ירא שמים ביותר, כענין שנאמר אם תמצאו איש אם יש עושה משפט מבקש אסונה ואסלה (לו) [לה], (י"ג י' א'), לכך נקרא איש יהודי. (ז) ד"א איש יהודי ושמו מרדכי, הרשעים קודמין לשמן, נבל שמו (ס"א כ"ס כ"ה), גלויות שמו (ס"ג י"ז ד'), שבע בן בכרי שמו (ס"ג כ' א'), אבל הצדיקים שמן קודמין להם, ושמו מנוח (סופטיס י"ג ז'), ושמו שאול (ס"א ט' ז'), ושמו ישי (ס"ג י"ז י"ב), ושמו אלקנה (ס"ג א' א'), ושמו בועז (רות ז' א') ושמו מרדכי, שדומין לבוראן, דכתיב ושמי ה' לא נודעתי להם (סמות ו' ג'):

הערות ותקונים

אחרים: (ג) אלו אחד נוספה שהועילה עלתן, לא נולדתי הנקור: (ד) אמר רב נתנן אמר רב מה דכתיב, ונגילה י"ג ע"ב ונגמרה נאמר ח"ר וחכר סס האומר, ורליתי כי גם צילקוט מוצא העלמך נגמרה וגורם אמר רב נתנן והנולות, אמר רב נשנוט, וכן נגמרה ונגילה כ"י נאמר דלמך רב נתנן וסס צד"ס בהערה ע' הביא בלז"ה כ"י הגירסא אמר רב נתנן אמר רב: (ה) דכתיב ויבקשו נערה יפה, נגמרה סס מוצא הכתוב שלפניו ויאמרו לו עבדיו יבקשו לאדוני הונך נערה בתולה: (ו) זש"ה ולא נלרה יולד, מדרש פנים אחרים (ג"א ע"ב), ונכאן נחמיל מדרש חסר על ונגילה אסתר הנדפס צניח המדרש ח"א לר' י"ט, והוא עפ"י כ"י הנגמל צלולר הספיים בהאמנונה, והכ"י נוסס נלקה נחמר ולא נולד יוחר: (ז) ר' שמועיה אומר, הוא מפרש"א ס"ג, ומוצא גם צילקוט רזו חסרני"ב ד"ה והנערה, והתחלת הנאמר צילקוט אשר נרסס, מדרש"ה הוא ען מדרש שמואל פ"ג א"ת ו', וען ר' שמועיה אומר הוא מפרש"א, וגורם ר' שמועיה צילקוט ר' שמועיה. (ז) ד"א איש יהודי יוספתי ע"ס כתיב אקספסרד, והוא נוסף ען מדרש אבא גריון פ"ב דף ט' ע"ב וע"ס בהערות סלי:

ד"א (ח) יהודי, שהכל אכלו בסעודתו של אחשורוש והוא לא אכל, לכך נקרא שמו יהודי: (ט) ושמו מרדכי. שהיתה תפלתו נכנסת לפני הקב"ה כריח מור דבי: (י) ד"א למה נקרא שמו מרדכי, מור דבי מה המור הזה ריחו טוב וטעמו מר, כך מרדכי היה טוב לישראל ורע להמן ובניו: (יא) בן יאיר בן שמעי. ממה נפשך אי ליחוסיה קא אתי נחשוב ונמנו עד בנימין, אלא מאי שנא הני, תאנא כולם על שמו נקראו, בן יאיר, (יב) בן שהאיר עיניהם של ישראל בתפלתו. בן שמעי, בן ששמע אל תפלתו, בן קיש, בן שהקיש על דלתי רחמים ופתחו לו. (יג) אמר רב נחמן מרדכי מוכתר בנימוסין היה (יד) כעדי, דרבה בר רב הונא ורב בר רב הונא עדיף מיניה: איש ימיני. מורע מיימינים ומשמאלים: (טו) ד"א בן קיש. שהיתה זכותו שקולה כנגד זכותו של קיש: איש ימיני. שהיה עוסק בתורה שניתנה בימין, שנאמר מימינו אש דת למו (דנניס ל"ג ז'): (טז) ד"א איש יהודי וגו' איש ימיני. קא קארי ליה יהודי אלמא מיהודה קא אתי, וקא קרי ליה ימיני אלמא מבנימין קא אתי, (יז) אמר ר' יהושע בן לוי אימיה מיהודה ואביו מבנימין. ורבנן אמרו שתי משפחות מתגרות זו בזו. משפחת יהודה אמרה אני גרים דמתיליד מרדכי דלא קטליה דוד לשמעיי בן גרא. ומשפחת בנימין אמרה אנא גרים דהא מני קא אתי. רבא אמר כנסת ישראל אמרה לאידך גיסא ראו מה עשה לי יהודי מה שילם לי ימיני, מה עשה לי יהודי דלא קטליה דוד לשמעיי בן גרא, דאלמלי קטליה דוד לשמעיי בן גרא, לא הוה מתיליד מרדכי דאיקני ביה חסן, וגרם להו צערא לישראל, ומה שילם לי ימיני דלא קטליה שאול לאגג, דאלמלי קטליה שאול לאגג לא הוה מתיליד חסן וגרם להו צערא לישראל: וכן הוא מיוחס, בן יאיר בן שמעי, (יח) וכי בנו של שמעי היה, והלא דורות הרבה ביניהן, הא כיצד, אלא בשעה שיצא שמעי וקלל את דוד התבונן דוד בדבריו שפתח ואמר צא צא איש הרמים (ט"ז ט"ז ז'), אמר דוד זה מתגבר במי שיצא מחלציו אלוהא כן היה חייב הריגה, צפה דוד שעתיד לעמוד ממנו צדיק גמור וצוה לבנו ואמר לו כשיפסוק שמעי מלהוליד הרוג אותו כדי שיבא נקי לעולם הבא. ומי יצא מחלציו, מרדכי,

הערות ותקונים

(ח) ד"א יהודי שהכל אכלו. נדרש פנים אחרים נשם ר' יחזק: (ט) ושמו מרדכי שהיתה תפלתו נכנסת לפני הקב"ה כריח מור דבי. פירש"י פ"ג, ופי' כקטורת שרששו מר דבור דמהרגונין מירח דביא. וכן הוא בגמילה י' ע"ב: (י) ד"א למה נקרא שמו מרדכי מור דבי ונה המור הזה. לא נולדתי: (יא) בן יאיר וננה נפשו אי ליחוסיה קא אתי, ונגילה י"ב ע"ב. ונגמול צנוקס וננה נפשו הגירסא ונאי קאנור, ועיין גד"ס כ"ז ע"א ונהרה ק', כי גם בגמול כ"י הגירסא כמו שהביא הנקוד. (יב) בן שהאיר עיניהם של ישראל בתפלתו. ל"ה בגמול ס"ו ויותר נכון כמו שהביא הנקוד. פ"ג שהיה מאיר פנים נהלכה, ונדרש ונגלח אסתר (שהו"ל שית סה"ס הורו"ץ). שה"י מאיר פניהם של ישראל נהלכה: (יג) אמר רב נחמן מרדכי מוכתר בנימוסין היה כעדי דרבה בר רב הונא ורב בר רב הונא עדיף מיניה. בגמול לפנינו גירסא אחרת, אבל בתשובת הגאונים דפוס (ליק) ס"י י"ז נולד חסובה לרב שריח והביא הנאמר ונגמול מנגילה כמו שהיה לפני המסדר שלפנינו, ורב שריח נפרש הנאמר, וגם לפני הערוך ערך נוסם היתה הגירסא כמו שהביא המסדר, וע"ש בהערות הרב ר' יעקב ונוסאפיה ז"ל, ולמי העירותי שם בהערות שלי לעיין בהנהגות הגאון הר"ן חיות בגמול ס"ב, ועיין גד"ס דף כ"ז ע"א בהרה ס': (יג) כעדי. עיין בגמול ס"ב בהנהגה: (יד) ד"א בן קיש שהיתה זכותו שקולה וכו' שהיה עוסק בתורה. הנקוד זה לא נולדתי: (טו) ד"א איש יהודי קא קארי ליה יהודי. ונגילה שם: (טז) ח"ר יהושע בן לוי. בגמול ס"ב גירסא אחרת חנר רנה בר בר חנה חנר ר' יהושע בן לוי וכו' גם כ"י אקספארד ועיין עוד בגמול ס"ב דאלמלי קטליה כו' ליחא לפנינו. ועיין גד"ס כ"ז ע"א הרה ס': (יז) וכי בנו של שמעי היה כו' אלא בשעה

היו משפחת יהודה גרמה דליתי מרדכי דלא קטליה דוד לשמעני בן גרא. (יט) ר' יוחנן אמר לעולם מכנימין קא אתי, ומאי קרי ליה יהודי, על שום שכפר בעזי, שכל הכופר בעזי נקרא יהודי, דכתיב איתי גוברין יהודאין (דניאל ג' י"ג). (יט) ר' שמעון בן פוי כד הוה פתח בדברי הימים אמר הכי, כל דברין אחד הם, ואנו יודעים לדרשם, ואשתו היהודיה ילדה את ירד אבי גדור וגוי (דכ"ט ד' י"ט). יהודיה והא בתיה שמה, למה נקרא שמה יהודיה על שום שכפרה בעזי, דכתיב ותרד בת פרעה לרחוץ על היאר (שמות ז' ה'). (כ) אמר ר' יוחנן משום ר' שמעון בן יוחאי שירדה לרחוץ מגלולי בית אביה. ירד, זה משה, ולמה נקרא שמו ירד, שירד להם לישראל מן בימיו, (כא) ילדה, והא רבויי רביתיה, לומר לך שכל המגדל יתום [ויתומה] בתוך ביתו מעלה עליו הכתוב כאילו ילדתו. גדור, שגדר פרצותיהן של ישראל. חבר, שהיבר ישראל לאביהם שבשמים. סוכו, שנעשה להם לישראל כסוכה. יקותיאל, שקיוו ישראל לאל בימיו. זנוח, שזנה עונותיהן של ישראל. אבי אבי אבי, אב בתורה, אב בחכמה, אב בנביאות. אלה בני בתיה בת פרעה אשר לקח מרד, (כג) וכי מרד לקחה והלא כלב לקחה, ולמה נקרא שמו מרד, שמרד מעצת מרגלים. אמר הקב"ה יבוא כלב שמרד מעצת מרגלים, (כג) וישא את בתיה בת פרעה שמרדה מגלולי בית אביה: וזה הוא ייחוסו של מרדכי. (כד) בן יאיר בן שמעי בן קיש בן עזריקם בן אצל בן אלעשה בן רפה בן בענה בן מוצא בן זמרי בן יהועדה בן אחז בן מיכה בן מפיבושת בן יהונתן בן שאול בן קיש בן אביאל בן צרור בן בכורת בן אפיח בן שחרית בן עזיה בן שישון בן מלביאל בן אליאל בן עמיהוד בן שפטיה בן פתואל בן פינן בן מלך בן ירובבל בן ירוחם בן חננח בן זכרי בן אלפעל בן שמרי בן מרמות בן חושם בן שחורה בן עזה בן גרה בן בלע בן בנימין בן יעקב אשר נקרא שמו ישראל:

הערות ותקונים

ש"ל שבעי. נדרש פנים אחרים ע"ש: (יח) ר' יוחנן חונק. מנייה י"ב ע"ל: (יט) ר' שמעון בן פזי. גמרא סס ולפני המאמר הזה נמלא בכ"י אקספסורד הוספה נחלע המאמר נגמרא ולא נדרש ל' המקור, וכך ליחא סס: ונ"ל דמספחה בנימין נגמא לנתי הען, דכד שלחם הקב"ה לשאול למינחית דבית ענלקו, דכתיב עשה נך והכית את ענלקו (ש"א ס"ו ג'), וזה כתיב עתן ויך שאול את ענלקו ויתפס את חגג ענלקו ויבנה ח' (סס סס ז' וס') בפסעותא הסיא אשכח חגג אנתא ושכיב עוה וחתעברה וילדת בר ונפיק וזרעיה המן רשיעא: (כ) ח"ר יוחנן משום רשב"י. נגמרא הגירסא וא"ר יוחנן והנולות משום רשב"י ליחא, וכאשר הוא לפנינו כן הוא נס בכל כ"י שהביא בעל ד"ס דף כ"ח ע"א בהערה ח' ע"ש: (כא) ילדה והא דבויי רביתיה. גשעט מנקומו ומקומו לפני המאמר ירד זה משה, כמו שהוא לנכון נגמרא סס: (כב) וכי מרד לקחה והלא כלב לקחה ולמה נקרא שמו מרד שמרד מעצת מרגלים. זה ליחא נגמרא וסס הגירסא וכי מרד שמו והלא כלב שמו, לא יוחר: (כג) וישא את בתיה בת פרעה. כן הגיה הס"ח נגמרא סס בגליון: (כד) כן יאיר בן שמעי כ"י. נדרש פנים אחרים (ג"ל ע"ג), ומונח בילקוט רמז תהרנ"ג והוא עין נדרש ה"ל, וכן מובא בהרגום שני בפסוק איש יהודי, ונובע מן נדרש פנים אחרים, והנולות לפנינו בן עזריקם בן אצל בן אלעשה בן רפה ליחא סס, ומתחיל בן בענא, בנקוס לפנינו בן אביאל כחנן בפנים אחרים בן אביאל, בנקוס בן שחרית בפנים אחרים בן שחרית, ובילקוט בן שחר י"ל בן שחרית, בנקוס בן שישון סס בן שוקק, בנקוס בן פינן סס בן פיתון, בנקוס בן מנחם סס בן חנניה, בנקוס בן זכרי וכן הוא בילקוט ונחיש, סס בן זבדי, ובנקוס בן זכריה סס בן עובדיה, בנקוס בן עיז סס בן עזריה, בן גרה וכן בת"ש, ובילקוט סס בן גדא, והנה סת"ם לקח התרגום מן נדרש פנים אחרים. ובתרגום סס נוסף בר שנידע בר ויכל בר גזא, ולעונות זה מקר בהרגום בן מולא, והביא בן אביאל בנקוס אביאל, וכן בר אפיח בנקוס בן אפיח, בר עזיא בנקוס בן עזריה, בר זכריה בנקוס בן עובדיה, כמו שהוא ג"כ בפנים אחרים בן עובדיה, וגם הסיום בתרגום סס

[1] אשר הגלה מירושלים. (כז) אמר רבא שגלה מעצמו: (כו) עם הגולה אשר הגלתה עם יכניה וגו' אשר הגלה נבוכדנצר, גלה עם גלות יכניה וחזר לירושלים, והגלה אותו נבוכדנצר פעם שנייה עם הגולה האחרונה, לכך נאמר עם יכניה מלך יהודה אשר הגלה נבוכדנצר מלך בבל:

[2] ויהי אומן את הדסה היא אסתר. (כז) קרי לה הדסה וקרי לה אסתר, (כח) «(מ'ד'ג'ז'ק סימין)», תניא ר' מאיר אומר אסתר שמה, ולמה נקרא שמה הדסה, על שום צדיקים, וכן הוא אומר והוא עומד בין ההרסים אשר במצולה (זכרי' א' ט'). ר' יהודה אומר הדסה שמה, ולמה נקרא שמה אסתר, שהיא מסתרת דבריה, וכן הוא אומר אין אסתר מגדת מולדתה ואת עמה (אסתר ז' כ'). ר' נחמיה אומר הדסה שמה, ולמה נקרא שמה אסתר, (כט) שהיו קורין לה אומות העולם אסתהר. בן עזאי אומר אסתר לא ארוכה ולא קצרה היתה אלא בינונית היתה כהדסה. ר' יהושע בן קרחה אומר אסתר וקררקות היתה, אלא חוט של חסד משוך עליה: (ל) ד"א הדסה. למה נקרא שמה הדסה, כשם שההדס הזה ריחו טוב, כך היתה אסתר בטעשיה הטובים: ד"א הדסה מה תהדס הזה ריחו טוב וטעמו מר, כך אסתר אור לישראל והשך להמן ובניו: היא אסתר. (לא) היא אסתר בנערותה, היא אסתר בזקנותה, היא אסתר עד שלא נכנסה למלכות, היא אסתר משנכנסה למלכות: (לב) כי אין לה אב ואם. וכתוב ובמות אביה ואמה, לקחה מרדכי לו לבת, למה לי. (לג) אמר רב חסדא עברתה אמה מת אביה. ילדתה מתה אמה: ובמות אביה ואמה לקחה מרדכי לו לבת. תאנא משום ר' מאיר אל תקרי לבת אלא לבית, וכן הוא אומר ולרש אין כל כי אם כבשה וגו' ותהי לו כבת (ס"ג ג'), כבת סלקא דעתא, אלא כבית, הכא נמי לבית. ד"א ותהי לו לבת. וכי בתו היא והלא בת דודו היא, אלא לומר לך שכל המגדל יתום בתוך ביתו מעלה עליו הכתוב כאלו ילדו:

[ח] ויהי בהשמע דבר המלך ודתו ובהקבץ וגו'. (לד) אמר ר' שמואל בשגזר אחשוורוש לקבץ לו בתולות, היו הנערות נכללות ומתקבצות מכל מקום,

הערות ותקונים

ס"ג ומה חננא נרדכי די אחקרי צר שניני חלל חקיל שניני לדוד ונלכא דישראל כו' הוא לקוח עין סנדרס פנים אחרים: (כז) חנר רבא שגלה ועלמו. ונגילה י"ג ע"א: (כו) עם הגולה גלה עם גלות יכניה. פנים אחרים (ל"ג ע"א), ונובא זילקוט עם וחסר הליון, וגם נזה נובע דברי הח"ס שחרס נרדכי ואסתר הוון וניוושלים בגלותא דגלה עם יכניה וכו': (כז) קרי הדסה. ונגילה י"ג ע"א: (כח) «(מ'ד'ג'ז'ק סימין)», הסימן ליתא בגמרא שלשינינו וגם ליתא בגמרא כחז יד וכוונת הח"ס על הס"ר נאירה, הדל"ת על הס"ר יהודה, הנו"ן על הס"ר נחמיה, הזי"ן על הס"ר בן עזאי, וקרו"ף על בן קרחה: (כט) שהיו קורין לה אחייע אסתהר. בגמרא סס שהיו חוס"ע קורין אותה על סס אסתהר, וזילקוט אסתר רמז שחר"ג מוצא הנואמר מנמרא ונגילה וז"ל: ולמה נקרא שמה אסתר שהיו חוס"ע קורין אותה כוכב הנינה על סס אסתהר, הנולות «כוכב הנוגה» נוסף ונאירה עפרס על הנולה אסתהר, וכן בח"ס ויהי חונון את הדסה (אסתר ג' ז') איתקרי שמה אסתר בשם כוכב הנוגה יונית אסתירא: (ל) ד"א הדסה נהי ההדס ריח טוב. ונדרס פנים אחרים סס, ונובא זילקוט, ובעל זילקוט ערב סס הנואמר עפנים אחרים עם הנואמר ון אבא גריון, ויין מדרס פנים אחרים שאב החרגוס שני והדסה הוה שמה כנה דאסא ריך מעול דבקים ריחיה ההדס צבו עלנא חף היא אסתר כדן הוה עבדא עובדין עבין צבו עלנא: (לא) היא אסתר בנערותה. ונדרס פנים אחרים, מוצא זילקוט ברמז שחר"ג, ונובא נוסף ונות הלוי דף ס"ה ע"ב צסס זילקוט. ונזה שאב הח"ס שחרס היא אסתהר צלליותא והיא נכניוטה כו': (לב) כי אין לה אב ואם. ונגילה י"ג ע"א: (לג) חנר רבא חסדא. בגמרא חנר רב אסא, וגם בגמרא ונגילה כ"י הנידסא ח"ר חסדא, ועיין ד"ס דף כ"ט ע"א: (לד) חנר ר' שמואל כסגזר אסתירוס לקנץ לו בתולות. הוא עין פנים

זהו בנות הגוים לובשות מלבושים נאים, ומראות את עצמן לשלוחין של מלך, שהיו מבקשות להנשא למלך, ואסתר היתה מטמנת עצמה ולא נראתה לכל אדם עד ארבע שנים, משנת שלש למלכותו עד שנת שבע למלכותו. והיו הסרוסים מביאין את הבתולות לפני המלך, ולא היו מוצאות חן והסד בעיניו עד שמצאו את אסתר בשושן הבירה, ומטמנת עצמה, ולקחה על כרחה, שכך הוא אומר ותלקח אסתר אל בית המלך, ותלקח בעל כרחה ושלא בטובתה, כמו שנאמר באמינו שרה, ותקח האשה בית פרעה (נדלסטי י"ז ט"ו), בעל כרחה ושלא בטובתה: (י"ג) תנו רבנן כל עבירות שבתורה אם אומרים לו לאדם עבור על אחת מהן ואל תיהרג, יעבור ואל יהרג, חוץ מע"ז וגלוי ערות ושפיכות דמים, שאם אומרים לו עבור, יהרג ועל יעבור, כי אתא רב דימי אמר ר' יוחנן הא דאמרת כל עבירות שבתורה יעבור ואל יהרג, לא שנו אלא שלא בשעת השמד, אבל בשעת השמד יהרג ואל יעבור, מאי טעמא כיון דגזירה למעקרה למלתא אית בה קדוש השם, וקרינא בה ולא תחללו את שם קדשי (ויקרא כ"ג י"ב). כי אתא ר' אבין אמר ר' יוחנן שלא בשעת השמד נמי לא שנו אלא בצנעה, אבל בפרהסיא יהרג ואל יעבור, דאית בה קידוש השם, וקרינא ביה ולא תחללו את שם קדשי, אפילו מצוה קלה שבמצות, ובמה פרהסיא, אמר ר' יעקב אמר ר' יוחנן אין פרהסיא פחותה מעשרה, והא אסתר דפרהסיא היא, ולא מסרה עצמה, אמר אבין אסתר קרקע עולם היא, ורבא אמר שאני אסתר דלהנאתו קא מכוין, דאמר רבא האי גוי דאנסיה לישראל ואמר ליה קטול אספסתא בשבתא ושדי (לקוקיא) [לחיותא], ואי לא קטילנא לך, יעבור ואל יהרג, ואי אמר ליה קטוע ושדי בנהרא, דלאו להנאתו עביד אלא לאעבוריה קא מיכוין, יהרג ועל יעבור:

[ט] ותיטב הנערה בעיניו (י). כמה טרחות היו בעולם באותו הזמן, כמה בני אדם היו נותנים את ממונם להוליך את בנותיהם לשושן הבירה, שמה ינשאו למלך, והיו מביאין אותן לפני המלך ולא נשאו חן בעיניו, ולא נתישבה דעתו עליו, עד שמצאו את אסתר, וכיון שראה אותה נתישבה דעתו, ונשאה חן בעיניו, שנאמר ותיטב הנערה בעיניו, והיא היתה מתוקנת לו מלפני הקב"ה, כדי שיעשה נסים לישראל על ידיה: ויבהל את תמרוקיה. מזה הוא ויבהל, שהרבה במתנותיה, כמה דאת אמר נחלה מבוהלת בראשונה (נשלי כ' כ"ה): ואת שבע הנערות הראויות לתת לה. (כז) אמר רבא שהיתה מונה בהן ימי השבת: וישנה ואת נערותיה לטוב בית הנשים. (כח) אמר רב שהאכילה מאכל יהודי, ושמואל אמר (כט) קדלי דחזירי. ר' יוחנן אמר זרעונים, וכן הוא אומר ויהי המלצר נושא את פת בגס ויין משתיהם ונותן להם זרעונים, (דניאל ה' ט"ז): (ע) ד"א וישנה. ששינה לה יותר מכל הנשים מתנות, אעפ"י כן לא טעמה כלום משלחנו של מלך, כשם שלא טעמו חנניה מישאל ועזריה משלחנו של נבוכדנצר:

[י] לא הגידה אסתר את עמה. (מ) למה אמר לה מרדכי שלא תגיד, שהיה הערות ותקונים

פנים חסרים ומסר סס סס הסוחר ונתחיל סס כיון סתפסקמו דיוטנגנאות של ענך צעדינה היו ככללות הרנס כו': (ל) תנו רבנן כל עבירות שבתורה. סתפסקו ע"ד ע"ה, וסס נתחיל ח"ר יוחנן נשום ר"ש בן יסורק ננונו וגנרו נעליית בית נחזה נלוד כל עבירות שבתורה: (לז) כמה טרחות זקן הנאמר שלחניו ויבהל את תמרוקיה עם הוא ויבהל. לא נללתי העוקר: (לז) אמר רבא. ענינה י"ג ע"ה: (לח) אמר רב. גורל סס: (לט) קדני דחזירי. עיין ערוך ערך קדל וערך קתל: (ע) ד"א וישנה. נדרש פנים חסרים (ל"ג ע"ג): (מ) כמה אמר לה מרדכי שלא תגיד. מדרש פנים

בורח מן הגדולה, אמר לו הקב"ה אתה בורח מן הגדולה, חייך שאני מגדלך יותר מכל בני דורך, שנאמר כי האיש מרדכי הולך וגדול (אסתר ט' ד'). ד"א אמר מרדכי ירא אני שידעו שהיא קרובתי, וילכו ויאמרו למלך אשתו יהודית, ויהרגנה ויכריתו שמה ושם אביה, לפיכך צוה עליה אשר לא תגיד, ואעפ"י כן לא זו הולך ומביט עליה בכל יום, שהיה אומר שלא יתרגנה, כשם שהרג את ושתי, שכן הוא אומר ובכל יום יום מרדכי מתהלך:

[יב] **ובהגיע** תר נערה ונערה. (נ"ג) כך היה מנהגן של בתולות, היו מעדנים אותן שנים עשר חדש ומושיבין כל אחת מהן בחצר לבדה, ונותנין לה שמשוין להיות משמשוין אותה, עד שיגיע זמנה ויתבענה המלך לבוא אצלו, שכל אחת ואחת יש לה זמן, שנאמר ובהגיע תור נערה ונערה לבוא: ששה חדשים בשמן המור. (נ"ג) מאי שמן המור, (נד) רב הונא בר חייא אמר (נ"ה) סמכת (פ"י) מירא דכיא והוא המור שעושוין להשיר השיער). (נ"ו) רב ירמיה בר אבא אמר שמן זית שלא הביא שלישי. תניא ר' יהודה אומר אנפקנין שמן זית שלא הביא שלישי. ולמה סבין אותן בו, שמשיר את השיער ומעדן את הבשר:

[יג] **זבוח** הנערה באה. (נ"ז) כשהגיע זמנה להכנס, היא נוטלת כל מה שהיא מבקשת יתר על הראוי לה, שנאמר את כל אשר תאמר ונתן לה:

[יד] **בערב** היא באה ובבקר היא שבה. (נ"ח) אמר ר' יוחנן מגנותו של אותו רשע למדנו שבחו, שלא שימש מיטתו ביום. (נ"ט) אמר ר' חייא בר ווא מלכי מדי תמימים היו, אין לו להקב"ה עליהם אלא ע"ז שקיבלו מאבותיהן: אל בית הנשים שני. (:), אמר ר' יהודה [בן פזי] מהו שני, אלא אחר כל אותו הכבוד שהיתה הנערה מתקשמת שנים עשר חדש, בשביל להכנס לילה אחת אצל המלך, היה משתנה עליה עידיה, ובבקר היא שבה לניוולה, ולא תבוא עוד אל המלך:

[טו] **ובהגיע** תור אסתר וגו' לא בקשה דבר. (נ"ח) לא היתה אסתר מבקשת לעשות דבר ככל הנערות והיה הגי שואל אותה ואומר לה למה אין את מתקשמת ככל הנשים, אם יודע המלך יתרגני שאת יפת תואר יתר מכולם, והיא אומרת לו אני איני מבקשת כלום: ותהי אסתר נושאת הן בעיני כל רואיה. (נ"ג) אמר ר' אלעזר [מלמד] לכל אחד ואחד נדמתה לו כאומתו. (נ"ג) אמר ר' לוי מלמד שהיתה טעונה הן וחסד יותר מיוסף, שאת מוצא ביוסף כתיב ויט אליו חסד (נצאצ"ט ל"ט כ'), טפה אחת של חסד היתה על יוסף, אבל אסתר היתה

הערות ותקונים

פנים אחרים, ונוצח בילקוט: (נ"ג) כך היה נהגין, נדרש פנים אחרים, ושם נאמר וכן היה עכשיו, והמקור הביא כך היה נהגין: (נ"ג) וצ"ל שזמן המור. ונגילה י"ג ע"א: (נד) רב הונא בר חייא. נגנאל ר' חייא בר אבא, בענכות דף ס"ו ע"ב נאמר נ"ב רב הונא בר חייא, וכן נגנאל ונגילה כ"י הגירסא רב הונא בר חייא, ועיין ד"ס ונגילה כ"ט ע"ב ובע"פ ע"י: (נ"ה) סעכה פ"י וניחא דכיל והוא הנור כו'. זה לקח הנעמתין מן הערוך ע"ש והנלה יונית ופי' לרי הנוטף נעלי המור וגם שזן הנור סיוולא מן הנכנס, ובתרגום ש"ח יחסי נעכסא ל"ל נעכסא: (נ"ו) רב ירמיה בר אבא אמר. נגנאל רב הונא אמר, וכן נגנאל כ"י הגירסא ר' ירמיה בר אבא, ועיין ד"ס כ"ט ע"ב: (נ"ז) כשהגיע זמנה להכנס. לא מלאחי: (נ"ח) ח"ר יוחנן. ונגילה י"ג ע"א, ובנדרש פנים אחרים נוצח בשם ר' לוי כנגנון אחר: (נ"ט) ח"ר חייא בר ווא מלכי נדי חניעים היו. לא נלאחי המקור: (:), ח"ר יהודה בן שזי. נדרש פנים אחרים (ל"ב ע"ג): (כ"א) לא היתה אסתר מבקשת. נדרש ס"ב: (כ"ב) ח"ר אלעזר. ונגילה ע"י: (נ"ג) ח"ר לוי. נדרש פנים אחרים, ומוצא בילקוט ע"י, והוא נוצח

טעונה הן והסד בעיני כל רואיה, שנאמר ותהי אסתר נושאת הן בעיני כל רואיה. (נד) אמר ר' שמואל כל מי שהיה רואה אותה היה אומר ראויה זו לינשא למלכות: (נז) [ד"א ותהי אסתר נושאת הן. ר' נחמי' אמר העמיד מדות מכאן ופרסיות מכאן והיתה אסתר יפה מכלן]:

[טז] ותלקח אסתר אל המלך וגו' בחדש העשירי. (נח) כל הנשים לא נכתב עליהן אימתי היו נכנסות ולא אימתי היו יוצאות, ואסתר נכתב עליה חדש וזמן וכמה שנים למלך. (נח) אמר ר' יצחק [משל] למלך שנשא נשים הרבה ולא כתב להן לא (נח) גמיקין ולא איפטיא, וכיון שנשא בת טובים ובת גניסין, כתב לה גמיקין, וכתב לה [איפטיא, כך כל הנשים שנשא אהשורוש לא כתב להן לא גמיקין ולא איפטיא, וכיון שנשא אסתר שהיא בת טובים ובת גניסין, כתב לה גמיקין, וכתב לה איפטיא, כתב לה גמיקין בחדש העשירי הוא חדש טבת (אסתר ז' ט"ז), וכתב לה איפטיא, בשנת שבע למלכותו (סג): הוא חדש טבת. (נח) אמר רב הסדא בירח שהגוף נהנה מן הגוף: בשנת שבע למלכותו. (נט) מכאן אתה למד שארבע שנים היו מכניסין לו את התולדות עד שעמדה מחשבתו של הקב"ה:

[יז] ויאהב המלך את אסתר מכל הנשים ותשא הן והסד לפניו מכל התולדות. (ס) אמר רבא בקש לשעום מעם בתולה ומעם, מעם בעולה ומעם: (סא) ד"א מכל הנשים. אם נאמר מכל הנשים למה נאמר מכל התולדות, אלא הנשים אף נשי האנשים היו מביאין לו ואהב את אסתר מכולן: וישם כתר מלכות בראשה. (סב) זה שאמר הכתוב שקר החן והבל היופי (משלי ל"א ז'), זו ושתיה אשה יראת ה' היא תתהלל (סג), זו אסתר: וישם כתר מלכות בראשה וימליכה תחת ושתיה. (סד) [א"ר לוי איקונין של ושתיה לא היו נאות כמותו בכל העולם, כיון שנכנסה אסתר היתה נאה מאיקונין של ושתיה, והעמיד אותה והעביר איקונין של ושתיה, לכך נאמר תחת ושתיה]:

[יח] ויעש המלך משתה גדול. (סד) עבד משתיה ולא גליא ליה: (סה) והנחה למדינות עשה. דלי כרגא ולא גליא ליה, שדר נמי פרדשני ולא גליא ליה:

הערות ותקונים.

מן ונדרש הנ"ל: (נד) א"ר שמואל כל גוי שהיה רואה אותה. נדרש פנים אחרים והסד סס סס האונר: (נד) ד"א ותהי אסתר. הוספתו כנוו שהיה בכ"י אקספליד ונוסף מן ונדרש אצל גרין פ"ג דף ט' ע"ג: (נה) כל הנשים. נדרש פנים אחרים ונוצל בילקוט: (נו) א"ר יצחק. לפיכך נדרש פנים אחרים חסר זה, ואין ספק שהיה לפני הנוסד, והוא אמר נשה נפסיקתא דר"כ סקא חודש (נ"ג ע"ג) וסס הוא נסס ר' לוי נסס ר' חייה ב"ר חנינא וע"ס נהערות ט"י: (נז) גמיקין, איפטיא. עיין בפסיקתא סס הערה קע"ח וקע"ט: (נח) אמר רב הסדא זירח סהגוף נהנה מן הגוף, וגם בילקוט מונא זה נסס רב הסדא, ונגמרא נשנוט סס האונר, וכן בס' ד"ס דף כ"ט ע"ג) הביא גירסת הס"ס כ"י אונר רב הסדא: (נט) נכלן את למד. נדרש פנים אחרים (ל"ג ע"ה): (ס) אונר רבא. מנילה י"ג ע"א, וסס הגירסת אונר רב, וגם הילקוט הביא הסמאר ומנילה וגורם אונר רבא, ונגמרא מנילה כ"י הגירסת אונר רב, וע"ס נדרש דף כ"ט ע"ג נהערה ע' שהביא הרב גירסת "אונר רבא": (סא) ד"א מכל הנשים. נדרש פנים אחרים, ומונא סס זה נסס ר' חלב, וכן הילקוט הביא נסס ר' חלב: (סב) זמ"ה שקר הסן. לא מלאחי עוד: (סג) א"ר לוי. הוספתו כי נשמע לפניו, ומונא לכוון נפנים אחרים, ומונא בילקוט: (סד) ענד נסתיה. גמרא סס. (סה) והנחה למדינות עשה" המנות הללה חסרים נגמרא דף כ"ט ע"ג, ועיין ד"ס נהערה ל': הסמיל

[יט] **ובהקבץ** בתולות שנית. (סו) התחיל אומר לה מהיכן את בת מי את ומאיו אומה את, ולא היתה מגדת לו, אלא אמרה לו יתומה אני, והקבץ שנאמר בו אבי יתומים (הכליט ס"ח ו'), גדל אותי, אמר לה אם אין מגדת לי אני מכניס בתולות שנית כבראשונה, שנאמר ובהקבץ בתולות שנית, אמר אין אשה מתקנא אלא בדרך חברתה, אפילו הכי אין אסתר מגדת מולדתה ואת עמה, וכיון שראה מרדכי שהנשים מתכנסות ובאות, לא היה זו משער המלך, אלא היה שואל עליה ואומר אוי לי שמא הרגה כמו שהרג את ושתי, שנאמר ובהקבץ בתולות שנית ומרדכי יושב בשער המלך:

[כ] **אין** אסתר מגדת מולדתה ואת עמה. (סז) אמר ר' אליעזר אמר ר' חנינא מאי דכתיב לא יגרע מצדיק עינוי ואת מלכים לכסא (איוב ל"ו ז'), בשביל צניעות שהיתה בה ברחל זכתה ויצא ממנה שאול, בשביל צניעות שהיתה בשאול זכה ויצא ממנו אסתר, מאי צניעות היתה בה ברחל, [דכתיב] ויגד יעקב לרחל כי אחי אביה הוא (נכנשא כ"ט י"ג), וכי אחי אביה הוא, והלא בן אחות אביה הוא, אלא כיון דקאמר בן רבקה אני אמר לה מינסבת לי, אמרה ליה אין מנסיבנא לך מיהו אבי רמאי הוא ולא יכילת ליה, אמר לה אחי אני ברמאות, אמרה ליה ומי שרי לצדיקי לסגווי ברמיותא, אמר לה אין, דכתיב [עם נכר תתברר] ועם עקש תתפל (ע"ב כ"ג כ"ז), מאי רמיותיה, אמרה ליה אית לי אחתא דקשישא מינאי דלמא מעיילינה לך, מסר לה סימנא, ההיא שעתא דקא מעיילין לה ללאה השה רחל לכסופה דאחתה מסרתינה לה לההוא סימנא, והיינו דכתיב ויהי בבקר והנה היא לאה (נכנשא כ"ט כ"ה), אמאי עד השתא לא ידע דלאו לאה הוא, אלא מהנך סימנא שמסר יעקב לרחל ומסרה ללאה לא היה ידע לה עד ההיא שעתא. [לפיכך זכתה ויצא ממנה] שאול, [ומה צניעות היתה בשאול], דכתיב ויאמר שאול אל דודו הגד הוגד לנו כי נמצאו האתונות ואת דבר המלוכה לא הגיד לו (ע"ב י"ג). [זכה ויצא ממנו] אסתר, דכתיב אין אסתר מגדת מולדתה ואת עמה. אמר ר' אליעזר אמר ר' חנינא כשהקביה פוסק גדולה לאדם פוסק לו ולבנו ולבן בנו עד סוף כל הדורות שנאמר ויושיבם לנצה ויגבהו (איוב ל"ו ז'), אם מגיס דעתו הקביה משפילו, שנאמר ואם אסורים בוקים ילכדון בחבלי עוני (ע"ב ע"ב ח); ואת מאמר מרדכי אסתר עושה. (סח) אמר רב ירמיה בר אבא (סז) שהיתה מראה דם להכס: כאשר היתה באמנה אתו. (ע) אמר רבא בר לימא כשהיתה עומדת מחיקו של אחשוורוש טובלת ויושבת בחיקו של מרדכי:

[כא] **בימים** ההם ומרדכי יושב בשער המלך קצף בגתן ותרש. (ע"ב) אמר ר' חייא בר אבא הקציף הקביה מלך על עבדיו כדי לעשות רצון לצדיק, ומנו זה יוסף, והקציף עבדים על מלך כדי לעשות רצון לצדיק, ומנו מרדכי,

הערות ותקונים

(סו) התחיל אמר לה מהיכן את, נדרש פנים אחרים (ל"ג ע"א): (סז) אמר ר' אליעזר אמר ר' חנינא כשהקביה פוסק גדולה לאדם פוסק לו ולבנו ולבן בנו עד סוף כל הדורות שנאמר ויושיבם לנצה ויגבהו (איוב ל"ו ז'), אם מגיס דעתו הקביה משפילו, שנאמר ואם אסורים בוקים ילכדון בחבלי עוני (ע"ב ע"ב ח); ואת מאמר מרדכי אסתר עושה. (סח) אמר רב ירמיה בר אבא (סז) שהיתה מראה דם להכס: כאשר היתה באמנה אתו. (ע) אמר רבא בר לימא כשהיתה עומדת מחיקו של אחשוורוש טובלת ויושבת בחיקו של מרדכי:

מלך על עבדיו, פרעה קצף על עבדיו (נלחמית מ"א י'). עבדים על מלך, קצף בגתן ותרש:

[כב] **וַיִּוְדַע** הדבר למרדכי. (עג) אמר ר' חייא בר אבא אמר ר' יוחנן בגתן ותרש שני מרסיים היו והיו מספרים בלשון מרסית, אמרו זה לזה מיום שבאת זו לא מעמנו שינה בעינינו. בוא ונמיל ארס בספל ונהרגנו, והם לא ידעו שמרדכי מיושבי לשכת הגזית היה ויודע שבעים לשון, אמר לו והלא אינו דומה משמרתו למשמרתך, אמר לו אני אשמור שלי ושלך, והיינו דכתיב ויבקש הדבר וימצא ויתלו שניהם על עץ שלא נמצאו במשמרתן: (עג) ד"א קצף בגתן ותרש, אמר ר' לוי למה קצף בגתן ותרש, אלא כשנכנסה אסתר למלכות, אמרה לאחשורוש למה אין את עושה כשם שהיו המלכים הראשונים עושין, שהיו מושבין אחד יהודי צדיק על שעריהם, נבוכדנצר הושיב דניאל על שערו, שאם יגיע לו דבר קשה הוא אומר לו, שנאמר ודניאל בתרע מלכא (דניאל ז' מ"ט), אמר לה וכי יש יהודי צדיק כדניאל, אמרה לו יש אדם צדיק וכשר ושמו מרדכי, ובגתן ותרש היו יושבין בראש השער, כיון שהעבירן המלך והושיב מרדכי במקומן מיד קצפו שניהם, וכה עשו אמרו הואיל והעבירנו המלך ממקומינו נהרגהו בהצנע, ויהיו הכל אומרים כשהיו בגתן ותרש משמרון את המלך משמרון יפה היה, עכשיו כשהביא יהודי נהרג, והיו עומדין ומשיחין ולא היו יודעין שמרדכי יודע לשונם. (עד) ר' שמעון אומר בוא וראה חכמתו של מרדכי שהיה יודע שבעים לשון, ונקרא מרדכי בלשון, שנאמר מרדכי בלשון (עזרא ז' כ'), והיה יושב בשער המלך לראות שלא תטמא אסתר ונערותיה בכל מאכל טמא, ושמע שני סריסי המלך מדברין בלשון כשדים, ואמרין עכשו ישכב המלך משכב הצהרים, וכשיעמוד מן שנתו יאמר הביאו לי מעט מים, והוא מבקש לשתות, ונמיל לו בקיתון של זהב כס המות, ושמע מרדכי ונכנס להגיד לאסתר ואסתר הגידה למלך בשמו, וכשעמד המלך ממשכב הצהרים אמר לשני סריסיו הנהגים להשקותו, תנו לי מעט מים, מיד הביאו לו אותו קיתון שהטילו בו הסם, אמר להן שפכו המים הללו לפני, אמרו לו אדונינו המלך מים טובים הם, מים יפים הם, מים ברורין הם, אמר להם כך עלתה בדעתי לשפוך אותן לפני, ושפכו אותן לפני, ומצא בהם סם המות, וצוה המלך לתלותו, שנאמר ויתלו שניהם על עץ:

וַיִּוְדַע הדבר למרדכי ויגד לאסתר. (עכ) למה אמר לה שתאמר למלך, אלא אמר מרדכי מוטב שיחיה זה שמא יתן רשות לבנות בית המקדש: ד"א אמר שלא יהיו הכל אומרים כל זמן שהיו נשיו מבנות גוים שמור היה, ועכשו כשנמל בת ישראל מת: ותאמר אסתר למלך בשם מרדכי. (עו) אמר ר' אלעזר אמר ר' חנינא כל האומר דבר בשם אומרו מביא גאולה לעולם, שנאמר ותאמר אסתר למלך בשם מרדכי: (עו) ד"א למה אמרה למלך בשם

הערות ותקונים

כ"י: (עג) חנני ר' חייא בר אבא אמר ר' יוחנן בגתן ותרש. בגמרא ליחא לנולות "ח"ר חייא בר אבא" ונמיל גויב בכ"י וכן ש"ס ונגילה, ועיין ד"ס דף ל"א ע"א ובהערה ס': (עג) ד"א ח"ר לויא פנים אחרים. (ל"ג ע"ח) ונוגא זילקוט סס: (עד) ר' שמועון חזמר. פדר"ח פ"ג: (עס) למה חנני לה שתאמר לנלך. מדרש פנים אחרים, ונוגא זילקוט: (עו) חנני ר' אלעזר חנני ר' חנינא. ונגילה ע"ו ע"א: (עז) ד"א למה חנני למלך בשם מרדכי. כנולא זילקוט פדר"ח פ"ג. וחולי היה לפני הנקדר פדר"ח באריכות כמו שהביא, וסם נחמיל וכל דבר שהיה למלך היו כותבין אותו לפניו:

מרדכי, אלא אלוהי אמרה בשם מרדכי לא היה מתמשל, שכך היה מעשיהם של מלכים, כל מי שעשה עמהן מעשה היו כותבין בספר הזכרונות שלהן, שנאמר יכתב בספר דברי הימים וגו' (אסתר ז' כ"ג), וכשמבקשין לידע מה אירע להן, מביאין את הספרים וקוראין אותן, וכל מי שהוא ראוי לחיות מחיין אותן, ולמיתה ממתין אותן, לכך נאמר ויכתב בספר דברי הימים לפני המלך:

פרשה ג

[א] **אחר** הדברים האלה גדל המלך אחשורוש את המן. (ב) זה שאמר הכתוב בפרוה רשעים כמו עשב וגו' להשמדם עדי עד (ההלל ז"כ ח'), לא נתגדל הרשע הזה אלא לרעתו. (ג) בוא וראה מה היתה אחריתו, בתחלה גדל המלך אחשורוש את המן, ולבסוף ויתלו את המן, מלמד שגדולתו של רשע לצלוב אותו בסוף, וכן ישעיהו אומר אוי לרשע רע כי גמול ידיו יעשה לו (ישעי' ג' י"ח). אמר ר' ארורים הם הרשעים שאין עושין טובה שלימה עם ישראל, מה הוא אומר אחר הדברים האלה, שקצף בגהן ותרש, אמר אחשורוש איני מניח מעתה שני שומרים שלא יטלו עלי עצה ויהרגוני, לכך נאמר גדל המלך אחשורוש את המן, ששמו ראש על כל השרים אשר אתו ולא זכר חסדו של מרדכי שהצילו מן המיתה; אחר הדברים האלה. מאי אחר, אמר רבא אחר שהקדים הקביה רפואה למכה, דאמר ריש לקיש אין הקביה מכה את ישראל אלא אם כן בורא להן רפואה [תחלה], שנאמר כרפאי לישראל ונגלה עון אפרים (הושע ז' ח'), אבל אומות העולם אינו כן, מכה אותם ואחר כך בורא להם רפואה, שנאמר ונגף ה' את מצרים נגוף ורפא (ישעי' י"ט כ"ג): גדל המלך אחשורוש את המן. מפני מה גדל, מפני שהיה עשיר, (ג) דאמר ר' פנחס שני עשירים גדולים עמדו בעולם, אחד בישראל ואחד באומות העולם, קרה בישראל, שמצא אוצרות כסף וזהב של יוסף, והמן באומות העולם, שלקה את כל אוצרות מלכו יהודה ואוצרות בית המקדש, וראה המלך עשרו ועשרת בניו נוטרין לפניו, ורצה לרוממו ולגדלו, שנאמר גדל המלך אחשורוש: את המן בן המדתא. וכי המן בן המדתא היה, אלא צורר בן צורר, וקוצץ בן קוצץ, כיוצא בו וישלחם המלך אסא אל בן הדר בן טברמון בן חזיון מלך ארם (מ"א פ"ו י"ח), קוצץ בן קוצץ היה. המן מבני בניו של עמלק הוא, (ד) וזה הוא ייחוסו: המן בן המדתא בן סירא בן ביזא בן אפילום בן דיוס

הערות ותקונים

(ב) זש"ה נפרח. נדרש פנים אחרים (ל"ג ע"ג): (ג) בוא וראה. לא נולדתי המקור, ולולי נסנוט נזדרש פנים אחרים: (ג) דאמר ר' פנחס. פד"ח פ"ג, ונסנה ג"כ נזדרש פנים אחרים, ונזדרש אסתר רבה פ"ג, ונזנע מפד"ח: (ד) וזה הוא ייחוסו. בני ספק היה רשום היחוס שלו נזדרש פנים אחרים וחסר למינו, ונשאר בתרגום סני, וגם בנ"ס' סופרים פ"ג מובא זה נ"סס תרגם רב יוסף, וכיון נזה לת"ס ויכנהו תרגם ר' יוסף. ויען כי יש סיגוויס נסנוטס לכן ח"ג ג' נוסחאות:

מסכת סופרים	תרגום שני	מדרש שלפנינו
המן המדתא חגי	המן בר המדתא חגי	המן בן המדתא
בר ביזא	בר ביזא	בן ביזא
בר אפילוטוס	בר אפילוטוס	בן אפילוטוס

בן דיוסיס בן פרוס בן מעראן בן בעל־קן בן אנתימרוס בן הרוס בן תרודוס בן שגר בן נגר בן פרמשתא בן ויותא בן עמלק בן סורייתא דאליפו בוכריה דעשו, שנאמר ותמנע היתה פלגש לאליפו בן עשו ותלד לאליפו את עמלק (נכאשת ל'ו י"ג), ומאי שם אימיה, (ה) אמר רב נחמן בר רבא אמר רב אימיה דאברהם אמתלאי בת ברנבו, אימיה דהמן אמתלאי בת עורבתי, אימיה דדוד נצבת בת עדאל, אימיה דשמשון צללפוניתי, ואחתיה נשיין, מאי נפקא מינה (ו) לתשובת המינים: וישם את כסאו, (ז) צוה המלך להיות כל העם כורעים ומשתחיים לו דרך עבודה:

[ב] וכל עבדי המלך אשר בשער המלך, (ח) אלו השופטים, כמה דאת אמר ועלתה יבמתו השערה (דברים כ"ה ז'): (ט) ומה עשה המן, עשה לו צלם מרוקם על לבו ועל בגדיו, וכל מי שהיה משתחוה להמן היה משתחוה לע"ז, ומרדכי לא קבל עליו להיות כורע ומשתחוה לו, שנאמר ומרדכי לא יכרע ולא ישתחוה, (י) אמרו לו ישראל תהא יודע שאת מפילנו בחרב זה הרשע, אמר להם אם כן אשתחיה לע"ז ולא קבל עליו:

[ג] ויאמרו עבדי המלך אשר בשער המלך, (יא) אמר לו המן הרשע וכל עבדיו מדוע אתה עובר את מצות המלך, אמר יהודי אני, אמר לו המן והלא אביך השתחוה לע"זו אבא, אמר לו בשעה שהשתחוה היה בנימין במעי אמו ולא השתחוה לו, ואני בן בנו של בנימין, שנאמר איש ימיני (אסתר ב' ה'), וכשם שלא השתחוה אבי, כך אני איני משתחוה לך, לכך נאמר ומרדכי לא יכרע ולא ישתחוה:

הערות ותקונים

מסכת סופרים	תרגום שני	מדרש שלפנינו
בר דיוס	בר דיוס	בן דיוס
בר דיוס	בר דיוסיס	בן דיוסיס
בר פרוס	בר פרוס	בן פרנס
בר ינין	בר מעדי	בן מעראן
בר בעל־קן	בר בעל־קן	בן בעלקן
בר אנתימרוס	בר אנתימרוס	בן אנתימרוס
בר הרוס	בר הכידוס	בן הרוס
...	...	בן הרודוס *
בר סגר	בר סגר	בן סגר
בר נגר	בר נגר	בן נגר
בר פרמשתא	בר פרמשתא	בן פרמשתא
בר ויותא	בר ויותא	בן ויותא
...	...	בן עמלק
בר לחינתא דאליפו	בר לחינתא דאליפו	בן סורייתא דאליפו

(ה) אומר רב נחמן בר רבא אמר רב. ג"ח ל"ח ע"א, וס' הגירסא רב חין בר רבא אומר רב: (ו) לתשובת המינים. צנועה הליגו הודם סיס לתשובת האפיקורסין: (ז) צוה המלך. 'סדר' א סיכ, והסוים "דרך עבודה" חסר סס: (ח) אלו השופטים יודעם פנים אחרים (ל"ג ע"ג), והגירסא סס אלו הדיינים, ונובא צילקוט אסתר: (ט) ומה עשה המן. 'סדר' א פ"ג יודעם פנים אחרים נוסח א' לד 46 ויודעם אסתר רבא פ"ז אות ו' ובתרגום ראשון וכל עבדי ונלכא די בהרע צית ונלכא גמין לאנדרטא די הקיס כהדיה ל"ל בחזיה פ"י נחזה סלו: (י) אמרו לו ישראל. מדרש פנים אחרים, ונובא צילקוט, ונבל ונות הלוי דף ל"ג ע"ב ודף ל"ח ע"א הגיה זה בשם הילקוט: (יא) אמר לו המן

* חין ספק כי סובר אחד חיקן על בן הרוס, "הרודוס" כיוו שהוא כה"ס ואח"כ נעשים הרודוס, לכן לא נולד כה"ס ונובא סופרים, וכ"כ חקשארד לאמר בן הרוס בן הרודוס.

[ד] ויהי כאמרם אליו יום ויום. (יג) למודים הם בניה של רחל להיות מדברים עמהן יום יום, ביוסף והיה כדברה אל יוסף יום יום (נלמא לט' י'), במרדכי והיה כאמרם אליו יום ויום, כיון שראו שלא קיבל עליו מיד ויגידו להמן: [ה] וירא המן כי אין מרדכי. (יד) זה אחד משהו שראו ובושו, ואלו הן: הנפילים ועשו, ובלק, ובלעם, אחיתופל, והמן. הנפילים, דכתיב ויראו בני האלהים את בנית האדם, (נלמא ל' י'), ובושו וימחו מן הארץ, עשו, דכתיב וירא עשו כי ברך יצחק (נלמא ל"ח'), ובוש, שנאמר ואת עשו שנאתי ואשים את הריו שממה (נלמא ל' י'). בלק, דכתיב וירא בלק בן צפור, (נמדנר כ"ג ז'). ובוש, שביקש לקלל את שונאיהן של ישראל ולא עלתה בידו. בלעם, דכתיב וירא בלעם כי טוב בעיני ה' (סס כ"ד א'), ובוש, ואת בלעם בן בעור הרגו בחרב (סס ל"א ח'). אחיתופל, דכתיב ואחיתופל ראה כי לא נעשתה עצתו (ע"ג י"ז כ"ג), ובוש, ויצו אל ביתו ויחנק (סס סס), ומה צוה על ביתו, (יד) אמרו חכמים שלשה דברים צוה אחיתופל את בניו, אמר להם אל תהיו במחלוקת, ואל תמרדו במלכות בית דוד, (טו) ואם ראיתם יום שמיני של עצרת ברור, זרעו חטים לשנה הבאה. המן, דכתיב וירא המן כי אין מרדכי, ובוש, ויתלו את המן (סס"ג ז' י'): (טז) דיא וירא המן. אמר ר' איבו הרשעים מראות עיניהן להן תקלה, כיצד כתיב וירא הם אבי כנען (נלמא ל' ט' כ"ג), מה גרמה לו ראייתו, עבד עבדים יהיה לאחיו (סס סס כ"ה), וכך וירא עשו כי ברך סס כ"ח מ"ח), מה גרמה לו ראייתו, ואת עשו שנאתי (נלמא ל' ג'), וכך וירא המן, מה גרמה לו ראייתו, ויתלו את המן, אבל הצדיקים מראות עיניהן גדולה להם, כיצד כתיב וישא אברהם את עינו וירא והנה איל (סס כ"ג י"ג), מה גרמה לו ראייתו, כי ברך אברכך (סס סס י"ז), וכך יצחק וישא עינו וירא והנה גמלים באים (סס כ"ד ס"ג), מה גרמה לו ראייתו, גור בארץ הזאת (סס כ"ו ג'), וכך יעקב וירא והנה באר בשדה (סס כ"ט ז'). מה גרמה לו ראייתו, נתעשר ונתברך ונעשה לשני מתנות: כי אין מרדכי כורע ומשתחוה לו. כיון שראה שלא היה כורע ומשתחוה לו נתמלא עליו חימה, אמר היהודים הללו הן שונאי אבותי מימות עולם, עכשו אני אומר למלך והוא מאבד אותם מן העולם:

[ו] ויבן בעינו. (יז) אמר לו הקב"ה רשע בן רשע, בוזה בן בוזה, בעשו כתיב ויבן עשו את הבכרה (נלמא ל' ל"ד), ובהמן כתיב ויבן בעינו, הנה קטן נתתיך בגוים בזוי אתה מאד (עובדי' א' ז'): לשלוח יד במרדכי לבדו. (יח) אמר ר' אבא בתחלה מרדכי ולבסוף עם מרדכי, ומנו רבנן, ולבסוף בכל היהודים:

הערות ותקונים

המן. ונדרש פנים אחרים, ונובא זילקוט: (יג) למודים הם. ונדרש פנים אחרים: (יג) זה אחד משסה שאלו ונובא. לא נלמא הנוקרי: (יד) חנורו חנוניו שלשה דברים צוה אחיתופל. כ"ג קניז ע"א: (טו) ואם ראייתם יום שמיני של עצרת ברור. כנענא סס וי"ט של עצרת ברור, פירש"י וי"ט של עצרת דהיינו שנועות אם תראהו ברור לא ולא יום הנובאן זרעו חטים שנובליהן בלוחה סה: (טז) ד"ח וירא המן אמר ר' איבו הרשעים ונלמא עיניהם להם תקלה. לא נלמא, ועיין בתחומא פ' זלק חוה ז' וסס הוא בסגנון אחר וע"ש בהערה י"א, ונובא זילקוט שהלים ריש רמז סח"ג, והליון תחומא מוסב על ז', ונמדדס אבא גריון (י"ג ע"א) הוא ג"כ בלוחן אחר, ונמדדס אקתה רנה פ"ז נובע ון אבא גריון נשימויים וחולי הים לפני הנוקד כאשר הניח, ונדרש פנים אחרים, וכשמט כ"י: (יז) חנור לו הקב"ה. ונדרש פנים אחרים (ל"ד ע"א), ונובא זילקוט רמז אלף ג"ד: (יח) אמר ר' אבא בתחלה ונדרכי לבדו, ונלמא י"ג ע"ג, וסס הגימטא חנור רנה, וכן הניח

[ו] **בחדש** הראשון וגו' הפיל פור הוא הגורל. התחיל מפיל גורלות, ולמה כדי לראות איזה חדש שלא נעשה להם לישראל בו נס, ונפל הגורל על חודש אדר, שנאמר הוא חודש אדר. (יט) תאנא כשנפל לו פור בירה אדר היה שמה שמחה גדולה, אמר נפל לי בירה שמת בו משה רבן, והוא אינו יודע שבשבעה באדר מת משה, ובשבעה באדר נולד משה. (ז) אמר ר' שמואל כשראה מרדכי להמן לא עמד מפניו, עבר המן עליו ולא זו ממנו, ולא שאל בשלומו, ובא לו המן לצד ימינו של מרדכי, (ח) ועשה עצמו כאלו מרדכי שאל בשלומו, והשיבו המן ואמר לו עליך שלום, אמר לו מרדכי אין שלום אמר אלהי לרשעים (יט"ו) (י"ז כ"ה), מיד וימלא המן חימה. (כג) התחיל מפיל גורלות, ולמה לראות איזה חודש שלא נעשה בו לישראל נסים, אמר ניסן בו יצאו מצרים. אייר בו הושעם חקביה מיד עמלק, שנאמר ויחלוש יהושע את עמלק (צמות י"ז י"ג). סיון בו ניתנה התורה להם, ועוד שבו הרגו זרה הכושי, שנאמר ויצא אליהם זרה הכושי (ד"ג י"ד ח'), וכתוב בתריה וקבצו ירושלים בחדש השלישי (ס"ט ט"ו י'). תמוז נמחל להם עונותיהם, ונתגברו על מלכי האמורי, ועמדה להם חמה בימי יהושע. באב נלכד בידם מלך ערד בימי משה, דכתיב ויעל אהרן הכהן אל הר ההר [וגו'] בחדש החמישי [וגו'] וישמע הכנעני מלך ערד (צמדנז ל"ג ל"ח מ'), שמע שמת אהרן, ובא להלחם עם ישראל וידר ישראל וישמע ה' בקול ישראל ויתן את הכנעני (צמדנז כ"א ג'). באלול הושעם ה' ממדון ועמלק, ונתנם בידם בימי גדעון. בתשרי נתחדשה מלכותן לחנוכת בית המקדש בימי שלמה, שנאמר הוא החודש השביעי (מ"א ח' ג'). במרחשון נשתכלל בנין בית המקדש, דכתיב בשנת אחת עשרה בירה בול כלה הבית (ס"ו ו' ל"ח). וכסלו וטבת לכדו סיחון ועוג. ובחדש שבט נישנית להם התורה ועשרת הדברות, שאמר להם משה היום הזה נהיית לעם (דנ"כס כ"ט ט'), ואומר הואיל משה באר את התורה (ס"ט א' ה'). ובאדר מצא להם יגון ואנחה שבו מת משה רבן, וכיצד מיום ליום, אמר ליום ראשון יכול אני לשלוט ביהודים, אמר לו בי נבראו שמים וארץ והן משולין בהן, יכול אתה לעקור את העליונים ואת החתוננים, וכן כתיב כה אמר ה' אם ימדו שמים מלמעלה ויחקרו מוסדי ארץ לכמה גם אני אמאם (בזרע בית) [בבל זרע] ישראל (יכמ"י ל"א ל"ג). יום שני אמר לו בי נברא רקיע, וכתוב בהן, והמשכילים יזהירו כוזהר הרקיע (דנ"אל י"ב ג'). יום שלישי אמר לו בי נבראו זרעים, וכתוב וזרעתיה לי בארץ זרע אמת (ה"סע ז' כ"ה). יום רביעי אמר לו בי נבראו מאורות והם הוגים בתורה שהיא משולה באור, שנאמר כי נר מצוה ותורה אור (מסלי ו' כ"ג). יום חמישי אמר בי נבראו בהמות

הערות ותקונים

הכיא הילקוט אגרי רבא. (יט) תאנא כשנפל לו פור. מגילה י"ג ע"ג: (כ) א"ר שמואל. מדרש פנים אחרים (ל"ג ע"ג). וחסר טס האוויר, ונובא בילקוט וגם טס הוא גלי טס האוויר, ונתחיל עבר המן: (כח) ועסה עצמו כאלו מרדכי שאל בשלומו וסיניו המן ואמר לו עליך שלום. במדרש פנים אחרים הגידקא יתח נייסרת ועסה כאלו שאל בשלום מרדכי ואמר לו שלום עליך מרדכי, אגרי לו מרדכי אין שלום אגרי ה' לרשעים: (כג) התחיל מפיל גורלות כ"י אמר ניסן זו ילחו מוגלים. כל המאמר הזה הספיל הגורל למדעים ולנינים ולנזלות לא מלאחי המקור, ומלא כסגנון אחר במדרש אגרי גרין (י"ב ע"ג). וכן במדרש אסתר רבא פ"ז ד"ה צמודס הכלסון הוא חודש ניסן, ונובא טס הדגרים ון א"ג באריכות קלח, ונובא בילקוט רנז אלף כ"ד ג"כ בחופן אחר, ואולי נובע דגריו ון פנים אחרים. וככ"י אחר ה"י לפני חסר, והנעתיק הסניטו, כדרכו להשמיט אגריים שלמים

וחיות ועופות ולויתן וכלן מוזמנין לישראל, דכתיב ביום ההוא יפקוד ה' בחרבו הקשה [והגדולה והחזקה] על לויתן נחש בריה ועל לויתן נחש עקלתון והרג את התנין אשר בים (יט"ז כ"ז ח). ובששאי אמר בו נברא אדם מן העפר, והן משולין בעפר, יכול אתה לסייף את עפר הארץ, דכתיב והיה זרעך כעפר הארץ (נלאסי' כ"ח י"ד). יום שביעי אמר לו שוטף שבעולם בי ניתנה השבת, ואין בריה בעולם משמרת אותי חוץ מישראל, והיא ברית בין הקב"ה ובינם, וכתיב אם תשיב משבת רגליך וגו' אז תתענג על ה' (יט"ז י"ח י"ד), לכך נאמר מיום ליום: ד"א ומחדש לחודש. מהו ומחדש לחדש הניה את הימים ובא לו אצל החדשים, אמר לניסן יכול אני לשלוט ביהודים בגורלך, אמר לו מזלי טלה, והן משולין בשנה, דכתיב שה פזורה ישראל (יט"ז י"ז), יכול אדם למסור בנו לטבת. אייר אמר לו מזלי שור, וכתיב באביהם בכור שורו הדר לו (דנסי' לג י"ז). סיון אמר לו מזלי תאומים, וכתיב באמם והנה תאומים בבטנה, (נלאסי' ל"ח כ"ז). תמוז אמר מזלי סרטן, וכתיב כל עומסיה שרוט ישרטו (זכרי' י"ג ג'). אב אמר מזלי אריה, והן משולים באריה, דכתיב הן עם כלביא יקום וכארי יתנשא (נמדנל כ"ג כ"ד), והקב"ה נקרא אריה, יכול שהארי רואה שועלין, נושכין בניו ומחריש. אלול אמר מזלי בתולה, וכשננאלו מיד סנחרב נמשלו בבתולה, שנאמר זה הדבר אשר דבר ה' בזה לך לעגה לך בתולת בת ציון (י"ז י"ט י"ח). תשרי אמר מזלי מאזנים, וכשם שהמאזנים מעיין כל דבר ועושה אותו אמת, כך ישראל מעיינין את המועדות, ומישבין אותן בזמנם, והן מצווים עליו מאוני צדק (ויקרא י"ט י"ז). טרחשון אמר מזלי עקרב, והן משולין בו, שנאמר ואל עקרבים אתה יושב (יחזקאל ג' ו'), (כג) ושנו חכמים שנשיכתן נשיכת שועל ועקיצתן עקיצת עקרב. כסלו אמר מזלי קשת, וכתיב ויאמר ללמד בני יהודה קשת (ס"ז א' י"ח), ואומר קשת גבורים חתים (י"ח ג' ד'). טבת אמר מזלי גדי, ותמר אם המלכים נגאלה בגדי, שנאמר וישלח יהודה את גדי העזים (נלאסי' ל"ח ג'), ולא עוד אלא שיעקב אביהם נטל הברכות בגדי, שנאמר לך נא אל הצאן וקח לי משם שני גדיי עזים (נלאסי' כ"ז ט'), תאמר בלבך במה שנמל אביהם בו ברכות הם נוטלים בו צרות. שבט אמר מזלי דלי, והמשילו משל בדלי, שנאמר יול מים מדלוי (נלאסי' כ"ד ז'). אדר אמר מזלי דגים והם משולין בדגים, שנאמר וידגו לרוב (נלאסי' מ"ח ט"ז), ואין אתה יכול להשמידם, וכשבבישוך כל הימים וכל החדשים, כך אתה מתבייש, שנאמר יבושו ויבהלו מאד כל אויבי, (תהלים ו' י"ח), ואומר יבושו ויכלמו כל הנחרים בך (יט"ז י"ח ב'). ואומר יבושו ויסוגו אחר כל שנאי ציון (תהלים קכ"ט ה'), כיון שראה כך, אמר איני מכלה אותם, אלא באדר, ואיני יכול להם אלא באדר, לכך נאמר מיום ליום ומחדש לחדש שנים עשר הוא חדש אדר:

[ח] ויאמר המן למלך אחשורוש ישנו עם אחד. (כד) אמר ר' אבא האי מאן דלא ידע לישתעווי לישנא בישא כהמן לא לשתעי, אמר ליה המן לאחשורוש תא ליכלינהו. אמר ליה מסתפינא ממריהו דלמא עביד בי כקמאי. אמר ליה ישנו, ישנו מן המצות, אמר ליה אית בהו רבנן, [א"ל] עם אחד נינהו, שמא תאמר קרחה אני עושה במלכותו: מפוזרין הם בין העמים], שמא תאמר הערות ותקונים

סלימים, עיין סס דהערה קט"ז, וכן התרגום שני הניח הדרכה נפי' נחמס: (כג) ושנו חכמים, אבות ס"ב וט"ז: (כד) אמר ר' אבהו, מנילים י"ג ע"ב. ונמדנל חננל רנא ונס יס חיה סיניויס

יש הנאה למלך מהם: מפורד. כפרידה זו שאינה עושה פירות, ודלמא אמרת איכא מאתא חדא מינייהו, (כה) איכא מדינתא חדא מינייהו, בין העמים בכל מדינות מלכותיך: ודתייהם שונות. דלא אכלי בהדן ולא שתי בהדן, ולא נסבי מינן ולא מנסבין לן מינייהו: ואת דתי המלך אינם עושים. דמפקי לה לשתא (כו) בשתי פהי: ולמלך אין שוה להניחם. דאכלי ושתו ורוו ונפקין ויתבין ומבזין ליה למלכא, שאפילו זבוב נופל לתוך כוסו של אחד מהן נוטלו ושותיהו, ואילו אדוני המלך נוגע בכוסו של אחד מהן (כז) חובטו בקרקע: (כח) דיא ודתייהם שונות. אמר לו בו וראה כמה הם משונים במצוותם מכל העמים (כט) לשבעת ימים עושין אורגיון וקוראין אותו שבת, נכנסים בו לבתי כנסיות שלהן, וקוראין דברים שאי אפשר לשמען, ומקללין אותנו, ואומרים ויכחשו אויבך לך (ל) דנכיס ל'ג כ"פ, ודברים הרבה שאי אפשר לספר לפני המלך, (ל) וכד אנהנא צביין למזבן מינהון אסרין שווקין, ואמרין יומא אסורא הוא, וכד אינון צביין למזבן מננא, אמרין לנא יומא שריא הוא, (לא) וכן מרחקין נשיהון שבעה יומין, עד דנפקין בפלגות לילוותא ומסאבין ית מיא. ובירח ניסן עבדין תמניא יומין טבין, וגרפין חמירא מן קדם פטירא, ואמרין ביומא הדין אתפריקו אבהתנא, (לב) ועיילו לבי כנישתהון וקריין ומצליין, ואומרים כמה דאתגרין חמירא מכתנא, הכדין תתגרין מלכו רשיעא חדא מביננא, ונתפריק מיד מלכא מפשא הדין. (לג) ובירח סיון עבדין תרי יומין טבין, ועלין ומצליין בבי כנישתא וסלקין לאיגרא (לד) ושדיין חזורי ולקטין יתהון ואמרין כמה דמתלקיט חזורא הדין הכדין יתלקטון עממיא מביננא. (לה) בחד בתשרי עיילין ומצליין בבי כנישתהון ואמרין יומא דין ייעול דוכרנא קדם ברינא לשב, ולבעלי דבבנא לביש. בתשעה ביה אכלין ומתפנקין ומתעניין למחר אינון ונשיהון ובניהון ולא הייסין עליהון ועללין לבי כנישתא ומצליין ואמרין מרי עלמא יתכפרון חובנא ויתוספון על חובי בעלי דבבנא. בחמיסר ביה עבדין חגא תמניא יומין ומטללין מאיגר בתיהון

הערות ותקונים

בלשון וגם כ"י חקפארד הג' אומר רנ"א: (כה) איכא מדינתא חדא מינייהו. ליתא בגמרא: (כו) נשתי פהי. ר"ח שנת היום פסק היום. והעמורגמן צערך פה הביא צהרנום ישנו עם אחד ונפקין שתי נשתי פהי, ואולי הם שני שרטים ואכזי לא ידעתי עכ"ל: (כז) חובטו בקרקע, בגמרא סיים ואינו שותהו, וכן ליתא בגמרא כ"י, ועיין ד"ס דף ל"ב ע"ג: (כח) ד"א אמר לו בוא וראה. מדרש פנים אחרים (ל"ד ע"ב), והנה מדרש פנים אחרים נוגל רק הסמלת העליונה, והילקוט אסתר רנ"ז תתרי"ד הביא צהלה נאמר אחד ד"א ישנו עם אחד שטיהן דנבדן, הוא עין אבא גריון, ואח"כ הביא ולמלך אין סוף להניחם פותחים בתי כנסיות, והוא עין פנים אחרים, אבל המדרש שלפנינו הביא נאמר גדול נכנסים לבתי כנסיות שלהן וקוראין דברים שאי אפשר לשמען כ"י עד סופו לכך נאמר ודתייהם שונות, לא נאלצתי העוקף, רק נוגל צהרנום שני אשר נשתים להנאמר שלפנינו רק באיזה הסופות: (כט) לשבעה ימים עושין אורגיון. פנים אחרים עושין ארכיא וכתבתי שם בהערה פתונה נעלם ונוגו, אבל הגירסא כמו שהיא כבי אורגיון נכונה, וכן הגיה הרב הגדול והר"א קאהוט ז"ל בהשלמת הערך של"ל ארגיא ופי' כל"י שניתה וביטול: (ל) וכד אנהנא לבין למזבן מינהון אסרין שווקין. ונת"ש ויוגא די אכתא לבין למזבן מינהון אסרין עבן שוקין, יש לתקן אסרין עבן שוקין, פי' סוגרים, ועיין אבא גריון כד אין צעין לעיזבן מינהון מיד סוגרים עלינו שוקים וע"ש מה שכתבתי בהערה ל"ח: (לא) וכד מרחקין נשיהון כו'. יש צ"ש וידעתהון לשבעה יומין ופקין בפלגות ליליא נשיהון ומסאבין ית מיא: (לב) ועיילו לבי כנישתהון וקריין ומצליין. ונת"ש ועלין נשיתא כנישתא קריין כפסדיהון ומתרגעין כנישתיהון, לדעת צהרנום היו קורין צהרנום: (לג) ובירח סיון כו'. וכן צ"ש: (לד) ושדיין חזורי. פי' חזרין חפזים כי חזרה הולחתה בלשון סירי חפוז [אפסעל], ונת"ש ושדיין חזורי חפזים ונת חפזים היא הספס חילונית: (לה) נחד בשרי

ונפקין לבוסתננא ושומטין לולבנא וקטפין אתרוגנא ומחרבין בסתננא ועקרין סייגיהון ולא הייסין עליהון, ועיילין לבי כנישתהון וגרסין ומצליין והדרין ועבדין הושענא, ואמרין כמה דמלכא עביד (לו) בגו סדרא אנתנא עבדין, ולא ידענא אם ליטין לנא או מברכין לנפשין, וקרין ליה הגא דמטללתא, ולא עבדין ביה עבידתא דמלכא, ומפקין לה לשתא בשהי פהי. וכן לשבע שנין עבדין שמטתא, ולחמשין שנין עבדין יובילא, ומחרבין ארענא ומבטלין זרועא והצדא כולה שתא, ולא מזבנין לנא מפירי אילנא ולא מזרעא כולה שתא עד דנמות ביניהון בכפנא, הללו מקצת מעשיהון המשונין, ודברים הרבה עושין משונים זה מזה, ואי אפשר לספר לפני המלך, אלא אם על המלך טוב יכתב לאבדם, ששיבתן בעולם נוק היא לנו, לכך נאמר ודתייהם שונות מכל עם ולמלך אין שוה להניחם:

[ט] **אם** על המלך טוב יכתב לאבדם. זה הוא שאמר דוד מלך ישראל הרכבת אנוש לראשינו באנו באש ובמים (ההליס סו י"ג), (ז) אמרה כנסת ישראל לפני הקב"ה רבון העולמים כל זמן שאומות העולם עומדין עלי אינן מבקשין ממני לא כסף ולא זהב, אלא לכלות אותי מן העולם, עמד עלי פרעה הרשע ולא ביקש אלא לכלות אותי, שנאמר ויצו פרעה לכל עמו לאמר וגו' (שמות א' כ"ג), וכן סנחרב אמר ואכרות קומת ארזיו מבחר ברושיו (מ"ג י"ג כ"ג), וכן נבוכדנצר, והוא עשה בו יתר מכולן, שנאמר אכלני הממני נבוכדנצר מלך בבל (נחמיה י"א ל"ד): בשעה שעשה את הצלם שלה וכינס עלי שבע מלכיות, ודן אותי בפניהם ואמר לי השתחוה לצלם. (ח) אמר ר' חנינא בשעה שעשה את הצלם קרא לחנניה מישאל ועזריה אמר להן השתחוהו לצלם, אמרו לו אין אנו משתחווים, אמר להם מפני מה אתם עוברין על גזירתי, אמרו לו מפני שגזירה של הקב"ה גדולה מגזירתך, שכתב לנו ולא יהיה לך אלהים אחרים על פני (שמות כ' ג'), אמר להם ומפני מה אתם מרדתם בו, אמרו לו מתוך שמרדנו בו באנו לידך, אמר אעפ"כ איני מניח אתכם עד שתשתחוהו, ואם אין אתם משתחווים הריני מטיל אתכם לתוך כבשן האש, אמרו לו (ט) וכי אש שלך גדולה מאשו של הקב"ה, והלא שש אשות הן יש לו להקב"ה, אש אוכלת אש, ואש יראה מפני אש, והיא אש של מלאכים, ואש אוכלת אש שותה, והיא אש שלנו, ואש אוכלת ושותה, והיא אש שירדה לאלוהו, ואש שותה ולא אוכלת, והיא אש של חלאים, ואש לא אוכלת ולא שותה, והיא אש של גיהנם, אבל אש של הקב"ה אדם נכוה בה לעולם, ואין נשמתו יוצאת אלא מיטרפת בתוכו, והולכת ומרוחק ממנה (י) ארבע מאות פרסאות, ואדם נכוה בה לעולם ועד, ויורד בשבעה מדורין שיש לו להקב"ה, כל מדור ומדור עמקו אין לו שיעור,

הערות ותקונים

בספרי וכו'. וכן בח"ס: (לו) בגו סדרא. כרסם בגליון פי' ונלמדה: (ז) אמרה כ"י לפני הקב"ה. נדרש אבא גריון פ"ד פסוק ויחדכי ידע (י"ז ע"ג) אבל סס הוא בסגנון אחר, וכאשר הוא לפנינו נובא בנדרס מגלת אסתר דפוס קאנטעמנטינא ונסנת רע"ט, ונדפס סניח צ"ב אגדה אגדות לה"ר חיים נחיר הורוויטץ (בעגלין תרמ"ח): (ח) אמר ר' חנינא. כן נובא בנדרס ונגילת אסתר סס. וסס הגירסא אמר ר' חנינא בר עגיל ולא נגילת כלל באבא גריון וכמו כן עוד נחמיה סס אחרים הנובא לפנינו. וזה ראייה כי המסדר שלפנינו לקח מן נדרס ונגילת אסתר סס"ג, או היה להם מקור אחד: (ט) וכי אש שלך גדולה מאשו של הקב"ה. עד כאן הוא בנדרס ונגילת אסתר סס"ג, והנחמיה שלפנינו והלא סס אשות הן נגילת בנדרס סס ונחמיה אחר ונגילת אסתר לפנינו בנדרס אבא גריון (י"ז ע"ג) והלא סס אשות, וע"ש בנדרס סלי, ועיין יומא כ"א ע"ב: (י) ארבע מאות

והתחתון שבכולן ארקא, וכל היורד לארקא אינו עולה לעולם, חציו איש וחציו ברה, ובשארם נידון בתוכה מוליכין אותו מן האש לברד, ומן הברד לאש, (ע"א) ועוד מדה אחרת יש בה שבעת אלפים בתים, וכל בית ובית יש בו שבעת אלפים סידוקין, וכל סדק וסדק יש בו שבעת אלפים חורים, וכל חור וחור יש בו שבעת אלפים עקרבים, וכל עקרב ועקרב יש בו שבעת אלפים כדים של ארס, והן מוכנים לעובדי ע"ז, שנאמר כדנה תאמרן להם אלהיא די שמיא וארקא לא עבדו וגו' (ירמ' י"ז ח'), ואנחנו נשתחוה לצלם, שנאמר והן לא ידעו להוא (למלכא) [לך מלכא] די לאלהך לא איתנא פלחין (דמלל ג' י"ח), עמד עלי המן הרשע וביקש לעקור גופי ולקעקע ביצתי, ולא גזר על מחצה והניח מחצה, אלא להשמיד להרוג ולאבד את כל היהודים, שנאמר יכתב לאבדם, אמר לו אחשורוש מתירא אני מגואלם, אמר לו אין להם גואל, ורוח הקודש צווחת ואומרת כי גואלם חזק ה' צבאות שמו (ירמ' נ' ל"ד), לכך נאמר הרכבת אנוש לראשינו: (נ"ג) אמר ר' שמעון בן לקיש בשעה שאמר המן הרשע לאחשורוש בוא ונאבד את ישראל מן העולם, אמר לו אחשורוש אין אנו יכולין להם, שאלהיהם של אלו לא עובם כל עיקר, ומלכים הראשונים היו גדולים ועצומים ממני, וכל מי שרדף אחריהן נטלו הקב"ה מן העולם, והיה חרפה לדורות, אנו על אחת כמה וכמה, הדל לך מן הרעה הזאת, התחיל המן מטריח על אחשורוש בדברים ביום ובלילה, והשיאו עצה רעה על ישראל, אמר לו נלך ונימלך בחכמים ובהרשומים, מיד קיבץ כל חכמי אומה ולשוין, והיה אחשורוש נמלך בהם, אמר להם רצונכם נאבד אומה זו מן העולם, שמעשיהן משונים מכל הבריות, אמרו לו מי הוא זה שרוצה להכשילך באותו מכשול גדול, אם אתה מאבד אומה זו מן העולם אין העולם מתקיים, הוי יודע שאין העולם מתקיים אלא בשביל תורה שנתן הקב"ה לישראל, ואפילו שמש וירח אין מאירין אלא בשביל ישראל, ואפילו גשמים וטללים ומעינות של מים אינן באין לעולם אלא בשביל ישראל, שנאמר אם לא בריתי יומם ולילה חוקות שמים וארץ לא שמתו (ירמ' ל"ג כ"ה), ולא עוד אלא שכל האומות העולם קראם הקב"ה נכרים, שנאמר וגם אל הנכרי אשר לא מעמך ישראל הוא (ע"א ס' ע"ה), וישראל קראם קרובים, שנאמר לבני ישראל עם קרובו (תהלים קנ"ח י"ד), ואומר בנים אתם לה' אלהיכם (דברים י"ד ח'), ואף הקב"ה נקרא קרוב, שנאמר קרוב ה' לכל קוראיו (תהלים קנ"ה י"ח), יש לך אדם שנוגעין בבניו ובקרוביו והוא שותק, קל וחומר באומה זו, אפשר שיהא אדם נוגע בהם ומניחו הקב"ה, שהוא ראש ושליט על הכל, על העליונים ועל התחתונים, ועל כל הרוחות ועל כל הנשמות, להגבוה ולהשפיל להמית ולהחיות, אמר להם המן אותו אלוה שטבע פרעה בים, ושעשה להם את

הערות ותקונים

עלות פרסאות. צלם גריון סס חרנע ונאות ושלטים פרסאות: (ע"א) ועוד עדה אחרת יש בה. ע"ן צלם גריון סס (י"ח ע"ה) צקננון אחר: (נ"ג) חמר ר' שמעון בן לקיש בשעה שאמר המן הרשע. הנאמר כולל ג"כ צנדרס ומגלת אסתר (נ"ד 68) ונתחיל ועמד המן לכלותם וזמר המן למחשורום נאמר כל חים כלים אחר חמר אחר מחשורום חין חנו יכולין כו', וחמר סס האומה ונמלא צנדרס אסתר רבס צ"פ פסוק חס על המלך ט"ג, ונתחיל אמר ריש לקיש בשעה שאמר המן הרשע למחשורום בוא ונאבד את ישראל חס על העולם וכו'. וריש לקיש הוא כמו ר' שמעון בן לקיש כידוע, וסס צנדרס אסתר רבס המחמר בלשון חרמי ולפינוי הוא בלשון עברי לת, וזה נראה כי המספר רבס הנאמר הוא בלשון עברי כי חס צנדרס אסתר רבס לא ראה ולא הביא דבריו כלל רק חס לפי המקור הראשון והעתיק הדברים ללשון עברי, וגם צנדרס ומגלת אסתר הוא בלשון עברי כמו

כל הנסים והמופתים והנפלאות, כבר הזקין, ולא יכול לראות ולא למחות, שכבר עלה נבוכדנצר מלך בבל והחריב את ביתו, ושרף את היכלו, והרג עמו, והגלם ופורם בכל העולם כולו, ולא יכול עוד לעשות כלום, איה כחו וגבורתו, אלא כבר הזקין, שנאמר ויאמרו לא יראה יה וגו' (ספלים ל"ד ז'), וכיון שאמר להם כענין הזה, אף הם קיבלו ממנו, (נג), ועמדו כולן וכתבו וחתמו ונתנו לו חותם, (נד) ובשעה שחתמו ויצאו פגעו בשלשה תינוקות יוצאין מבית רבן, והיה מרדכי מהלך לפניהם, והמן וכל שרי המלוכה באין אחריו, כיון שהגיעו אצלם, אמר להם מרדכי לתינוקות אמרו לי פסוקכם, פתח ראשון ואמר אל תירא מפחד פתאם ומשוואת רשעים כי תבא (עשלי ג' כ"ט). פתח השני ואמר עוצו עצה ותופר וגו' (עש"י ס' י"ג). פתח השלישי ואמר ועד זקנה אני הוא ועד שיבה אני אסבול (סס מ"ו ד'). וכיון שאמרו לו כך שמח בלבו וצחק, כיון שראהו המן ששמח וצחק, אמר לו מה אמרו לך התינוקת הללו, שמא בשורות טובות נתבשרת, אמר לו הין בשורות טובות, בשרוני ושמחתי, באותה שעה הישב המן בלבו ואמר אין אני שולח יד בתהלה אלא באלו התינוקות, התחיל מרדכי צוח ואומר אלי אלי למה עובתני (ספלים כ"ג ז'): (נח) ד"א כשאמר המן לאחשורוש בוא ונאבד את ישראל מן העולם, אמר לו אחשורוש והלא הם פקדון בדי, ואני מתירא שמא יעשו לי כשעשו לפרעה וסיוחן ועוגו ולאחד ושלשים מלכים וסיסרא ויבין וסנתריב, ומכיר אני באלהיהם מה עשה נבוכדנצר שנתענה עם בהמות וחיות, וכן לבלשצר, ואף אני איני יכול לו ואני קשה מכל אלו, אמר לו המן כל הדברים שאמרת אמת היו בזמן שהיה רוצה עליהם, וכשהיה בית המקדש קיים, אבל עכשו שהחריב את ביתו הוא כועס עליהם, (נז). והרי אני סופר לך חשבונם, (נח) ששים רבוא יצאו ממצרים ונתנו לאלהיהם בקע לגלגולת מחצית השקל בשקל הקודש, והוא עשרים גרה, הרי אני נותן לך עשרת אלפים כבר כסף, ולא ידע הרשע שהקב"ה צוום על זאת כדי ליתן כפרם, ולהקדים פדיונם מידו של רשע, (נח) דאמר ריש לקיש גלוי וידוע לפני מי שאמר והיה העולם שעתיד המן הרשע לשקול שקלים בישראל, לפיכך הקדים הקב"ה שקליהן לשקליו, והיינו דתנן באחד באדר משמיעין על

הערות ותקונים

לפנינו: (נג) ועמדו כלם וכתבו וחתמו ונתנו לו חותם. בנדרש ונגילת אסתר הנ"ל סנדפס פעם שנית ע"י הרה"ט הרויץ (ל"ד 68) כנולד אחר זה נאמרה: וכך כתוב בלוחם אגרות שלום לכס עד אין חקר כו', והוא בנדרש אצל גריון (ט"ו ע"ה), ונובא זילקוט אסתר רנ"ז תתכ"ה, וירטס נלדו מדרס, ל"ל אצל גריון, ובכ"י של אצל גריון הנולד צברית ונזעזעו הוא בלשון ארמי והלנתי בנדרס אצל גריון (ר"ף ע"ז) גם נוספת ונכ"י זה בלשון ארמי, וכן כנולד בפקיחא הדתא בית המדרס ח"ו (ל"ד 54): (נד) ובשעה שחתמו וילאו פגעו בשלשה תינוקות. הוא בנדרס אצל גרין ריש פ"ד ונרדכי ידע, ובנדרס אסתר רבה פ"ז אות י"ט בלשון משונה כדרך מדרס ונאמרה ונובא דברי מדרס אצל גריון זילקוט רנ"ז תתכ"ז, ונובא ב"כ בנדרס אגרת אסתר שהוליא לאור שנית הרה"ט הרויץ (ל"ד 69) ונחמיל ונשעה שחתמו אגרות: (נח) ד"א כשאמר המן, נדרס פנים אחרים (ל"ד ע"ג), ונובא זילקוט, ונובע מן מדרס פנים אחרים: (נז) והרי אני סופר לך חשבונם. פנים אחרים וזילקוט אני סופר לך חשבונם: (נח) ששים רבוא יצאו ונמלרים ונתנו לאלהיהם בקע לנגלגולת וכו'. בתוס' מניג'ה ט"ז ע"א ד"ה ודחי הניאלו ז"ל שנעתי בשערה חלפי ככרי כסף עולין ח"י שקל לכל אחר וישראל שהיו ח"י חלף כשיאלו ונמלרים ואמר סיתן לאחשורוש כל פדיונם ודו"ק ומשכח עכ"ל, וע"ש בהגהת הב"מ ודברי התוס' ונובאים לפנינו: (נח) דאמר ריש לקיש וכו' וסייגו דתנן וכו'. ונגילת י"ג ע"ב זה הוסיף הנסדר באונע הנאמר שהניא מן מדרס פנים אחרים:

השקלים. (נט) כיון ששמע אחשורוש כך, אמר לו אם אתה מבקש לקנותי, אין אני מוכרן אלא בשביל כבודך, בוא אני ואתה ונפיל גורלות, אם עלו העם בידך והכסף בידי אני מוכרן לך, ואם עלו העם בידי והכסף בידך, אין אני מוכרן לך, שהן פקדון בידי, הפילו גורלות, (ז) ובשביל עונותיהם של ישראל עלו העם בידי של המן, וצר לו על הכסף צרה גדולה, כיון שראה אותו המלך שצר לו על הכסף, אמר לו הכסף נתון לך, (ח) והעם לעשות בו כטוב בעיניך, עליהם הכתוב אומר ועל עמי ידו גורל (יחל ד' ג):

[י] ויסר המלך את טבעתו מעל ידו ויתנה להמן. (כג) אמר ר' אבא בר כהנא גדולה הסרת הטבעת יתר מארבעים ושמונה נביאים ושבע נביאות, דאילו ארבעים ושמונה נביאים ושבע נביאות, לא החזירו את ישראל למוטב, ואילו הסרת הטבעת החזירה את ישראל למוטב:

[יא] ויאמר המלך להמן הכסף נתון לך והעם וגו'. (כג) אמר ר' אבא בר כהנא משל דשני רשעים למה הוא דומה, לשני בני אדם אחד יש לו חרוין בתוך שדהו, ואחד יש לו תל בתוך שדהו, בעל החרוין אומר מי יתן לי את התל, ובעל התל אומר מי יתן לי את החרוין, לימים נדרווגו זה אצל זה, ואמר לו בעל החרוין לבעל התל תן לי תלך בדמים, אמר לו טול בהנם ולואי: ד"א הכסף נתון לך. (כד) זה שאמר הכתוב רבות מחשבות בלב איש ועצת ה' היא תקום (תשלי י"ט כ"ח). המן חשב בשביל הכסף, והקב"ה הפר מחשבתו ודנו במה שיצא מפיו, ואמר לו העיץ נתון לך, שכן את מוצא שהעיץ והכסף עולה מניינם שוה, לכך נאמר הכסף נתון לך, בלומר העיץ נתון לך: (כד) [ד"א הכסף נתון לך. אלו קבל אחשורוש ולא החזירו להמן, לא היתה תקומה לשונאיהן של ישראל, שהיו כל באי העולם אומרים מה יש לך עוד בהם, כבר לקחת את דמיהם ומכרתם, ואין לך עוד בהם כלום, ומה שירצה לוקח לעשות בהם יעשה, לכך נאמר לו הכסף נתון לך]:

[יב] ויקראו סופרי המלך בחדש הראשון בשלשה עשר וגו'. (כה) אוי לו להמן

הערות ותקונים

(נט) כיון שטנוע אחשורוש. הוא מונדרט פנים אחרים, ומוצא זילקוט סס: (ז) וכשזיל עונותיהם של ישראל עלו העם בידי של המן. מונדרט פנים אחרים וזילקוט נטעות ועל עונותיו של המן עלה העם בידי: (גח) והעם לעשות בו כטוב בעיניך. מונדרט פנים אחרים סיים איני מבקש לא משכרן ולא מהפסידן, ונמלא עוד אחר זה ונאמר מונדרט פנים אחרים והעם לעשות בו כטוב בעיניך. היה לייך לומר והעם לעשות בהן כטוב בעיניך, למה אחר כן, א"ל אחשורוש אין אלה חזק להם אלא להקב"ה, שנאמר בכל זרחת לו ר' (ישעי' ס"ג ט'), וכתיב עמו וזכי בלרה (תהלים ל"א ט"ו), וגם הנאמר הזה הנזיל זילקוט: (כג) אמר ר' אבה בר כהנא גדולה הסרת הטבעת. מנילה ט"ו ע"א: (כג) אמר ר' אבה בר כהנא ונשל. מנילה סס, ונבנננא חקרים המלות «בר כהנא», ונמלא לכתוב בס זכ"י וכן ט"ס מנילה, עיין בד"ס (ז' 64) וגם יש סיטויים קטנים בט"ס כ"י והם כונו שהנזיל הנסדר, ועיין בד"ס סס הפרה א': (זד) זשה רבות ומחשבות בלב איש המן חשב כו'. זה חקר לפניו מונדרט פנים אחרים, וזלי ספק היה לפני המסדר, ונמלא בפתח אחר מונדרט א"ג (ט"ו ע"א) הכסף נתון לך איני מבקש לא משכרן ולא מהפסידן הסיבה רומה הקודם ואמר לו הכסף נתון לך העץ נתון לך דמוטבנייה דין כחוטבנייה דין, והעירתי סס בהפיה קמ"ג שמוצא מונדרט אסתר רבה ט"ז אות כ"א הכסף בנינוטריא קסיה כונו העץ מוטבנייה דין כחוטבנייה דין, ורואיתי בתום מנילה י"ג ע"ב ד"ה הכסף שהציאו וז"ל הכסף נתון לך בנינוטריא דהכסף עולה העץ רנו לו שימלה עליו עכ"ל. ודנדייהם נונעים מן מונדרט א"ג, ונשנה גם באסתר רבה: (זד) ד"ה הכסף נתון לך. הוספתי כונו שהזכ"י אקספארד: (כה) אוי לו להמן. מונדרט פנים אחרים (ל"ה ע"א):

הרשע, [שעוונותיו מסכסכין אותן], שביום שהיו ישראל שוחטין את פסחיהן [בירושלים], בו ביום נגזר עליהן שיהרגו שונאיהן של ישראל, שהיה המן כותב איגרות אל כל המדינות להרוג ולבלות, ורוח הקודש צווחת ואומרת ישוב עמלו כראשו (תהלים ז' יז). (טו) ר' יוסף אומר (ז) אסטרוגילוס גדול היה המן, וכתב איגרת פטקין, ושילח בכל המדינות להשמיד את כל היהודים בשלשה עשר לחדש אדר (נט) ביום השלישי במזל אריה:

[ג] **ונשלח** ספרים וגו' להשמיד להרוג ולאבד את כל היהודים מנער ועד זקן טף ונשים. (ס) זה שאמר הכתוב יודע צדיק נפש בהמתו ורחמי רשעים אכזרי (תהלים י"ג), יודע צדיק נפש בהמתו זה הקב"ה, שכתב בתורה אותו ואת בנו לא תשחטו ביום אחד (ויקרא כ"ג כ"ט), ורחמי רשעים זה המן, דכתיב ביה להשמיד להרוג ולאבד ביום אחד (אסתר ג' י"ג), אמר ר' לוי אוי להם לרשעים שהן מתעמקין בגזרותיהן על ישראל, כל אחד אומר עצתי יפה מעצתך, קין הרג את אחיו, בא עשו ואמר שוטח היה קין שהרג את אחיו בחיי אביו, אינו יודע שאביו פרה ורבה ומכיא כיוצא בו, אבל אני איני עושה כן, אלא יקרבו ימי אבל אביו (נחלקים כ"ז נ"ג), ואחר כך ואהרגה את יעקב אחי (עס). בא פרעה הרשע ואמר שוטח היה עשו, אינו יודע שאחיו פרה ורבה עד שלא ימות אביו. אני איני עושה כן, אלא עד דאינון דקיקין תחת כרסי אמהתהון, אנא מהוביד יתהון, דכתיב כל הבן הילוד היאורה תשליכוהו (וכל הבת תחיון) (שמות ח' כ"ג). אתא המן ואמר שוטח היה פרעה, שאמר וכל הבת תחיון, אינו יודע שהבנות נישאות לאנשים, ופרות ורבות, אני איני עושה כן אלא טף ונשים ביום אחד (אסתר ג' י"ג), לעתיד לבא גוג ומגוג אומרים שומים היו הראשונים שהיו מדיינין כנגד ישראל, אינם יודעין שיש להם פטרון בשמים, אני איני נלחם תחלה אלא בפטרונם, הדא היא דכתיב ותיצבו מלכי ארץ ורוזנים נוסדו יחד על ה' ועל משיחו (תהלים ז' ז'), אומר להם הקב"ה שומים שבעולם, אתם נזקקין כנגדי, חייכם שאני משחק בכם תחלה, דכתיב יושב בשמים ישחק (עס עס ז'), ולבסוף אני נפרע מכם, דכתיב ויצא ה' ונלחם בגוים ההם ביום הלחמו ביום קרב (זכרי' י"ד ג):

[ד] [א] **פתשגן** הכתב. מה היה כתוב בספרים אשר שלח אהשוורוש לכל מדינה ומדינה: אדם אחד בא לעירנו לא ממקומינו ולא מאדמתנו, בן גדולי עולם הוא, והמן שמו, שאל ממני שאלה קטנה וקלה, אמר

הערות ותקונים

(טו) ר' יובי אומר. פדר"א פ"ה, וכן מוצא במדרש פנים חמרים נוסח ח' (כ"ג ע"ג): (ז) אסטרוגילוס, גם בפדר"א כתוב אסטרוגילוס בעמות, וכן מוצא בעמות פנים חמרים ע"כ ול"ל אסטרוגילוס, ופי' חזה צבוכנים: (ח) וכתב איגרת פטקין. בפדר"א וכתב איגרות פטקין, והמלה הזאת כתובה לפעמים בעי"ת ופעמים בעי"ו והכל אחד, והוראתה צלשין רוני ופרכי כחז, ואין ספק שהיה כתוב וכתב פטקין ולא רשע פי' המלה איגרתא, ובמדרש פנים חמרים ע"כ נלחם רק וכתב פטקין: (נט) ביום השלישי במזל אריה. כ"ה גם בפדר"א. ואין להם פתרון, וחדש חז הוא מנזל אריה, וחדש אדר הוא מנזל דגים, ועוד כי המלות "ביום השלישי במזל אריה" הם אינם מנוקף הספר וע"ש בזיכור סדר"ל כי נחקק הזה לנארה: (ס) ז"ה יודע צדיק. פסיקתא סור או כשג (ע"ח ע"ג). פתחונא אנור אות י"ח, ויקרא רבה אנור פכ"ז אות י"ח, שו"ט מנזור צ' אות ד', ומנזל צילקוט זכרי' רנז תקפ"ג צטס התחונות, ונדרש אסתר רבה פ"ז פסוק ויקראו קופרי העלך, ולא נודע איזה נדרש היה לו לעקור צוה: (א) פתשגן הכתב ונה היה כתוב בספרים אשר שלח אהשוורוש אדם אחד וכו'. נוסח האגרת כולל ג"כ במדרש אגל גריון אשר הולאמי לאור כי במדרש אגל גריון הכנס

עם אחד יש בינינו, בזוי הוא לנו, מלעיגים עלינו, ושמהים ברעתינו, וקללת המלך מצויה בפייהם ערב ובקר וצהרים, וכך הם אומרים ה' מלך עולם ועד אבדו גוים מארצו (ספ"ג י' ט"ו), [ועוד אומרים] לעשות נקמה בגוים תוכחות בלאומים (סס קמ"ט ז'), מה עשו לפרעה כשירדו למצרים הושיבם במיטב הארץ, והאכילם את הלב הארץ וזן אותם בשני רעבון, בקש לבנות פלטורין אחת, נכנסו אצלו (סג) אנשים בחורים זנדיקין ובאו עליו בעלילה, אמרו לו לזבוח לאלהינו אנו הולכין, ולסוף שלשה ימים אנו באים, אם רצונך שישאלו לנו כלי כסף וכלי זהב, והשאל להם עד שטען כל אחד משוי תשעים חמורים לוביים, כיון שנתעכבו ולא באו, רדף פרעה אחריהם ליטול ממונו הוא וכל מחנהו, והיה להם איש אחד משה בן עמרם שמו, ביקש רחמים ולחש על המקל, וקרע להם את היס, ועברו בתוכו בחרבה, בקש פרעה לחזור הוא וכל מחנהו, [ולא יכול], ואין אני יודע מי דחפו הוא וכל מחנהו לתוך היס, ולא זכרו כל אותה הטובה שעשה עמהם, כיון שעלו מן היס בא עליהם עמלק אבי אבא, והיה לאותו משה תלמיד אחד יהושע שמו, אמרו שהוא לחש על המקל ורפו ידיהם ונפלו לפניו, ואין אני יודע אם בעלי כשפים הם אם גבורי מלחכה הם, ובא עליהם סיחון ועוג גבורי ארצנו, שלא היתה כל ברירה יכולה להם, ואינו יודע במה הרגום, ובאו על מהין והרגום, מה עשה אותו יהושע, הכניסן לארץ ישראל, וחלק להם ארץ אחד ושלישים מלכים, ולא די שחילק את ארצם, אלא שעמדו עליהם והרגום, אפילו אותם הגבעונים שהשלימו להם, כבשום לעבדים ולשפחות, ולא עוד אלא שעמד עליהם שאול והרגם, ובא עליהם סיסרא וכל מחנהו, ואינו יודע מה עשו לאותו האיש, ונחל קישון שטפם, והשליכן לים הגדול, שנאמר נחל קישון גרפם (סופטים ה' כ"ב), והיה להם מלך אחד, ודוד בן ישי שמו, והיה משחית ומכלה, שנאמר ואיש ואשה לא יחיה דוד (ס"א כ"ז י"ח), ועמד בנו אחריו שלמה שמו, ובנה להם בית אחד וקראו לו בית המקדש, ואינו יודע מה היה בתוכו, כשבאים עליהם למלחמה הם נכנסין בתוכו, ואומרים קריאת שמע, ועומדין ואומרים תפלה אנו מתפללין, וכשהם יוצאין מתוכו, נוצחין על אויביהם, ולא היתה מדה טובה בעולם שלא נתגאו בה, עד שלא חשבו כל ברירה בעיניהן, אף בארחהם מרדו בו, עד שהביא עליהם אדם אחד גבובדנצר שמו, וכינס עליהם כל מלכיות, מהם הרגו, ומהם השליך בקלורין, ומהם השליך בשלשלאות של ברזל, עד שהגלה אותם בינינו, אעפ"כ לא שבו ממעשיהם כלום, ומכוערים ובזוים הם לנו, ומכשול לנו בכל דור ודור, וכשאנו מבקשין מהם חפץ, סוגרין עלינו השווקים ואומרים לנו יום זה אסור לנו, בנותינו אין לוקחין, ובנותם אין נותנין לנו, לחמינו אין אוכלין ומימינו אין שותים, ואם נפל זבוב לתוך כוס אחד מהן זורקו ושותיהו, ואם יד אחד ממנו נוגע בתוכו זורקו כולו על הארץ,

הערות ותקונים

הגרפם בנית המדרש חסר דף ט"ס. ונמצא במדרש אסתר רבה פ"ז אות י"ג בעלמא וכן כפנו בחזון אגרות ט"ס ל"כ עד אין חקר והוא נובע מן חנא גרין. וכן מובא גילקוט אסתר רנ"ז ח"ג ג"ה ד"ה ויקראו סופרי העלך והוא לקוח מן חנא גרין ועל הסינייים העיריות? בהערות שלי למדרש חנא גרין והמסדר לפנינו הניח קלח בסגנון חסר והיה לו מקור חסר, וכן נמצא נוסח האגרת בשלשן ארמי כ"י מן ח"ג הנמצא בגניטע מוזזעאוס, והנחתי הנוסח הזה בח"ג (ט"ז ע"ח), וכן נמצא האגרת במדרש מגלה חסר שהולח לאור שנית הרב הכנס הכסיני סוכוין (ל' 68) וקלור עמנו נמצא בספיקתא חדתא (בית המדרש ח"י ל' 54): (סג) חנסיס נחוקים זנדיקין. ליטא

אפילו מלכים גדולים דומין בעיניהם כאשה נדה, הללו מעשיהם של אומה זו, עכשו ישבנו והפלנו גורלות על שנים עשר חדש, ונפל הגורל על חדש אדר, והפלנו גורלות על הימים, ונפל הגורל על שלשה עשר בו, כשאיגרות באות אליכם הדורך קשתו ידרוך, והנוטל הרב יטול, והרגו בהם עד אשר לא תשאירו בהם שריד ופליט, לכך נאמר להיות עתדים ליום הזה:

[טו] והמלך והמן ישבו לשתות. (סג) באותה שעה נתבע מישראל עונותם, שמתוך מאכל ומשתה מכרו ליוסף: והעיר שושן נבוכה. (קד) נפלה ערבוביא בשושן הבורה, אשה הולכת לשמות בגדיה נפלה מן הגג ומתה, אדם הולך לשאוב מן הבאר ונפל ומת, לכך נאמר נבוכה:

פרשה ד.

[א] ומרדכי ידע את וגו'. (ה) מהו ידע. אמר מרדכי יודע אני שנגזר על ישראל כלייה מיום שכרעו לנבוכדנצר, שכך הוא אומר וזכה לאלהים יחרם (שמות כ"ג י"ט): (ג) ד"א אמר יודע אנכי שנגזר עליהם כלייה מיום שאכלו בסעודת אחשורוש וקלקלו, (ג) דאמר ר' יצחק נפחא בעלילה גדולה בא' המן הרשע על ישראל, שנאמר ובמלאות הימים האלה עשה המלך לכל העם (אסתר ה' ס'), (ד) ואין עם אלא ישראל, שנאמר עם זו וצרתי לו (יסעי' מ"ג כ"א), אמר המן לאחשורוש אלהיהן של אלו שונא זמה הוא, [העמיד להם זונות ועשה להם משתה] וגזר עליהם שיבואו לבית המשתה ויאכלו וישתו ויעשו כרצונם, שנאמר לעשות כרצון איש ואיש, (ה) [ומי שירצה לבוא יבוא] ומי שאינו רוצה לבוא לא יבוא, וכיון שהרגיש מרדכי והכיר בדבר, הכריז עליהם ואמר הואיל ולדעתכם הוא אל תלכו לבית המשתה לאכול ולשתות עמהם, (ו) כדי שלא יהא פתחון פה לשמן להשמיץ

הערות ותקונים

ליהא בכל הסקנות שרסנתי והונלה זנדיקין אין לה סתר: (סג) בלוחה טעה נחבע וישראל עונותם. נדרש פנים אחרים (ל"ה ע"ה): (ק) נפלה ערבוביא בשושן הנירה. נדרש פנים אחרים טע ונובא זילקוט ואחר סיום הנובא זילקוט טע נמלא הוספה, פ"י היו מנכים הי"ך יכול לעשות דבר גדול כזה והוא לא היה חוסס כלל כי היה יודע לעשותו בקל כך מרדכי ידע רפואה למעט ע"י הסוזה ותענית, והמלאך מהמדרש שלפנינו ונובא בנאות הלוי דף ק"ו ע"ג בטעם זילקוט וע"ס ויה שהעורר זזה: (ה) מהו ידע. נדרש פנים אחרים פ"ד (ל"ה ע"ה), ונובא זילקוט אסתר דעזר אלף כ"ו: (ב) ד"א חונר יודע אני שנגזר עליהם כלייה מיום שאכלו בסעודת אחשורוש. עיין ונובא י"ג ע"ה שילוי תלמודיו את רשב"י נפתי מה תחיינו סנאיהם של ישראל שנאותו הדור כלייה חונר להם חונר אחס חונר לו נפתי טענו ועבודתו של אותו רשע: (ג) דחונר ר' יצחק נפחא בעלילה גדולה בא' המן הרשע על ישראל וכו'. נדרש חנה גריון פ"ד (ע"ז ע"ב), ושם הוא בסגנון אחר קלה, וכן נסנה במדרש אסתר רבה פ"ז בנאמר הנהחיל אמר ר' יצחק נפחא, ובמדרש ונגלת אסתר שהוליא לאור שנית הרש"ח מהרמב"ם הורוין (ל"ד 69) ונלקה נחסר, ונובא זילקוט אסתר רמז תתקכ"ז ונובא מן חנה גריון, ובמדרש לקח טוב (דף כ"א ע"ה): (ד) ואין עם אלא ישראל שנאמר עם זו יצתי. בל"ג ונובא הכחוב עמים הר יקרתו (דברים ל"ג י"ט), ובמדרש אסתר רבה ונובא הכחוב עם טעם בה' (טע), וזילקוט ובלק"ט חסר הראים אה גריון, ושם נוסף עוד כדי שלא יהא ומי שאינו רוצה לבוא לא יבא. תקנתי כמו שקרא במדרש אה גריון, ובמדרש אסתר רבה חסר להם פתחון פה לומר על כרחם הניאוס, וכן ונובא בלקח טוב, וזילקוט, ובמדרש אסתר רבה חסר זה שלא יהא פתחון פה לנדות הדין לומר צעל כרחם הניאוס, וזה הוסף ונובא שאלחרי"ז: (ו) כדי שלא יהא פתחון פה לטען להשמיץ עליהם, וכ"ה בל"ג, ובמדרש אסתר רבה שלא יהא פתחון פה עם נדת הדין לקטרני עליכם, ובל"ט שלא תתן פתחון פה לנדות הדין לקטרני עליהם, וזילקוט

עליכם, ולא קבלו ממנו. (ז) אמר ר' ישמעאל שמונה עשר אלף וחמש מאות איש הלכו לבית המשתה ואכלו ושתו ונשתכרו וקלקלו, (ח) מיד עמדה מרת הדין לפני הקב"ה ואמרה לפניו רבונו של עולם עד מתי תידבק באומה זו, שהם מפרישין את לבם ממך עזובים ונמשושים ומפוזרין ממך, ואינם חוזרין בתשובה לפניך, אלא אם רצונך אבד אומה זו בזמן זה אמר לה הקב"ה ותורה מה תהא עליה, וזמרה לפניו תסתפק בעליונים, באותה שעה אף הקב"ה השוה בדעתו לכלות את ישראל, ולמחות את שם מן העולם, ואמר למה לי אומה זו, (ט) רבתה אנחתי בשבילה בכל יום ויום (י), אבל אשכחתי מארץ זכרם ותפארתם מבני אדם, אמר לו הקב"ה לשמן לך והביא איגרות ואכתוב עליהם כלייה, מיד הלך השמן להביא מגלה, ותורה יצתה כנגדו בבגדי אלמנותה, ונתנה קולה ובכתה, ובכו לקול בכייתה כל מלאכי השרת ואמרו אם ישראל אובדין מן העולם, אנו למה נצרכין בעולם, אמרו לפניו רבונו של עולם יבטלו ישראל (יא) שמשפיעין דם בניהם בכל יום (יב) שנאמר (הבט ואל תפר ברית) (הבט לברית) (תהלים ע"ד כ"ו), והיו מלאכי השרת צועקין ובוכין, שנאמר הן אראלים צעקו חוצה מלאכי שלום מר יבכיון (ישעי' ל"ג ז'), וכיון ששמעו שמש וירח אף הם הגרו שקים, ונתנו קולם בבכי, שנאמר אלביש שמים קדרות ושק אשים כסותם (ישעי' כ"ג), (יג) אמרו רבונו של עולם יבטלו ישראל שמכתתין רגליהם ומהלכין מעיר לעיר וממדינה למדינה ללמוד תורה, יבטלו ישראל שאין משתעבדין אלא על התורה ועל המילה, באותה שעה רץ אלוהו בבהלה אצל צדיקי עולם, ואצל נביאים הראשונים, ואמר להם אבות העולם מלאכי השרת ושמש וירח ושמים וארץ וכל צבא מרום בוכין במר נפש, וכל העולם כולו חיל אחותם ביולדה על בניכם שנתחייבו כלייה, ואתם יושבים ודומים, (יד) אמרו לו מפני מה, אמר להם בניכם השלמו לטבה ונגזרה עליהם גזרה למחות את שם, ולאבד את זכרם מן העולם, שנאמר אמרו לכו ונכחידם

הערות ותקונים

ובילקוט חסד ז': (ז) ח"ר ישמעאל שמונה עשר אלף וחמש מאות הלכו לבית המשתה. צמדט ח"ב שמונה עשר אלף ותשע מאות, וגם צמדט חסד רבה הגירסא וחמש מאות, ובילקוט י"ח אלף ותקומ"ה, ואין ספק שצמדטא אחת היא כתוב תתיק, ובא הנועתיק והליג חסע מאות, והעיקר חסד צמדטון אות ת', והליג חמס מאות, וגם לפני בילקוט היחס הנוסחא ותיק, רק אשר זה כתוב עמד השטן והשטין והיהו לפניו הנוסחא רקיד עמד השטן והשטין, ומן גלגל רקיד נעשית תקומ"ה, ורליתי כי דברי בילקוט מוזאים צמנות הלוי דף ל"ח ע"ב הניחא כנוו שתיקתתי ושנחתי. ובלקט טוב הסמיט את השטנפ: (ח) מיד עמדה מרת הדין לפני הקב"ה. באגא גרין וצמדט רבה ובילקוט מיד עמד השטן והשטין [צמדט עס והלשין], ובל"ש מיד קטיגה מרת הדין לפני הקב"ה: (ט) רבתה אנחותי ששגילה בכל יום ויום. באגא גרין ששגילה רבו אנחותיי בכל יום, וצמדט חסד רבה ששגילה שרציתי אנותי ומופתי לכל הקמים עליהם לרעה, וזה חיקן אחד המגויסים, כי היה כתוב רבו אנחותי והליג חמורתה אנותי והוסף עוד ומופתי לכל הקמים עליהם לרעה, וגם בל"ש כתוב ששגילה רבו אנחותי בכל יום, וגם בילקוט מוצא ששגילה רבות אנחותי בכל יום: (י) אבל לשנית מאלף זכרם ותפארתם מבני אדם, בא"ג ובחסד רבה ובליש ובילקוט מוצא ששגילה מאלף זכרם (דברים ל"ג כ"ו), ולא יזכר: (יא) שמשפיעין דם בניהם בכל יום. באגא גרין שמשפיעין דם לשמונה [ימים], וכיה בל"ש, ובחסד רבה חסד: (יב) שאלוהי יונם וליה חוקים לשון הכתוב. ותקומ"ה השג לברית, ובאגא גרין הגירסא דכתיב אם לא בריתי יונם וליה חוקים שמים וארץ לא שנתתי (ירמיי' ל"ג כ"ה), וכתיב השג לברית, כי ואלו מחשבי אלך וגו' [תהלים ע"ד כ"ז]: (יג) אמרו רבש"ע יבטלו ישראל כו' עד צאוה שעה. זה חסד צמדט חסד רבה, ועיין באגא גרין הערה י"ט: (יד) אמרו לו מפני מה. צמדט אגא גרין אמר להם מפני שנגזר על

מגוי ולא יזכר שם ישראל עוד (ספלים פ"ג ה), אמר לו משה לאליהו חס ושלום כתובה אגרת על צאני, אמר לו רועה נאמן כבר כתובה אגרת כלייה ומבקשין לחתמה, אמר להם משה לאבות העולם אם בטיט חתומה רחמים נשמעין, ואם בדם חתומה מה שהיה כבר היה, מיד תזר ואמר לו משה לאליהו כלום יש אדם כשר באותו הדור, אמר לו יש אדם כשר ומרדכי בן יאיר שמו, אמר לו לך והודיעו שיעמוד הוא משם ואנחנו מכאן ונבקש עליהם רחמים, מיד הלך אליהו והודיע למרדכי, שנאמר ומרדכי ידע את כל אשר נעשה, וכי [עד עכשיו] לא היה יודע אלא שהודיעו שכבר הסכימו בית דין שלמעלה, מיד ויקרע מרדכי את בגדיו, מלמד שלא קרע עד שהודיעו אליהו, באותה שעה הלך מרדכי וקיבץ כל תינוקות של בית רבן לבית הכנסת, ועינה אותם בתענית, והלבישם שקים, והושיבם על האפר, והיו גועים בבכייה כבני צאן כל היום וכל הלילה, עד שעלתה שועתם לשמי מרום, מיד נתגוללו רחמיו של הקב"ה עליהם וקרע את האיגרת, והפר מחשבתו של המן, לכך נאמר ומרדכי ידע את כל אשר נעשה, שהודיעו אליהו מה שנעשה במרום: ויקרע מרדכי את בגדיו. (טו) אמר ר' יצחק נפחא שבטיים קרעו על בנימין, יצא ממנו מרדכי שקרע על ישראל, שנאמר ויקרע מרדכי את בגדיו: ד"א ויקרע מרדכי את בגדיו. לפי שהוא אומר ויקרע יעקב שמלותיו (נלאסיט ל"ז ל"ד). (טז) ר' פנחס בשם ר' הושעיה אמר השבטים גרמו לאביהם שיקרע, היכן פרע להם הקב"ה, במצרים, דכתיב ויקרעו שמלותם (נלאסיט מ"ד י"ג), יוסף גרם לשבטים שיקרעו, היכן נפרע לו בעו, דכתיב ויקרע יהושע שמלותיו, וכך בנימין גרם לשבטים שיקרעו, היכן פרע לו הקב"ה, בשושן הבירה, דכתיב ויקרע מרדכי את בגדיו, וכך מנשה גרם לשבטים שיקרעו, לפיכך נקרעה נחלתו חציה בעבר הירדן וחציה בארץ כנען. (יז) ד"א ויקרע מרדכי את בגדיו, זה אתה משלשה שקרעו בגדיהן ונשכרו, יעקב נאמר בו ויקרע יעקב שמלותיו (נלאסיט ל"ז ל"ד), ומה נשתכרו, ויוסף ישית ידו על עיניך, ((נלאסיט מ"ו ד')) והשבטים נאמר בהם ויקרעו שמלותם (סס מ"ד י"ג), אמר להם הקב"ה קרעתם על יוסף אחיכם, חייכם למחר אתם אוכלין ושותין עמו, שנאמר וישתו וישכרו עמו, (נלאסיט מ"ג ל"ג) ומרדכי אמר לו הקב"ה קרעת חנם, חייך למחר אתה לובש בגדי מלכות, והמן נצלב: וילבש שק ואפר. (יח) אמר ר' איבו לפי שלבש יעקב אבינו את השק, לפיכך אינו נוהג אלא בבני אדם גדולים, דוד ויפול דוד והזקנים מכוסים בשקים (דס"א כ"א ע"א), אחאב וישם שק על בשרו ויצם (מ"א כ"א כ"ז). יורם וירא העם והנה השק על בשרו מבית (מ"ג ו' ל'), מרדכי וילבש שק ואפר: ויועק ועקה גדולה ומרה.

הערות ותקונים

סוכני ישראל כלייה למה מפני טהנתו נסעורה של אשכנזים, ועיין במדרש אסתר רבה חוספות דברים, ועיין בל"א גריון בהערות סלי: (טו) א"ר יצחק נפחא, זה לא נלאסיט: (טז) ר' פנחס בשם ר' הושעיה, ד"ר שפ"ד אות ז', מדרש סו"ט ומזמור י' אות ג', וגם במדרש פנים אחרים נוסח א' (כ"ו ע"א), ומנחם בילקוט אסתר רמז אלף כ"ו, וכן בלקט טוב נלאסיט ל"ז ל"ד: (יז) ד"א ויקרע זה אחר מלטה שקרעו נגדיהם ונשכרו. מדרש פנים אחרים נוסח ז' (ל"ה ע"א) נסיינים: (יח) אמר

(יט) זה שאמר הכתוב כך בטחו אבותינו וגו', אליך זעקו ונמלטו וגו', ואנכי תולעת ולא איש (תהלים כ"ג ו' ז'), כך בטחו אבותינו שכל זמן שהם זועקין מצרה אתה עונה אותם, מה תולעת זו אין כוחה אלא בפיה, כך ישראל אין כוחן אלא בפיהן, כיון שמגיעין לצרה זועקין ומיד נענין, במצרים הוא אומר ויאנחו בני ישראל מן העבודה ויזעקו וישמע אלהים את נאקתם (שמות ז' כ"ד), וכן את מוצא על הים, ויזעקו בני ישראל אל ה' ויאמר משה אל העם אל תיראו (סס י"ג ג'), כך עכשו ומרדכי ידע ויזעק זעקה גדולה ומרה: (כ) ד"א ויזעק זעקה. מאי אמר, רב אמר גבר המן כמלכא אחשורוש, (כא) רב שימי בר אשי אמר גבר מלכא תתאה כמלכא עילאה: (כב) ד"א ויזעק. התחיל צועק ובוכה, ואמר רבון העולמים לא כך נשבעת לאבותינו להרבות אותנו ככוכבי השמים, עכשו נתתנו כצאן למבחנה, איכן היא שבועה שלך, לכך נאמר ויזעק: (כג) ד"א ויזעק. למה צעק והלא הקביה שומע לחושות, אלא צווח ואמר יצחק אבינו מה עשית לנו בשביל צעקה שצעק עשו לפניך ברכת אותו ואמרת לו ועל הרבך תחיה (נללטים כ"ז מ'), עכשו הרי כולנו מכורין להריגת חרב, לכך נאמר ויזעק זעקה: (כד) ד"א ויזעק. אמר ר' חנינא מאן דאמר רחמנא ותרן יתותרון בני מעוהי, אלא מאריך אפיה וגבי דיליה, בוא וראה צעקה אחת הצעיק אבינו יעקב לעשו, דכתיב כשמוע עשו ויצעק צעקה גדולה ומרה (סס כ"ז ל"ד), איכן נפרע לו, בשושן הבירה, שנאמר ויזעק זעקה:

[ב] **ויבוא** עד לפני שער המלך. (כה) נתן אפר על ראשו והלך (כו) עד שהגיע לפלטונו של מלך. וחזר לאחוריו כי אין לבוא אל שער המלך בלבוש שק: (כז) ד"א ויבוא עד לפני שער המלך. זה מלך מלכי המלכים ב"ה: כי אין לבוא אל שער המלך בלבוש שק. זה אחשורוש:

[ג] **ובכל** מדינה ומדינה וגו' אבל גדול ליהודים. (כח) למה נקרא אבל גדול, שדרכו של אבל יום ראשון הוא קשה, וכל מה שהוא הולך הוא פוחת, אבל האבל הזה כל מה שהוא הולך היה מתקשה, שהיה אדם אומר מחר אני גהגה, ונתקיים הפסוק הזה והיו חייד תלואים לך מנגד (דברים כ"ח ס"ו), לכך נאמר אבל גדול: (כט) והיו כל העם ישינים בשקים ויושבים על גבי האפר, שכן הוא אומר שק ואפר יצע לרבים:

הערות ותקונים

ר' אינו ז"ר פפ"ה, ולק"ט סס: (יט) זס"ה כך נטחו. לא ונללתי הנקור: (כ) ד"א ויזעק מאי אמר. ונגילה ט"ו ע"א: (כא) רב שימי בר אשי אמר. נגמרת הגירסא ושמואל אמר, ונילקוט הגירסא רב שימי בר חייל אמר, וכן נכ"י מן גמרא ונגילה הגירסא רב שימי בר חייל אמר, וע"ש בהערה ז', ועיין בהש"ד שהביא את ר' שימי בר חייל גם את ר' שימי בר אשי: (כב) ד"א ויזעק התחיל לזעק וזוכה עד ולכך נאמר ויזעק. הוא נשפ"ל פ"ג: (כג) ד"א ויזעק למה לזעק. מדרש פנים אחרים (ל"ה ע"א), ונובא זילקוט סס, ונובא מן מדרש פ"א, ונובא נכ"י מנות סלוי דף ק"י ע"א גם שילקוט, וכחז כמה ועלות טובות למאמרים האלה וכמה ליימודים נפלאים כלמוד מהם ע"ש: (כד) ד"א ויזעק א"ר חנינא. ז"ר פס"ג אות ד', שויט נזמור י' אות ג', וע"ש בהערה י', ושם ליינתי הנקומה, ונובא גם זילקוט אסתר רנז כ"ו ד"ה והמלך והמן, וכן נובא נגמרת אסתר פס"ז: (כה) נתן אפר על ראשו. פנים אחרים (ל"ה ע"א): (כו) עד שהגיע לפלטונו של מלך וחזר לאחוריו. נגמרת סס והלך לשער פלטונו של מלך וחזר זו: (כז) ד"א זה מלך מלכי המלכים ב"ה. לא ונללתי הנקור: (כח) למה נקרא אבל גדול כו'. לא ונללתי הנקור, ואין ספק שהיה לפני הנקור פנים אחרים, ונובא הקיום סס כל העם היו ישינים על השק, ונובא נגמרת אסתר ונכחמה נגמרת אסתר רנב פ"ח וכי ים אבל גדול ויש אבל קטן: (כט) והיו כל העם ישינים. פנים אחרים ל"ה

[ד] ותבואינה נערות אסתר וסריסיה ויגידו לה ותתחלחל המלכה. (ג) אמר רב שפירסה נדה. (גה) רב ירמיה בר אבא אמר שנצרכה לנקביה. (גז) ויש אומרים שהיתה מעוברת והפילה: ותשלח בגדים להלביש את מרדכי. (גח) אמר איני זו מן השק עד שיעשה הקב"ה לישראל נסים, שכך אני למד מן הראשונים, יעקב כתיב ביה וישם שק במתניו (נלחסיא ל"ז י"ד), עד שנעשה לו נס בראיות יוסף, וכך דוד ויפול דוד והזקנים מכסים בשקים (דה"א כ"ח ט"ז), עד שנעשה לו נס ונמחל לו, וכן אחאב [וישם שק על בשרו ויצום] וישכב בשק (מ"א כ"ח כ"ז), ונמנעה ממנו הגזירה, וכן אנשי נינוה ויתכסו שקים, (וינע ג' ח') ונמנעה מהם הגזירה, ולכך נאמר ולהסיר שקו מעליו ולא קבל: ד"א ולהסיר שקו מעליו ולא קבל. אמר יהו הצבור בצער ואני אלבש בגדי מלכות, (גד) דתנו רבנן בזמן שהצבור שרויין בצער יחיד הפורש מהן, שני מלאכי השרת המלוין אותו מניחין ידיהם על ראשו ואומרים פלוני שפירש מן הצבור על יראה בנחמת צבור. תניא אידך בזמן שהצבור שרויין בצער אל יאמר אדם אלך אני אוכל ואשתה ושולם עליך נפשי, ואם עשה כן עליו הכתוב אומר והנה ששון ושמחה הרג בקר ושחט צאן (ישעי' כ"ג י"ג), מה כתיב אחריו ונגלה באזני ה' צבאות אם יכפר העון הזה לכם עד תמותון (סס טס י"ג), זו היא מדת בינוניים, מדת רשעים מהו אומר, איתו אקחה יין ונסבאה שכר והיה כזה יום סחר, (סס ל' י"ג), מה כתיב אחריו הצדיק אבד ואין איש שם על לב (סס ל"ז א'), וכל המצער עצמו עם הציבור רואה בנחמת ציבור, שכן מצינו משה רבינו שציער עצמו עם הצבור, שנאמר וידי משה כבדים ויקחו אבן (שמות י"ז י"ג), וכי לא היה לו למשה לא כר ולא כסת לישב עליה, אלא כך אמר משה הואיל וישראל שרויין בצער אף אני אחיה עמהם בצער, ושמא יאמר אדם אם ישראל בצער ואני אוכל ושותה בכיתי מי מעיד בי, והוא לא ידע שאבני ביתו של אדם וקורות ביתו הן מעידין בו, שנאמר כי אבן מקיר תזעק וכפים מעין יעננה (תנחומ' ג' א'), לכך נאמר ולא קבל, שלא קבל עליו לפרוש מן הצבור:

[ה] ותקרא אסתר להתך. (גה) אמר רב התך זה דניאל, ולמה נקרא שמו התך, (גו) שחתכוהו מגדולתו. (גז) ואיבא דאמרי שכל דברי מלכות נחתכין על פיו: ותצוהו על מרדכי לדעת מה זה ועל מה זה. (גח) אמר ר' יצחק נפחא

הערות ותקונים

(ג"ה ע"ג): (ג) אמר רב שפירסה נדה, ונגילה ט"ו ע"ח: (גה) רב ירמיה בר אבא אמר שנצרכה לנקביה, בגמרא הנלויה, בר אבא ליתא, והוא ג"כ בגמרא ונגילה כ"ו כמו שזכרנו נד"ק (דף ל"ח ע"ה), וכן נובא בילקוט ר' ירמיה בר אבא: (גז) וישם שק במתניו ונעננת והפילה, נדרש פנים אחרים, וכן אבא גרין (י"ח ע"א), ובגמרא פנים אחרים נוסח א', ובגמרא אסתר רבה פ"ח אות ב' ותתחלחל המלכה רבנן דתמן אמרין שפירסה נדה, ורבנן דהכא אמרין הפילה עוברת, לדעתי כוונת הגמרא רבנן דתמן על ונאמרם צבלי ונגילה ט"ו ע"א נדה ע"א ע"א, והכוונה רבנן דהכא אל דברי הגמרא א"ג: ופנים אחרים: (גח) אמר איני זו מן השק עד שיעשה הקב"ה לישראל נסים, ונובא בפנים אחרים (ל"ה ע"ב) דק בסיניויים: (גד) דתנו רבנן, תענית י"א ע"א: (גה) אמר רב התך זה דניאל, ונגילה ט"ו ע"ב, ובגמרא אסתר רבה פ"ח וחקרא אסתר להתך רבנן דתמן אמרין התך זה דניאל ולפי שחתכוהו מגדולתו נקרא התך חתך, כיון הדורש לנגמרא מנגילה טס: (גו) שחתכוהו מגדולתו, דורש התך כמו חתך בחילוף אותיות: (גז) ואיבא דאמרי שכל דברי מלכות כו', בגמרא טס ונובא זה נוסח שנואל, ובילקוט נוסח ג"כ איבא דאמרי, ונס נש"ס כ"י הגירסא איבא דאמרי, ועיין ד"ס דף ל"ה ע"א וע"ש הערה י', ודבריו מובאים גם בגמרא אסתר וקריאת אסתר לדניאל דנחקרי התך די על מיעור פניהם ונחתם כן פתגמי ונלכותי: (גח) אמר ר' יצחק נפחא, ונגמרא טס, ונגמרא נלח, נפחא ליתא ובילקוט

אמרה לו שמא עברו ישראל על המשה חומשי תורה, דכתיב מזה ומזה הם כתובים (שמות ל"ב ט"ו):

[ז] ויצא התך אל מרדכי אל רחוב העיר, (לט) ללמדך שלא יהיו שנים מתיעצים אלא במקום מרווח, כדי שלא ישמע אחד את דבריהם, כמי שנאמר ביעקב אבינו ויקרא לרחל וללאה השדה (גנלסית ל"א ד') :

[ח] ויגד לו מרדכי את כל אשר קרהו. (נ) אמרו החכמים שהיה משיב דברים ברמז על שקרהו רמז בשביל המן הרשע שהוא מזרעו של עמלק, שכתוב בו אשר קרך בדרך (דברים כ"ט י"ט) :

[ח] לבוא אל המלך להתחנן לו. (נא) אמרו בשנה השנית למלך אחשוורוש ראה מרדכי בחלום והנה רעש גדול ורעם חזק וקול בהלה על פני כל הארץ, ופחד ורעדה לכל יושביה, ויריעו שני תנינים גדולים זה לקראת זה למלחמה, וירוצו לקולם כל גויי הארץ, והיה שם ביניהם גוי אחד קטן ויוקמו כל הגוים ההם על הגוי הקטן שהיה ביניהם, לאבד זכרו מעל הארץ, והיה היום ההוא חשך ואפלה לכל העולם, וייצר לגוי הקטן מאד, ויצעק אל ה' מן התנינים הגדולים, כי הם נלחמים באכזריות חימה וקצף גדול ואין מפריד בין שני התנינים, וירא מרדכי והנה מעיין מים אחד קטן עובר בין שני התנינים הללו, ויפריד ביניהם מן המלחמה אשר היו נלחמים, (נב) והמעיין נגיד והיה לנחל שוטף כשטף הים הגדול הולך ושוטף בכל העולם, וירא והנה זרחה השמש על הארץ ויאיר כל העולם, ויתרומם הגוי הקטן והגבוהים השפלו, ונעשה שלום ואמת בכל הארץ, והיה מהיום ההוא והלאה, וישמור מרדכי את החלום הזה אשר ראה, והיו כי הצר לו המן ויאמר לאסתר בת דודו הנה החלום אשר ספרתי לך בימי נעורך ועתה קומי ובקשי מן המלך רחמים, שנאמר לבוא לפני המלך להתחנן לו :

[י] ותאמר אסתר להתך ותצוהו אל מרדכי. (נג) מה צותה אותך, אמרה לו הוא אמר לי שלא אגיד שהן עמי, ועכשו הוא חוזר בו, לא יפרסם הדבר אלא מדוחק גדול ושלחה ואמרה לו :

[יא] כל עבדי המלך ועם מדינות המלך יודעים. וכי אפשר ליכנס אצל המלך שלא ברשות, אינו יודע שכל הנכנס שלא ברשות נהרג, שנאמר אחת דתו להמית :

הערות ותקונים

ובילקוט רמז אלף כ"ו הגירסא א"ר יחזק נר נפתח: (נט) ללמדך שלא יהיו שנים מתיעצים אלא צעקים ונרווח. כ"ד פב"ד אות ב', תמונה וילא אות כ"ד: (מ) אמרו חכמים. ודרש אבא גרין (י"ח ע"ג), ודרש פנים אחרים (ל"ה ע"ב), וזוה"ב בילקוט רמז אלף כ"ו, ונדרש אסתר רבה הוא בסגנון אחר ובעל י"ב כתב שם וזכר' מגילה הגירסא יותר נחוקת, וכן הביאו בילקוט, וזלמנה טעה וזכה שכתב בומ' מגילה הגירסא יותר נחוקת, כי לא נזכר שזך דבר נגמרה מגילה ט"ו ע"א, רק חשב כי הניין בילקוט. ומגילה ט"ז על הנאמר ותקרא אסתר להסך נוסב גם על זה, וזלמנה על המאמר אשר הביא בעל הילקוט על הכתיב את כל אשר קרהו נלווין, ונדרש, והוא מן נדרש פנים אחרים: (נא) אמרו חכמים שהיה משיב דבר נלחם כול, המלום הזה נזכר ג"כ נוסב נדרש אסתר רבה פ"ח נפסוק ויגד לו מרדכי את כל אשר קרהו נקלטה שיינו, ובעל מאור עינים פ"ט כתב וז"ל והנה תראה צדוק כשמש נדרש אסתר כי כל סיפור חלום נרדכי ותפלתו ותפלתו אסתר הנמלאת שם נלסין הקודש הכל לקוח אות נאות מן הסיפורין ליהודים פ"ג, ועיין בספר גוים דף קכ"א שהספורים כאלה נכנסו בייסופין מהוספות אשר נמרגוס השבעים: (נב) והמעיין נגיד. פ"י נוסף, ונדרש אסתר שם והמעיין נגד נעשות, והסגורו שם שנה נגד והליגו נגד: (נג) וזה צותה אותי. זה נוסב גם על הכתוב שלפניו, ולקש מלפניו על

[יב] ויגידן למרדכי את דברו אסתר. ואילו התך לא קאמר ליה, (נד) אמר ר' אבא בר כהנא מכאן שאין משיבין על הקלקלה:

[יג] ויאמר מרדכי להשיב אל אסתר. (נה) אמרו חכמים כשראה המן להתך נכנס ויוצא ביניהן (נו) בעטו ומת, שאין את מוצא זכרו עוד. (נז) אמר הקב"ה הואיל והרגו אני נעשה שליח ביניהן, שכן הוא אומר ויאמר מרדכי להשיב אל אסתר: (נח) ד"א כיון שהרגו ולא מצאה איש אחר נאמן לשלוח אל מרדכי, אמרה היא בעצמה לבוא אל מרדכי, שנאמר ותאמר אסתר להשיב:

[יד] כי אם החרש תחרישי. (נט) אמר לה אם את שותקת עכשו, סופך לשתוק לעתיד, ואין הקב"ה מניח את ישראל, ואת ובית אביך תאבדו, ודעי היאך היה הקב"ה עמם במצרים ואף בימי עמלק ואף עכשו רוח והצלה יעמוד ליהודים: (נז) ר' אליעזר אומר זה אחד מארבעה שניתן להם רמו, שנים חשו ושנים לא חשו, משה ניתן לו רמו ולא חש, ושום באזני יהושע (סגות י"ז ד), יהושע מכניס ישראל לארץ, ואין משה מכניס ישראל לארץ, לטוף היה עומד ומבקש כל אותן בקשות וכל אותן החנות, עד שנאמר לו רב לך אל תוסף דבר אלי עוד (דברים ג' כ"ו), יעקב ניתן לו רמו ולא חש, שנאמר ויירא יעקב מאד ויצר לו (נלאשית ל"ב ט'), אפשר מי שהבטיחו המקום כך יהא מתירא, אלא אמר שמא יגרום החטא. דוד ניתן לו רמו וחש, שנאמר גם את הארי גם את הדוב הכה עבדך (ש"א י"ז ל"ו), אמר וכי מה אני ספון שהרגתי שלש חיות רעות הללו, אלא שמא דבר עתיד לאירע ישראל ועתידין להנצל על ידי, לכך הוא אומר והיה הפלשתי הערל הזה כאחד מהם (ס"ס). מרדכי ניתן לו רמו וחש, שנאמר ובכל יום ויום מרדכי מתהלך, אמר אפשר לחסידה זו שתינשא לערל זה, אלא שמא דבר עתיד לאירע את ישראל ועתידין להנצל על ידיה, מיד ויודע הדבר למרדכי ויגד לאסתר המלכה, ולפיכך הוא מטריח עליה שתבקש רחמים מן המלך:

הערות ותקונים

על ענה: (נד) אמר ר' אבה בר כהנא. בגמרא מנייה ט"ו ע"א וחילו חילו לל אזל לגביה נכאלן שאין משיבין על הקלקלה, ופירש רש"י וחילו חילו דניאל לל אזל להשיב שליחתי, וגם בילקוט אסתר כחזו אמר ר' אבה בר כהנא, וגם בגמרא מנייה כ"י נאמר אמר ר' אבה בר כהנא ולפיניו «וחילו הסך לא קאמר ליה» הם הוספות הנוסד: (נה) אמרו חכמים. מדרש פנים אחרים, וכן הוא בלשון גריון (י"ח ע"ב), ומובא בילקוט: (נו) נעטו ונת. שם הגירסא נעטו והרגו, וכן הביא בילקוט: (נז) אמר הקב"ה הואיל והרגו אני נעשה שליח ביניהן. שם הגירסא רוח סקודם תשא נשמטה בהם, וכן מובא בילקוט, ועיין אמר גריון שם הערה י"ח, ובחגגוהו ראשון לאסתר שם וכד חזו הוון רשיעא ית הסך דשמייה דניאל על ונסק לות אסתר ותקף רוגזיה ביה וקטליה ואזדעניו המן מיכאל ובגניחאל מלאכיה ותוואו למרדכי ית פתגמי אסתר: (נח) ד"א כיון שהרגו כו'. פירש פ"כ: (נט) אמר לה אם את שותקת. פנים אחרים (ל"ה ע"ב), ומובא בילקוט: (נז) ר' אליעזר אומר זה אחד מארבעה שניתן להם רמו. נכילתא סוף בשלח, ומובא בילקוט ובשלח רמז רס"ו ובילקוט שמואל רמז קכ"ז בהם הנכילתא. ומובא בסגנון אחר בגמרא אסתר רבה פ"ו פסוק ויהי חזון, ובמכילתא הגיבסא ר' אליעזר המודעי: כ"י אקספארד מהנודרש הזה נמלא פה הוספה עלוחרת זו"ל: רוח והללה יעמוד ליהודים נמקום אחר. זו המנייה חין כחזו בה שם, אבל רמזוהו חכמים בה, נכאלן אמרו שמו של הקב"ה נקרא נקום, לפי שהוא נקוהו של עולמו, ואין עולמו מקומו, שכל לריכין לו והוא צ"ה אינו לריך להן, ולא לאחד עהן, לכך נאמר רוח והללה יעמוד ליהודים נמקום אחר, כלומר נאלה השם הנקרא נקום: ועוד רמזוהו חכמים בה נכאלן יבא הולך והסון היום ר"ת השם הנכבד: ועוד נכאלן כי כלתה אליו הרעה סופי חינות השם הנכבד, לומר לך שנכח

[טו] ותאמר אסתר להשיב אל מרדכי. (א) מה הוא להשיב, דברים טובים, דברים ניהומים, בענין שנאמר ונפש אדניו ישיב (עס"ג כ"ה י"ג):

[טז] לך כנוס את כל היהודים הנמצאים בשושן. (ב) מה הוא הנמצאים, אותן שאכלו בסעודה הם יצומו: וצומו עלי וגו' שלשת ימים. (ג) אמר לה מרדכי והלא יום השלישי פסח הוא, היאך יתענו ישראל בו, אמרה לו זקן שביהודים זו היא חכמתך, אם אין ישראל פסח למי, ומי יעשה פסח, מיד שמע לה, שנאמר ויעבר מרדכי, מה לשון ויעבר, שעבר על מצות הפסח ועשה תענית: גם אני ונערותי אצום כן. (ד) ואעפ"י שאני מתה כדאי הם, שנאמר וכאשר אבדתי אבדתי, (ה) כאשר אבדתי מבית אבא כך אובד ממך: ובכן אבוא אל המלך אשר לא כדת. מאי אשר לא כדת, (ו) אמר ר' ירמיה בר אבא שלא כדת יום ויום דאילו כל יום ויום באונס השתא ברצון:

[יז] ויעבר מרדכי. (ז) אמר רב שהעביר יום טוב ראשון של פסח בתענית, ושמאל אמר העבר ערקומא דמיא (ח) ביומא דפסחא: ויעש ככל אשר צותה עליו אסתר. (ט) מה עשה מרדכי, הלך וקיבץ כל תינוקות של בית רבן לבית הכנסת, וענה אותן בתענית, והלבישם שקים, והושיבם על האפר, והיה צועק ובוכה לילה ויום הוא והן, וצוה אותן מרדכי ואמר להם צעקו בקול גדול, והמן הרשע מה עשה בשמחת לבו, (ס) קצין ארו מגינת הביתן שארכו המשים אמה, (סא) ורחבו שתים עשרה עמה וזרת, והוציאו בהלל וזמר, והבינו על פתח ביתו, והשב בדעתו ואמר בזמן שיגיע קריאת שמע של שחרית תולה אני את מרדכי עליו, הלך המן הרשע ומצא את מרדכי שהוא יושב בראש, ותינוקות של בית רבן לפניו, ומפולש ראשו וראשיהן בעפר ואפר, והגור שק במתניו ובמתניהן, והם סופדין וצועקין ובוכין וצוה המן ומנו את התינוקות ומצאן עשרים ושנים אלף, וצוה והשליך

הערות ותקונים

הסס נלחמה, כי היו בקיפין נשמות: ועוד נכאן וכל זה חינוך טוב ל' סופי תינות הסס הנכבד בהקד' ויוד ה"ח ו"ו ה"ח ע"כ. נה סהניח נכאן חננו סנו של הק"ה נקרא נקוס, נובע נעודרס ניר פס"ח חות ט"ו, ועיין מדרש תהלים נזמור ל' חות י"ו וספיקתא רבתי פ"א, ונתחננחא כי תשא חות ט"ז ועי"ש בהערות שלי. ונה סהניח כי ר"ה ונן יבא המנך והמן הי"ס הוא סס הנכבד, נובא צנוות סלוי להר"ס חלקנך ז"ל דך קנ"ט ע"ב נסס שערי צינה לנצל הכוקח ז"ל: (א) נה הוא להסיב. פנים אחרים (ב"ה ע"ג): (ב) נה הוא הנמלאים. שנים אחרים: (ג) חננו לה פניו ונה יום הסליבי פסח הוא. פד"א פ"ג, ונפורס סס סלסה ימים סס י"ג וט"ו ציסקן. ועיין פנים אחרים בהערה קנ"ט: (ד) ואעפ"י שאני מתה כדאי הם. נגודרס סס וכדי שיהרג עליהם נעוה"ז ויהיה לי חלק לעוה"ב: (ה) כאשר אבדתי אבדתי ונבילה. ועיין ד"ס (ב"ה ע"א), ונגמרא לפנינו ח"ר אבא: (ו) חננו רב. נגורל סס: (ז) צנוות הססחא. וכן הניח נצל ד"ס בהערה ח' ונגמרא לפנינו ליחא: (ח) נה עשה מרדכי הלך וקיבץ כל תינוקות של בית רבן לבית הכנסת. נובא צבא גריון (י"ט ע"א) נסגנון חננו ויוד הלך לבית המדרש ונללו לו למרדכי יושב ורחשי התינוקות נפולשין באשר וסקים נמתניהם וכו', ונללא כמו שהוא צבא גריון נגודרס חסתר רבה פ"ט פסוק ויחננו המן ועל הסינויים העיזותי טנה בהערות, ונראה כי לפני הנסדר היה נקוד חננו כי נשונה סרבה נחשר הוא צבא גריון: (ס) קלך חננו. זה נללא צבא גריון נבאמר שלפניו על וייטב הדבר לפנינו וינן ויעש העץ: (סא) ורחשו שמים עשרה חננו וזרת. ליחא סס, גם נוסף סס "ויש חננויים סרסנדחא ננו היה הגמון נקדוניה והניח נמתניהו של נח" וזה הוסף חננו העעמיקים מן מדרש פנים אחרים (דף ל"ו ע"ב), ונובא צילקוט סוף רמז תתרכ"ו, ונובא נספר נמות סלוי דך קמי ע"א נסס הילקוט, והוראת המלה נקדוניה, הרי חררס נגרוס על טורי קדרו. ועיין חננו גריון סס הערה

עליהן שלשלאות של ברזל ותבלים, והפקיד עליהם שומרון, ואמר הללו אשחוט אותן תהלה, ואחר כך אשלח יד במרדכי, ובאות אמותיהן בלחם ובמים לאכול ולשתות, ואומרות להן אכלו ושתו קודם שישחטו אתכם למחר, והן נשבעין בחיי מרדכי, ומניחין ידיהן על ראשיהן ונשבעין שאין אוכלין ושותין, אלא בתעניתינו נמות, והיה כל אחד גולל ספרו ונותנו לרבו, ומשמיעין קולן בבכיה למרום כשתי שעות בלילה, ונשמע קול בכייתם לפני הקב"ה במרום, אמר הקב"ה למלאכי השרת בכיית קטנים אני שומע קטני גדלים וכבשים, באותה שעה עמד משה לפני הקב"ה ואמר לפניו רבונו של עולם אבי יתומים ודיין אלמנות, לא גדיים ולא כבשים הם, אלא קטנים עמך ישראל, שהם שרויין בתענית שלשה ימים ואסירין בשלשלאות וחבלים, ולמחר נשחטים כגדיים וכבשים, ולב אויב שמת ומחרף ומנאץ את תורתך, מיד נתגוללו רחמיו של הקב"ה עליהם, והיה בוכה לקול בכייתן, ואלמלא מקרא כתב אי אפשר לאמרו, שנאמר ודמוע תדמע ותרד עיני דמעה כי נשבה עדר ה' (יח"ל י"ג י"ג), והפך עצת המן הרשע ומחשבתו, וגדע קרן רשעים, והרים קרנן של ישראל (סג) אמר ר' הלבו מיום שחרב בית המקדש אין העולם מתקיים אלא בשביל תינוקות של בית רבן, ואף מחשבת המן הרשע לא בטלה אלא בשבילם, שנאמר מפי עוללים ויונקים יסדת עוז (תהלים מ' ג'), ואומר סורו ממני כל פועלי און כי שמע ה' קול בכיי (ס"ט י"ט), מיד שמתו עליונים וששו תחתונים, והודו וברכו למי שאמר והיה העולם, שנאמר יודוך ה' כל מלכי ארץ (ס"ט ק"ח ד'), אמר ר' אליעזר גדולה תענית יתר מן הצדקה, שזה בגופו וזה בממונו, ואמר ר' אליעזר מיום שחרב בית המקדש ננעלו שערי תפלה, שנאמר גם כי אזעק ואשוע שהם תפלתי (מ"כ ג' מ'), ואעפ"י שננעלו שערי תפלה שערי דמעה לא ננעלו, שנאמר שמעה תפלתי ה' ושועתי האזינה אל דמעתי אל תחרש (תהלים ל"ט י"ג):

פרשה ה

[א] יִרְדֵּי בְיוֹם הַשְּׁלִישִׁי. (ב) זו היא להם לישראל מעולם שאין שרויין בצער יותר משלשה ימים: (ג) ותלבש אסתר מלכות. בגדי מלכות מיבעיא ליה, אמר ר' אלעזר אמר ר' חנינא מלמד שלבשתה רוח הקודש, כתוב הכא ותלבש אסתר מלכות, וכתוב התם ורוח לבשה את עמשי ראש השלישים (דב"א י"ג י"ט) ואמר ר' אלעזר אמר ר' חנינא לעולם אל תהא ברכת הדיוט קלה בעיניך, שהרי שני גדולי הדור בירכום שני הדיוטות ונתקיימה בהן, ארונה דברכיה לדוד ה' אלהיך הערות ותקונים

הערה י"ג וי"ג: (סג) אמר ר' חלבו. נובח צבא גרין ס"ט ג"כ צטוויים, ונבחרה שבת קי"ט ע"ג נובח צ"ט כ"ט נקיס סאמר נאסו ר' יהודה נשיאה: (סג) אמר ר' אלעזר. צרכות ל"ג ע"ג: (ה) זו היא להם לישראל. צ"ר פכ"א אות ז' לעולם אין הקציה וניח את הדקיקים צרה שלשה ימים, ונאמר "נזנור כ"ב אות ה', ולמה שלשה ימים שאין הקציה וניח לישראל צרה יותר משלשה ימים, ונאסתר רבה פ"ט אות ב' ויהי ביום השלישי לעולם אין ישראל נחונים צרה יותר משלשה ימים: (ג) ותלבש אסתר מלכות בגדי מלכות וניבעיא ליה א"ר אלעזר א"ר חנינא. וכנו כן כל המאמרים של אמרי המוצאים בשמו הוא נמגילה ט"ו ע"א ונכ"י אקספארד נוסף פה "ל"ג, צרכ"ה, כו"ס, צ"ט, לדי"ק, ז"ה, עטר"ה, סיון ", וזה סיון על הנומרים המוצאים צ"ט ר' אלעזר סאמר נאסו ר' חנינא נבלת "לג"ס כוון על הנומרים הראשון ונלמד שלששה. נבלת, צרכ"ה כוון לנאמר שני אל תהא צרכת הדיוט. נבלת "כתיב" כוון לנאמר השלישי "סיפת קדרה ואח"כ יותן

ירצץ (ט"ז כ"ד כ"ג), דריוש דברכיה לדניאל אלהך די אנת פלח ליה בתדירא הוא ישיובינג (דניאל ו' י"ז). ואמר ר' אלעזר אמר ר' הנינא בוא וראה שלא כמדת הקב"ה מדת בשר ודם, מדת בשר ודם אדם שופת קדרה ואחר כך נותן לתוכה מים, אבל הקב"ה נותן מים ואחר כך שופת קדרה, שנאמר לקול התו המון מים בשמים (יחזק' י' י"ג). ואמר ר' אלעזר אמר ר' הנינא כל האומר דבר בשם אומרו מביא גאולה לעולם, שנאמר ותאמר אסתר למלך בשם מרדכי. ואמר ר' אלעזר אמר ר' הנינא צדיק אבד לדורו אבד, משל לאדם שאבדה לו מרגליות כל מקום שהיא הולכת מרגליות שמה, והיא לא אבדה אלא מבעליה. ואמר ר' אלעזר אמר ר' הנינא מאי דכתיב וכל זה איננו שוה לי, מלמד שבית גזונו של המן תקוקין לו על לבו, ובשעה שראה את מרדכי היהודי יושב בשער המלך אימר וכל זה איננו שוה לי. ואמר ר' אלעזר אמר ר' הנינא עתיד הקב"ה לעשות עטרה בראש כל צדיק וצדיק, שנאמר ביום ההוא יהיה ה' [צבאות] לעטרת צבי וגו' (ישעי' כ"ט ס'), מאי לעטרת צבי ולצפירת תפארה, לעושים צביונו ולמחכים לתפארתו, וכל לכל, תיל לשאר עמו, מי שמשים עצמו כשיריים. לרות משפט, [זה הדן את יצרו]. וליושב על המשפט, זה דיון שדן דין אמת לאמתו. ולגבורה. זה המתגבר על יצרו בכל יום. משיבי מלחמה, זה שנושא ונותן במלחמתה של תורה. שעה, זה המשכים והמעריב לבתי כנסיות ולבתי מדרשות, אמרה מדת הדין לפני הקב"ה רבונו של עולם וכי מה נשתנו אלו מאלו, אמר לה, וגם אלה בין שגו ובשכר תעו פקו פליליה (ישעי' כ"ט ט'), ואין פוקה אלא גיהגום, שנאמר ולא תהיה זאת לך לפוקה (ט"ז כ"ט ט"ח), [ואין פלילה אלא דיינון שנאמר ונתן בפלילים (זמות כ"א)]. (ג) תנו רבנן ארבעים ושמונה נביאים ושבע נביאות נתנבאו להם לישראל, (ד) ולא הוסיפו על התורה ולא פחתו מן התורה, הוין ממקרא מגלה, מאי דרוש, (ה) אמר ר' חייא בר אבין ואיתימא ר' יהושע בן קרחה (ו) קל וחומר מה מעבדות לחירות אמרו שירה, ממותה לחיים לא כל שכן, ולימרו הלל, (ז) אמר ר' יצחק לפי (ח) שאין אומרים שירה על נס שבחוצה לארץ, (ט) מתקיף לה רב נחמן בר יצחק הרי יציאת מצרים נס שבחוצה לארץ, הוא, וקא אמרינג, התם כי האי טעמא (י) עד שלא נכנסו לארץ הוכשרו כל הארצות לוטר שירה. רב נחמן אמר קריאתה זו היא הלילה. רבא אמר בשלמא התם הללו עבדי ה' (תהלים קי"ג א'), ולא עבדי פרעה, אלא הכא הללו עבדי ה' ולא עבדי אחשורוש אכתי עבדי אחשורוש נינהו הלכך לא אמרינג הלילה בפורים בין לרבא בין לרב נחמן קשיא, עד שלא נכנסו לארץ הוכשרו כל הארצות לוטר שירה, כיון שגלו חזרו להכשירן הראשון, ותו

הערות ותקונים

נותן לחוכה מים. צמלת. בטס"ה כוון למחנה הכביעי האונגר דבר בטס לומר. צמלת. לדיק"ה כוון למחנה הסניעי לדיק חבד לדורו. צמלת. ז"ה כוון למחנה הסניעי וכל זה איננו טור לי. צמלת. עטרה"ה כוון למחנה הסניעי עתיד הקב"ה לעשות עטרה בראש כל לדיק: (ג) תנו רבנן מ"ח נביאים כ"ו, עגילה י"ד ע"ח: (ד) ולא הוסיפו על התורה ולא פחתו מן התורה. צמלת ולא פחתו ולא הוסיפו על נס שכתוב בתורה: (ה) ח"ר חייא בר אבין ואיתימא ריבזיק. וצמלת ח"ר חייא בר אבין אמר יהושע בן קרחה: (ו) קל וחומר. כן הגיה הצ"ח וכן הוא צמלת כ"י כמו שחננה צד"ס (דף ל"ג ע"ח): (ז) אמר ר' יצחק. צמלת חסר טס האונגר, וכן הגיה הני"ח, וכן הוא גם צמלת כ"י ועיין ד"ס טס: (ח) שאין אומרים שירה. צמלת שאין אומרים הלל: (ט) מתקיף לה רב נחמן בר יצחק. כן הוא צמלת כ"י, ועיין צד"ס טס (ל"ג ע"ג) ובהערה ט': (י) עד שלא נכנסו לארץ הוכשרו כל הארצות לוטר שירה. צמלת והא תניא משנכנסו לארץ לא הוכשרו כל הארצות לוטר שירה

לא איכא, והא כתיב ויהי איש אחד מן הרמתיים צופים (ס"א א' א'), (יא) ואמר ר' אבהו אחד מטמאיים צופים שנתנבאו להן לישראל, מהו טובא הוו, כדתניא הרבה נבואים (יג) נתנבאו להם לישראל כיוצאי מצרים, ואמרי לה כפלים כיוצא מצרים, נבואה שהוצרכה לדורות נכתבה, נבואה שלא הוצרכה לדורות לא נכתבה. (יג) ר' שמואל בר נחמני אומר מן הרמתיים משתי רומות צופות ורואות זו את זו, אמר ר' חנין אמר ר' אדם הבא מבני אדם שעומדין ברומו של עולם, ומאן נינהו בני קרח, דכתיב ובני קרח לא מתו (נמדדנז כ"ו ט"ב). ותאנא משום רבותינו אמרו מקום נתבצר להם בגיהנם וישבו עליו: מאן נינהו שבע נביאות, שרה, מרים, דבורה, חנה, אביגיל, חולדה, אסתר, שרה דכתיב אבי מלכה ואבי יסכה (גלגסית י"א כ"ט), אמר ר' יצחק יסכה זו שרה, למה נקרא שמה יסכה, שסוכה ברוח הקודש, וכן הוא אומר כל אשר תאמר אליך שרה שמע בקולה (סג ט"א ז"ג). ד"א יסכה שהכל סוכין ביפיה, וכן הוא אומר ויראו אותה שרי פרעה (גלגסית י"ב ט"ו). מרים, דכתיב ותקח מרים הנביאה אחות אהרן (שמות ט"ו כ'), ולא אחות משה, (יד) אמר רב עמרם אמר רב ואמרי לה אמר רב נחמן אמר רב מלמד כשהיתה אחות אהרן היתה מתנבאה ואומרת עתידה אמה שתלד בן שמושיע את ישראל, כיון שנולד משה נתמלא כל הבית אור, עמד אביה ונשקה על ראשה, אמר לה בתי נתקיימה נבואתיך, (טו) כיון שהטילוהו ליאור עמדה אמה וטפחה לה על ראשה, אמרה לה בתי נבואתיך היכן הוא, והיינו דכתיב ותתצב אחותי מרחוק לדעה (שמות ז' ד'), לידע מה יהא בסוף נבואתה. דבורה, דכתיב ודבורה אשה נביאה אשת לפידות (שופטים ד' ד'), מאי אשת לפידות, (טז) אמר ר' יצחק אמרי דבי ר' אמי שהיתה עושה פתילות למשכן שילה, (ויושבת) [והיא יושבת] תחת תמר דבורה (סס סס ה'). אמר שמעון בן אבשלום תחת משום ייחוד, (יז) מה תמר זו צילה מועט, אף תלמידו חכמים שבאותו הדור היו מועטין, מה תמר זה אין לו אלא לב אחד, אף ישראל שבאותו הדור אין לו אלא לב אחד לאביהם שבשמים. חנה, דכתיב ותתפלל חנה ותאמר [עלי לבבי בה'] רמה קרני בה' (ס"א ג' א'), ולא רמה פכי, דוד ושלמה נמשחו מן הקרן נמשכה מלכותן, שאול ויהוא נמשחו מן הפך לא נמשכה מלכותן, אין קדוש בה' כי אין בלתך (סס סס ג'). אמר ר' יהודה בר מנשה אל הקרי בלתך אלא בלותך, בוא וראה שלא כמדת הקביה מדת בשר ודם, מדת בשר ודם מעשיו מבלין אותו, ואילו הקב"ה מבלה מעשיו, ואין צור כאלהינו (סס סס), אמר ר' יהודה בר מנשה אין צייר כאלהינו, בוא וראה שלא כמדת

הערות ותקונים

זירה, ועיין ג"ס סס הערה כ': (יא) ואמר ר' אבהו. בגמרא לפנינו ליחא סס האונד והוא ג"כ בגמרא כ"י, כמו שנוצח ג"ס סס: (יג) נתנבאו להם לישראל כיוצאי מצרים ואמרי לה כפלים כיוצאי מצרים. כן הוא הנוסחא גם בכ"י מגמרא ונגילה, ועיין ד"ס בהערה ל': (יג) ר' שמואל בר נחמני אומר וכו'. הגירסא שלפנינו כן הוא בגמרא כ"י, ועיין ג"ס סס, וכוונו כן כל המדרש רב נחמן חנה כמו בכ"י ומגמרא ונגילה ועיין ג"ס: (יד) אמר רב עמרם אמר רב ואמרי לה אמר רב נחמן אמר רב, הם ג' נוסחאות, בגמרא כ"י הגירסא אמר רב עמרם אמר רב, ובגמרא לפנינו הגירסא אמר רב נחמן אמר רב: (טו) כיון שהטילוהו ליאור עמדה אמה. וכן הוא בגמרא כ"י, ועיין ג"ס. ולפנינו בגמרא עמד חניה: (טז) אמר ר' יצחק אמרי דבי ר' אמי. בגמרא חקר זה, וכ"ס בכ"י ומגמרא ונגילה, ועיין ד"ס סס הערה ג': (יז) מה תמר זו צילה מועט אף תלמידי חכמים שנבלה סודו היו מועטין. זה ליחא לפנינו, וכנ"ל ג"כ בכ"י ומגמרא ונגילה, ועיין ד"ס בהערה ה', וכל השינויים ומגמרא שלפנינו הם כמו שהוא בכ"י ומגמרא ונגילה, ועיין ג"ס סנהא חותן נספגין:

הקב"ה מדת בשר ודם, מדת בשר ודם צר צורה על גבי הכותל אינו יכול ליתן בה רוח ונשמה קרבים ובני מעיים, אבל הקב"ה צר צורה בתוך צורה ומטיל בה רוח ונשמה קרבים ובני מעיים. אביגיל, דכתיב והיה היא רוכבת על החמור ויורדת בסתר ההר (ס"א כ"ט כ'), בסתר ההר מן ההר מיבעיא ליה, אמר רבה בר שמואל על עסקי דם הבא מכית הסתרים, נטלה דם מתיקה והראתה לו לרוד, אמר לה וכי רואין דם בלילה, אמרה לו וכי דנין דיני נפשות בלילה, אמר לה האי טורד במלכות הוא וגמיר דיניה וקאי, אמרה לו עדיין שאל קיים ולא יצא טבעך בעולם, אמר לה ברוך טעמך וברוכה את אשר כליתני מבוא בדמים (ס"א כ"ט ל"ג), מאי מבוא בדמים, גלתה שוקה והלך לאורה שלשה פרסאות, אמר לה השמעי לי, אמרה לו ולא תהיה זאת לך לפוקה (ס"א ס"ט ל"א), זאת מכלל דאיכא אחריתי, אין איכא נמי, אין מעשה דבת שבע, ומסקנא הכא הוא, מאי והיתה נפש אדוני צרורה בצרור החיים את ה' אלהיך [וגו'] והיה כי ייטיב ה' לאדוני [וגו'] וזכרת את אמתך (ס"א ס"ט ל"ב ל"ג), אמר רב נחמן היינו דאמרי אינשי, איתתא בהדי שותא פלכא, אי נמי שפיל ואזיל בר אווזא ועיניהו מטייפי. תולדה, דכתיב וילך חלקיהו הכהן ואחיקם ועכברה ושפן ועשיה אל חולדה הנביאה (מ"ג כ"ג י"ד), מקום דאיכא ירמיהו היכי מתנבא חולדה, אמרי בירב משמא דרב חולדה קרובת ירמיהו היתה, ולא היה מקפיד עליה, ויאשיה גופיה היכי שבק ירמיה ומשדר גבי חולדה, אמרי דבי רב שילא מפני שהנשים רחמניות הן, ר' יותנן אמר ירמיהו לא הוה התם שהלך להחזיר עשרת השבטים, שנאמר כי המוכר אל הממכר לא ישוב (יחזקאל ז' י"ג), אפשר יוכל בטל ונביא יתנבא עליו שיבטל, אלא מלמד שהחזיר ירמיהו ויאשיהו בן אמון מלך עליהם, דכתיב מה הציון הלו וגו' (מ"ג כ"ג י"ז), וכי מה טיבו של יאשיהו בבית אל, והלא בית אל מעשרת שבטים היתה, אלא מלמד שהחזיר ירמיהו ויאשיהו בן אמון מלך עליהם. (י"ח רב נחמן בר יצחק אמר מהכא גם יהודה שת קציר לך (יסטע ו' י"ח). אסתר, דכתיב והי ביום השלישי ותלבש אסתר מלכות, בגדי מלכות מיבעיא ליה, (י"ט) אמר ר' אלעזר אמר ר' חנינא מלמד שלבשתה רוח הקודש, כתיב הכא ותלבש אסתר מלכות, וכתיב התם ורוח לבשה את עמשי ראש השלישים (ד"א י"ג י"ח). אמר רב נחמן לא נאה להו יוהרא לנשי, תרתי הויא בהו בנשי יהירן, חדא שמה זיבורתא וחדא שמה כרכושתא, זיבורתא כתיב בה ותשלח ותקרא לברק בן אבינועם מקדש נפתלי, (סוסיס ד' ו'), ולא אזלא איהו לגביה, כרכושתא כתיב בה ותאמר להם כה אמר ה' אלהי ישראל אמרו לאיש אשר שלח אתכם אלי (מ"ג כ"ג ט"ז), ולא קא אמרה להו אמרו למלך. (כ) אמר רב נחמן אמר רב חולדה מבני בניו של יהושע בן נון היתה, כתיב הכא אשת שלום בן תקוה בן חרחם (ס"א ס"ט י"ד), (כ"א) וכתיב התם ויקברו אותו בגבול נחלתו בתמנת סרח בהר אפרים

הערות ותקונים

(י"ח) רב נחמן בר יצחק אמר מהכא. נגמרא חקרים המלות. נר ילמך, ונמלא גיכ צכ"י מנגמרא ענילה, ועיין גד"ס ס"א, וכל השינויים שהביא נמלאים גם צכ"י שלפנינו מלא נמלא כמו צכ"י מנגמרא כ"י: (י"ט) אמר כ' אלעזר אמר ר' חנינא נלמד שלבשתה רוח הקודש. נגמרא לפנינו חסר ס"א חלוור, ונמלא גם צכ"י מנגמרא ענילה, ועיין ד"ס (דף ל"ו ע"ג): (כ) אמר רב נחמן אמר רב. נגמרא לפנינו חקרים המלות. אמר רב, ונמלא גיכ צכ"י מנגמרא ענילה, כמו סוסיס גד"ס. (כ"א) וכתיב התם ויקברו אותו בגבול נחלתו בתמנת סרח בהר אפרים

(יסוּסַע כ"ד ל'), וכתוב [בתמנת] חרם (סופטים ז' ט'), (כג) איתביה רב בר עינא סבא לרב נחמן, ואמרי לה רב עננא סבא לרב נחמן, שמונה נביאים והם כהנים יצאו מרחב הזונה, (כג) ואלו הן: ברוך ונריה שריה מחסיה חלקיהו וירמיהו חנמאל שלום. ר' יהודה אומר אף חולדה [הנביאה] מבני בניה של רחב הזונה [היתה], כתיב הכא אשת שלום בן תקוה (מ"ג כ"ג י"ד), וכתוב את תקות חוט השני הזה תקשרי בחלון (יסוּסַע ז' י"ט), אמר ליה עניא סבא, ואמרי לה פתיא אוכמא, מינאי ומינך הסתיים שמעתא, דאינייר רחב ונסכה יהושע, ומי הוי ליה זרעא ליהושע, והא כתיב נון בנו יהושע בנו (דס"א ז' כ"ז), בני לא הוו ליה בנתא הוה ליה, בשלמא אינהו מיפרשי, אלא אבהתייהו מנא לך, כדעולא דאמר עולא כל מקום ששמו ושם אביו בנביאים, בידוע שנביא בן נביא, שמו ולא שם אביו, בידוע שנביא ולא בן נביא, ומי ששמו ושם עירו מפורש, בידוע שהוא מאותה העיר, שמו ולא שם עירו, בידוע שהוא מירושלים, במתניתא תאנא כל שמעשיו סתומין ומעשה אבותיו סתומין פירט לך הכתוב באחד מהן לשבת, כגון דבר ה' אשר היה אל צפניה בן כושי בן גדליה בן אמריה בן חזקיה (לפניה א' א'), בידוע שצדיק בן צדיק, (כד) וכל שמעשיו סתומין ומעשה אבותיו סתומין פירט לך הכתוב באחד מהן לגנאי, כגון ויהיו בחדש השביעי בא ישמעאל בן נתניה בן אלישמע מזרע המלוכה (ימ"ו מ"א א'), (כה) שהעביר מזרעו למולך, בידוע שרשע בן רשע. (כו) אמר רב מלאכי זה מרדכי, למה נקרא שמו מלאכי, שהיה משנה למלך, מיתבי ברוך בן נריה (כז) ושריה מן מחסיה וירמיהו בן חלקיה ודניאל איש חמדות ומרדכי בלשן וחגי זכריה ומלאכי כולם נתנבאו בשנת שתים לדריוש, (כח) קא חשיב מלאכי וקא השיב מרדכי, תיובתא, תנאי ר' יהושע בן קרחה אומר מלאכי זה עזרא, ורבנן אמרי מלאכי שמו, (כט) אמר רב נחמן בר יצחק מסתברא כטאן דאמר מלאכי זה עזרא, דכתיב ביה בנבואתא דמלאכי, בגדה יהודה וגו', וזאת שנית תעשו כסות דמעה את מוכח ה' וגו', ואמרתם על מה על כי ה' העיד בינך וגו' (מלאכי ז' י"ג י"ד), (ומן) [ומאן] אפריש נשים נכריות מישראל, עזרא, דכתיב ועין שכניה בן יחיאל מבני עולם ויאמר לעזרא וגו' (עזרא י' ג'). תנו רבנן ארבע נשים יפסיות היו בעולם, ואלו הן: שרה, ורחב, אביגיל, ואסתר, ולמאן דאמר אסתר ירקרוקית היתה, מפיק אסתר ומעייל ושתו. (ל) תנו רבנן רחב בשמה זינתה, יעל בקולה,

הערות ותקונים

כ"ה צנמלא כ"י, כנו שמונא דר"ם, וע"ש הערה ז' (דף ל"ו ע"ג), ובגמרא לפנינו נאמר רק וכתיב החם בתמנת חרם: (כג) איתביה רב בר עינא סבא לרב נחמן ואמרי לה ר' עננא סבא לרב נחמן. הגמול, ואמרי לה ר' עננא סבא לרב נחמן, ליתא צנמלא, וכן לא הונא דר"ם, ואין ספק שהיה לפני העקור עוד נוסח שני צנמלא, נאמר היה כתוב רב עינא, ונוסח שני רב עננא, ועיין ע"ה שהעיר גזא הרב צעל ד"ס בהערה ח': (כג) ואלו הן ירוך ונריה. כסדר הזה מונח ג"כ נכ"י ועיין דר"ס סס הערה ח': (כד) וכל שמעשיו סתומין ומעשה אבותיו סתומין. כן הגיה הג"ח צנמלא סס צנליון, וכן הוא צנמלא כ"י, ועיין בד"ס (דף ל"ז ע"א): (כה) שהעביר מזרעו למולך. כ"ה צנמלא כ"י, ועיין דר"ס סס: (כו) אמר רב נחמן רב נחמאי זה מרדכי. צנמלא לפנינו אמר ר' נחמן, אבל צנמלא כ"י הוא כמו שהביא העקור וע"ש דר"ס: (כז) ושריה מן מחסיה. כ"ה צנמלא כ"י, ובגמרא לפנינו ושריה מן מחסיה, ועיין דר"ס (ט"ז ע"ג): (כח) קא חשיב מלאכי וקא חשיב מרדכי. זה חקר צנמלא לפנינו, ומנא לך כ"י וצנמלא ונריה, ועיין דר"ס סס: (כט) אמר רב נחמן בר יצחק, צנמלא לפנינו וקא חשיב מלאכי וקא חשיב מרדכי. זה חקר צנמלא לפנינו אמר רב נחמן, והגיה סס צנליון ג"י ע"י רב נחמן בר יצחק, וכן הוא כן צנמלא כ"י רב נחמן בר יצחק, ועיין ד"ס סס. (ל) חנו רבנן. ונבילה סס ט"ו ע"א:

אביגיל בזכירתה, מיכל בת שאול בראייתה. אמר ר' יצחק כל האומר רחב רחב מיד נקרי, אמר ליה רב נחמן והא אנא קא אמינא כמה זימני רחב רחב. ולא איכפת לין, אמר ליה ביודעה ובמכירה קא אמינא. ותעמוד בתצר בית המלך הפנימית. עמדה להתפלל ואמרה הצילה מחרב נפשי מיד כלב יחידתי (תפלים כ"ג כ"ט). (ל"ב) אמר ר' לוי כיון שהגיע לבית הצלמים נסתלקה ממנה שכניה, אמרה אלי אלי למה עזבתני (ס"ט ס"ז), שמא אתה דן על שוגג כמזיד, לא באתי לכאן אלא שוגגת, או שמא מפני שקרותיו כלב דכתיב הצילה מחרב נפשי מיד כלב יחידתי (ס"ט ס"ז) הורה וקראתו אריה, שנאמר הושיעני מפי אריה (ס"ט ס"ז). (ל"ג) ד"א אמרה אלי אלי למה עזבתני. וכתוב עוד בענינא מבטן אמי אלי אתה (ס"ט ס"ז), למה נאמר אלי שלשה פעמים, אלא כך אמרה אסתר לפני הקב"ה, רבונו של עולם שלש מצות הוזהרת על הנשים, שמא אמתך עברה עליהן. [ד"א] אלי אלי למה עזבתני. (ל"ג) למה נשתנה עלי סדר האמהות, שרה על ידי שלנה אצל פרעה לילה אחת הלקיתה אותו, שנאמר וינגע ה' את פרעה (נחלסים י"ב י"ז). אני כל הימים הללו אצל הערל הזה, ואין אתה מלכה אותו, ולא מצילני מידו. [ד"א אלי אלן] למה עזבתני, שמא שכחתני כעומר השכוח, שכתוב בו עזיבה. שנאמר כי תקצר קצירך בשדה ושכחת עומר לעני ולגר תעזוב אותם (דברים כ"ד י"ט), לכך נאמר אלי אלי למה עזבתני. (ל"ד) ד"א אלי אלי למה עזבתני. אמר (רב כהנא) [ר' אבא בר כהנא] כך אמרה אסתר רבון העולמים כתבת בתורתך שלח תשלח את האם (ס"ט כ"ז), ואני ועמי אם על בנים רוטשה (תוסע י" י"ד). ד"א אלי אלי למה עזבתני, אמרה אסתר לפני הקב"ה רבונו של עולם כשכעסת על מלכות הרשעה לא כתבת להכרית עולל מרוץ (יחזיק ט' כ'), שמא מבית הספר לאו, בחורים מרחובות (ס"ט ס"ט), שמא מבתי כנסיות ומבתי מדרשות לאו, ויעל (ה') עליהם את מלך כשדים ויהרוג (את) בחוריהם בחרב [בבית מקדשם] (ד"א כ"ג ל"ו י"ז), לאיוזו אומה עשית כן. (ל"ה) ד"א אמר ר' יודה ב"ר סימון אמרה אסתר לפני הקב"ה רבון העולמים כתבת בתורה, ושור או שה אותו ואת בנו לא תשחטו ביום אחד (ויקרא כ"ג כ"ח), ואני המן הרשע גזר להשמיד להרוג ולאבד מן ונשים ביום אחד, לאיוזו אומה עשית כן. (ל"ו) ד"א ר' ברכיה בשם ר' לוי אמר אמרה אסתר לפני הקב"ה רבון העולמים עצמות חמורים נתת להם קבורה, ואני אין מקבר להמה, חמורים אלו המצרים, בשעה ששקען בים היה הים נוערן ליבשה, והיבשה נוערתן אל הים, מפני שהיתה מתיראה שלא יבקש הקב"ה מנינם מידה, עד שנשבע לה הקב"ה שאינו מבקש מנינם מידה, שנאמר נטית ימינך (סמות ט"ו י"ג), ואחר תבלעמו הארץ (ס"ט ס"ט), מה הוא נטית ימינך, לשון שבועה, כענין שנאמר וירם ימינו ושמאלו אל השמים וישבע בחי העולם (דניאל י"ג ז'), לאותם שכתוב בהם אשר בשר חמורים בשרם (יחזקאל כ"ג כ'), נתת להם קבורה ואנו להשמיד להרוג ולאבד, ואין מקבר להמה, לאיוזו אומה עשית כן, לכך נאמר אלי אלי למה עזבתני:

הערות ותקונים

(ל"א) אמר ר' לוי, ונילה ט"ו ע"ג: (ל"ב) ד"א למה נאמר אלי נ' פעמים. מדרש ט"ו מוזרי כ"ג אוח ט"ז, וס' בהערה ע"ט העירותי כי מוצא צל"ז ה' חלה ק"י רכ"ה נשם המדרש ט"ו ע"ג: (ל"ג) למה נשתנה עלי קרל האמהות. ט"ו ע"ג צנאמר שלפניו צל"ז סינויים: (ל"ד) ד"א אמר רב כהנא כך אמרה אסתר. מדרש ט"ו מוזרי כ"ג אוח ט"ז, וכן נשתנה במדרש ח"כ פ"א ק"י ל"ז העתהיל כד דמך ר' יוסף ממלחיא, ויס' סינויים, ויס' לתקן הוצאמר שלפניו עפ"י המדרש ה"ל: (ל"ה) ד"א ח"ר יודא צ"ר סינון אמרה אסתר. נשתנה ג"כ ס"ט צ"נויים: (ל"ו) ד"א ר' כהנא נשם

[ב] **יְהִי כִרְאוֹת הַמֶּלֶךְ אֶת אֶסְתֵּר הַמַּלְכָה עוֹמֶדֶת בַּחֲצַר נִשְׂאָה הֵן בְּעֵינָיו.** (גז) זה שאמר הכתוב אל תשמחי אויבתי לי כי נפלתי קמתי כי אשב בחושך ה' אור לי (מיכה ז' ח'), אל תשמחי אויבתי לי, אני שמחה למפלתי יותר מסך למה כי נפלתי קמתי, וכן הוא אומר כי שבע יפול צדיק וקם (משלי כ"ד ט"ז), והרשעים פעם אחת הם נופלים ואין עומדין, שנאמר ובאחת יבערו ויכסלו (ימיה י' ח'). (לח) וכך אמרו חכמים מתוך כעס רצון, שנאמר הרף ממני ואשמידם (דברים ט' י"ד), (לט) ובסוף הוא אומר סלחתי כדברך (נמלכתי י"ד כ'). מתוך רוגז רחמים, שנאמר ברוגז רחם תזכור (מנקה ג' ז'). מתוך צרה רווחה, שנאמר ועת צרה הוא ליעקב וממנה יושע (ימיה ל' ז'). מתוך נפילה קימה, שנאמר כי נפלתי קמתי (מיכה ז' ח'). מתוך רחיקה קריבה, שנאמר והיה בטקום אשר יאמר להם לא עמי אתם יאמר להם בני אל חי (סוף ז' ח'). מתוך אפילה אורה, שכן כנסת ישראל אומרת כי אשב בחשך ה' אור לי (מיכה ז' ח'), ואימתי היו יושבין בחשך, הוי אומר בימי המן, שכיון שאמר המן למלך ישנו עם אחד וגו', אם על המלך טוב יכתב לאבדם, ויקראו סופרי המלך וגו'. באותה שעה חשך העולם על שונאיהן של ישראל, שנאמר טקום אשר דבר המלך ורתו מגיע אבל גדול ליהודים, והיו ישראל מונין את השעות ואומרים כמה נשאר לנו לחיות, והיו חייהן תלוין, כמו שנאמר והיו חייך תלואים לך מנגד (דברים כ"ט ס"ו), יש לך אפלה גדולה מו, ומתוך כך האיר להם הקב"ה, וכן הנביא אומר העם (היושבים) [ההולכים] בחשך ראו אור גדול (ישעיה ט' ח'), ואף אסתר כיון ששמעה באותה גזירה חשך עליה העולם, והתחילה עורגת בתפלה לפני הקב"ה ואומרת רבוננו של עולם אל תרחק ממני, אימתי אמרה כך, בשעה שנכנסה לפני אחשוורוש שלא ברשות. (ט) אמרו [חכמים] אחשוורוש היה יושב לפני משבעה (נח) קנקליון, וכל קנקל וקנקל עשר אמות, וכיון שנכנסה אסתר נשא עיניו וראה אותה ואמר חבל על דאבדין ולא משתכחין, ושתי הייתי שולח אליה כמה פעמים עד שהייתה נכנסת, וזו מעצמה נכנסה, מיד נתן לה הקב"ה חן, דכתיב ויהי כראות המלך (אסתר ה' ז'), בראות אין כתיב אלא כראות, מלמד שסמרו המלאך וראה אותה בעל כרחו, שנאמר ויושט המלך לאסתר וגו' (סס סס). (נח*) והיו בני פלטין סבורין שהיא נהרגת מפני שנכנסה שלא ברשות לפני המלך, ואף היא נתייראה באותה שעה ואמרה רבון העולמים אל תרחק ממני (ספלים כ"ז י"ג).

הערות ותקונים

כ' לוי. המלות "נשם ר' לוי" חסרים נשויט ונמדרש איכה סס, ועיין במדרש שו"ט סס בהערות שלי: (גז) זש"ה אל תשמחי: נסנה נסגנון אחר במדרש שו"ט ונמור כ"ז אות ז', ונראה כי להנמקד היה נקוד אחר: (לח) וכן אמרו חכמים נחמד כעס רגון. במדרש שו"ט סס סנו נדחיתו מתוך כעס רגון, וגם זה הוא סס נסגנון אחר ונסקד אחר ומונח בילקוט עקב רגון תח"ג. ויכתי' רגון שיהא, נשם השו"ט, ובמדלי היה לפני הנקוד נקוד אחר: (לט) ובסוף הוא אומר סלחתי כדברך. במדרש סס הגירסא ניד וינחם ה' על הרעה (שמות ל"ג י"ד): (נ) אמרו חכמים אחשוורוש יושב לפני משבעה קנקליון. לא מנלתי הנקוד: (נח) קנקליון העריך הביא מנלתי מילתנו המולך כי"ר הוא עשוי היה ללס והיה לפניו נז' קנקלים כו', וכן מונח בתנחומא אחר סולחתי לאור בהוספת לפרשת ואחמקן וכילד היה המולך, וכו', ושנעה קנקליון. ה' לו וכו', והוראת העולה ציוני חולם וחדל פניני צפרט של היכל חליל, ועיין ערך השלם ערך קנקל ז' : (נח) והיו בני פלטין סבורים שהיא נהרגת מפני שנכנסה שלא ברשות, במדרש שו"ט ונמור כ"ז אות ז' נמלח הנמלך בסינויים התחילו בני פלטין חומרים עששו הוא כועס עליה ונגזר עליה אימתה והיה כל אחד ואחד אומר אני אטול את בגדיה, וזה אומר אני אטול תכשיטיה, וזה אומר אני אטול את קדשיה, וזה אומר אני אטול את פורפריה שלה של מלכות, שנאמר יחלקו בגדי להם

כי סבבנו כלבים (סס סס י"ז), אלו אוכלוסין של מלך. יבש כחרש כחי (סס סס י"ז).
 על שביטלנו שתי תורות, אחת בכתב ואחת בלב, שנאמר ולשוני מדבק מלקוחי
 (סס סס). שני ליקוחין, כענין שנאמר כי לקח טוב נתתי לכם (נעלי ד' ז'). עדת
 מרעים הקיפוני (תהליכ סס י"ז). אלו בני המן, (מז) זה אומר אני נוטל פרופסלא
 שלה, (נג) וזה אומר אני נוטל קוזמויא שלה, וזה אומר אני נוטל תכשימיה,
 (נד) אבל פורפירא שלה שהוא קותאיוסים מפילין עליו גורל, שנאמר יחלקו בגדי
 להם ועל לבושי יפילו גורל (סס סס י"ט). מה הוא ידי ורגלי (סס סס י"ז), (נה) אמרו
 עשו לה כשפים וכיערו אותה לפני אחשורוש. הושיעני מפי אריה (סס סס כ"ב).
 זה המן שהיה מוכן לפורעניות, והיתה מתיראה ממנו שלא לומר עליה דבר לפני
 אחשורוש כשם שאמר על ושתי וקבל ממנו, ולפי שנתנה במחונה בהקב"ה שמע תפלתה
 דכתיב גול (אל) [על] ה' דרכך ובטח עליו והוא יעשה (תהלים ל"ז ה'). ויהי כראות
 המלך וגו' נשאה חן בעיניו ויושט המלך לאסתר. (מו) אמר ר' יוחנן שלשה מלאכי
 השרת נודמנו לה באותה שעה, אחד שמשך עליה חוט של חסד, ואחד שהגביה את
 צוארו, ואחד שמתח את שרביטו, וכמה, אמר ר' ירמיה שתי אמות היה והעמידו
 על שתיים עשרה אמה, ואמרי לה על שש עשרה אמה, (מז) ר' יהושע בן לוי אומר
 עשרים וארבע, (מח) ואמרי לה עשרים ושמונה. (נט) רב חסדא אמר רבן גמליאל
 ששים, וכן את מוצא באמתה של בת פרעה, וכן את מוצא בשני רשעים,
 דכתיב שיני רשעים שברת (תהלים נ' ח'). אמר ריש לקיש אל תקרא שברת אלא
 שרבתת. (ס) ר' אבא בר אפרון אמר משום ר' אליעזר ששמע מרבו ורבו מרבו
 מאתים. ותקרב אסתר ותגע בראש השרביט. (כא) לא היה באסתר כח מפני
 התענית לקרב וליגע בראש השרביט עד שבא מיכאל ומשכה והגיעה לראש השרביט:
 [ג] ויאמר לה המלך מה לך אסתר המלכה. (כב) אמר לה המלך אני רואה
 ששאלתך גדולה היא. ומה בקשתך עד חצי המלכות וינתן לך.
 (כג) אמר רבא עד חצי המלכות ולא כל המלכות. ולא דבר שהוא חוצץ במלכות,
 ומאי ניהו זה בית המקדש:

[ד] ותאמר אסתר אם על המלך טוב יבוא המלך והמן היום אל המשתה אשר
 עשיתי לו. (כד) תנו רבנן מה ראתה אסתר שזימנה את המן. (כה) (עור,

הערות ותקונים

להס ועל לבושי יפילו גורל (תהלים כ"ב י"ט) כו': (מב) זה חומר אני נוטל פריפסלא שלה.
 עיין ערוך ערך פרפסולה שפי' אלערה הפאריס והלעדות, נירוסלמי שכת פ"ו (דף ח' ע"ב), וכחז
 המוספי פי' גל"י אלעדות, ובנוסף כחז כרופסלה ופי' גל"י אלעדות של ידים: (נג) וזה
 חומר אני נוטל קוזמויא. יש לחקן קוזמויא, וקוזמין פי' גל"י תכשיט ועדי (שמוקזאכנן), ואל"י
 זה חומר אני נוטל תכשיטים מוצא מחוץ פנימה אשר אחד נא לפרט הנלה קוזמויא: (נד) אבל
 שופרסירא שלה שהיא קותאיוסיס. פחרון הנלה נעלם נעוני: (נה) אמרו עשו לה כשפים וכיערו
 אותה לפני אחשורוש. גם להנחמר הזה לא נולדתי הנקור. (נו) א"ר יוחנן. נגילה ט"ו ע"ב:
 (נז) ריב"ל חומר עשירים וחרצע. נגמרא הגירסא וחמרי לה על עשירים וחרצע, אולם נגמרא כ"י
 הגירסא כמו לפנינו, ועיין ד"ס דף נ" ע"א: (נח) ואמרי לה עשירים ושמונה, ליחא נגמרא,
 ונעלא נ"כ נגמרא כ"י כמו שהוצא ד"ס סס: (נט) רב חסדא חנר רבן גמליאל ששים. נגמרא
 הגירסא נחתניחא תנא על ששים, ועיין נד"ס הערה ל': (ס) ר' אבא בר אפרון. נגמרא וכן ככ"י
 דבה בר עופרין וככ"י אקספארד רבא בר אפרון: (כא) לא היה נאסתר כח וכ"י וישא תיכאל כו'.
 נדרש פנים אחרים (י"ז ע"א), ומונח צילקוט רנזו תתרכ"ו: (כב) אמר לה המלך. פנים אחרים
 סס: (כג) אמר רבא. מגילה סס, ונגמרא חסר סס האונג, ונגמרא כ"י הגירסא חנר רב:
 (כד) חנו רבן. מגילה סס: (כה) עזר יצועה כו'. הוא סימן לשמות האונגים. עזר הוא סימן
 לשם

ישועה, מאיר, יהודה, נוחם, יוסף, ושמעון, קרחה, גמל, מודעא, רבא, ואבוי, ורב אבא, סימן, ר' אליעזר אומר פחים טמנה ללכדו, שנאמר יהי שלחנם לפניהם לפה (תהלים ק"ט כ"ג). ר' יהושע אומר מבית אביה למדה, אם רעב שונאך האכילהו לחם [וגו' והי' ישלם לך] (משלי כ"א כ"ג). (נו) ואל תקרי ישלם לך אלא ישלימנו לך. ר' מאיר אומר כדי שלא ישול עצה ויטרוד. ר' יהודה אומר שלא יאמרו אשתו יהודית. ר' נחמיה אומר כדי שלא יאמרו ישראל אחות לנו בבית המלך ויסיחו דעתם מן הרחמים. ר' יוסי אומר כדי שיהא מצוי לה. ר' שמעון בן מנסיא אומר אולי ירגיש המקום ויעשה נס. ר' יהושע בן קרחה אומר אמרה אסביר לו פנים כדי שתיהרג היא והוא. רבן גמליאל אומר המלך הפכפכן היה. אמר רבן גמליאל עדיין אנו צריכין למודעי. ר' אליעזר המודעי אומר קראתו להמיל קנאה בשרים. (ז) ר' אבא אמר לפני שבר גאון. רבא ואבוי דאמרי תרווייהו בחומס אשות את משתייהם והשכרתים למען יעלוזו (ירמיה' כ"א ל"ט). (ח) אשכחיה ר' אבא בר אבון לאליהו אמר ליה אסתר כמאן עבדת, אמר ליה ככולהו תנאי ואמוראי:

[ה] ויאמר המלך מהרו את המן וגו' ויבא המלך והמן אל המשתה. (ט) אימתי עשתה להם סעודה זו, בחמשה עשר בניסן, (ס) כיון שהכניסו את המן לסעודה נתנה אסתר קתדרה שלה אצל קתדרה של המן, אמרה אם אין אני נותנת קנאה בין המלך והמן, שהוא הביב עליו, האיך אני שולטת בו, והיה הכוס גמזג למלך, (סא) ואחר כך למלכה, והיא נוטלת כוסה ונותנת אותו להמן, והמלך רואה ורע לו ומתקנא עליו:

[ו] ויאמר המלך לאסתר מה שאלתך. כיון שאכלו ושתו אמר המלך לאסתר מה שאלתך ומה בקשתך. אמרה לו אדוני המלך אם על המלך טוב יבוא המלך והמן לסעודה שאני עושה למחר. (סב) באותה שעה אמר המן בלבו המלך אוהב אותי, ואשתו מרוממת אותי, אין גדול ממני בכל המלכות, שנאמר ויצא המן ביום ההוא שמח וטוב לב:

[ח] ומחר אעשה כדבר המלך. (סג) מה ראתה לומר ומחר אעשה כדבר המלך, אלא ידעה שזרעו של עמלק למודים ליפול (בחרב) למחר, וכן הוא אומר

הערות ותקונים

לסס ר' אלעזר, ישועה לסס ר' יהושע, מאיר לסס ר' מאיר, יהודה לסס ר' יהודה, נוחם לסס ר' נחמיה, יוסף לסס ר' יוסי, שמעון לסס ר' שמעון בן עננאי, קרחה לסס ר' יהושע בן קרחה גמל לר' גמליאל, מודעא לר' אליעזר המודעי, רבא ואבוי לרבא ואבוי, ר' אבא לר' אבא בר אבון: (נו) ואל תקרי ישלם לך אלא ישלימנו לך. כן הוא בגמרא כ"י, ועיין ד"ס (מ"ג ע"ג) וליחס בגמרא לפנינו, ונמצא גם בילקוט אסתר: (ז) ר' אבא אורי, בגמרא רבה אורי: (ח) אשכחיה ר' אבא בר אבון. בגמרא גם כ"י מוגמרא וניביל רבה בר אבון, ונילקוט אסתר רבה בר סילא: (ט) חיימתי עסקה להם סעודה זו בחמשה עשר בניסן. פיר"ח פ"ו וגם סס כלער בסעודה שעסקה בחמשה עשר בניסן, והעיר סס הרד"ל בהערה ס"ז הנוסחה הדיוקת היא צ"ז בניסן, ונש"כ בק"ט נוסחאות צ"ו בניסן ט"ס, שהרי להלן בסעודה שנייה שלמחר כתיב צ"ז בניסן, א"כ הראשונה צ"ז, ורמזיה כי גם בגמרא אסתר רבה פ"ט וקראה להמן בסעודה עם המלך בחמשה עשר בניסן: (ס) כיון שהכניסה את המן לסעודה נתנה אסתר קתדרה שלה אצל קתדרה של המן כ"י. פנים אחרים (ל"ז ע"ה), וסס הירקא נתנה אסתר כתיב שלה אצל כתיב של המן, וגימטא שפטינו ניושרת, ופ"י קמדת צל"ז ויין כסא עוקן לאדם חשוב, ועורגל רכנס בדד"ל יושנת קתדרה, הפסל והקתדרה, ודווייט: (סא) ואמ"כ למלכה והיא נוטלת כוסה ונותנת אותו להמן. העלות האלה נשמעו בעשות צניס אחרים סס: (סב) באותה שעה אמר המן בלבו המלך אוהב אותי, וכן נמצא בגמרא אסתר רבה פ"ט: (סג) מה ראתה לומר ומחר

בימי משה, וצא הלחם בעמלק מחר [אנכי נצב על ראש הגבעה] (שמות י"ז ט').
 ובימי שאול כעת מחר אשלח אליך (ש"א ט' ט"ז), ואף באן ומחר אעשה :
 [ט] ויצא המן ביום ההוא שמה וטוב לב וכראות המן את מרדכי וימלא המן
 חמה. (סד) אמרו לא להנם היו מתקטטין, אלא קטטה קדומה היתה
 ביניהן, כשהיו ישראל בונין חומות ירושלים בימי עזרא, באו עליהם השונאים ומנעו
 אותם מלבנות, ואמרו להם שלא ברשות המלך אתם בונין, והם אומרים אין אנו
 בונין אלא ברשותו, אמרו להם השונאים ברוו מכם אחד, ואנו נברור לנו אחד,
 וילכו ויודיעו למלך, ביררו אומות העולם ולא מצאו איש המיוחד ברשעות כהמן
 הרשע, וישראל ביררו להם מרדכי, ועשו להם צידה, והלכו והיה מרדכי הצדיק אוכל
 פתו מעט מעט, כמה שאמרו חכמים המהלך בדרך לא יאכל יותר משני רעבון,
 והמן הרשע אכל ולא השגיח הסר מזונג, ועליו הוא אומר ובמן רשעים תחסר
 (משלי י"ג כ"ה), כיון שלא מצא פת בדרך לאכול, בא לו אצל מרדכי, והיה משתטה
 לפניו להלוותו ככר אחת, ולא היה רוצה, לסוף אמר לו אם אני נותן לך ככר
 אחד, את מוכר עצמך לי, אמר לו הן, אמר לו אין קלף שנכתוב בו שטר לקיחתך,
 אמר לו הרי סנדל שלי כתוב בו, מיד כתב המן על סנדלו של מרדכי, אני המן
 האגגי עבדו של מרדכי היהודי שנמכרתי לו בככר לחם אחת, וכשעלה לבסוף
 לגדולה וקבע את עצמו ע"ה, והיה מרדכי יושב בשער המלך, שהוא יוצא ובא בו,
 וכשהוא רואה את המן שעובר, הוא פושט לו את רגלו בסנדל ששטר לקיחתו
 כתוב בו, והיה המן רואה ומתמלא חימה, שנאמר וכראות המן את מרדכי בשער
 המלך וימלא המן על מרדכי חימה, באותה שעה חשב הרשע בלבו, ואמר אני
 יכול לבעטו במקומו וימות, אלא הריני צולבו לעיני הכל:

[י] ויתאפק המן ויבא אל ביתו וישלח ויבא את אוהביו ואת זרש אשתו. מה
 הוא ויבא את אוהביו ואת זרש אשתו, (סז) אלא כשהלך הוא
 לבית המלך הלכה היא לבית מאהביה, ושלח וקראה, ועליה אמר המשל נפק
 בעליך לקרוי פוקי לשוקי, ללמדך שכל עובדי עיז בני זמה:

[יא] ויספר להם המן את כבוד עשרו. (סח) זה שאמר הכתוב בוטח בעשרו הוא
 יפול ובעלה צדיקים יפרחו (משלי י"א כ"ח), בוטח בעשרו הוא יפול, זה

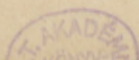
הערות ותקונים

פנים אחרים (ל"ו ע"ה), ומובא צילקוט סס, ובעל מנחת הלוי דף קכ"ט ע"ה הניחו צנס הילקוט :
 (סד) אמרו לא לחנם היו מתקטטין אלא קטטה קדומה היתה ביניהן. כל המאמר עד סופו לא
 נכתבתי הנקור, ונמלא סיפור אחר גיניקט אסתר רמז תתרכ"ו ד"ה ומחר אעשה אקרי הנהלות זה
 בא צפרובלי וזה בא צפרובטי, הניח וז"ל: «שעם אמת נתן להם המלך ונתון וסגורם צראשי
 גייסות לכבוש את הונדיה, נטל המן ונתון סבו ומכלו, ולא כשתייר לו ונתון, כשנא להוליח על
 צעני נלחמה לא היה צידו כלום, אבל מרדכי מלי של ונתון היה צידה, בא המן אלל מרדכי א"ל
 הלוני ונתון זה שבידך, א"ל אין אני מלווהך אלא תנכור כפסך לענד לי, קיבל על נפשו והלווהו,
 וכחז לו הרי המן ענדו של מרדכי זנין נפשו למרדכי עטולמא דהנחא, היינו דאמר ליה מרדכי
 להמן ענדא דקנה נכסי ענדא דהמן נכסי דמאן, ונראה כי זה היה לפני צעל הילקוט צגנורל,
 ועיין דק"ס דף ל"ט ע"ה הביא בהערה סבא"ה כ"י נמלא המאמר הזה, אבל נעלם ונענו סמלאל
 גס צילקוט לפיניו, ונרור שהיה ג"כ המאמר הזה לפני רש"י כי הביא צגנורל מגילה ט"ו ע"ה
 וזה בא צפרובלי מרדכי בא ועשה עוני שוכר המן את עלמו למרדכי קורם לכן ימים רבים
 צגנורל לחס: (סז) אלא כשהלך הוא לבית המלך הלכה היא לבית מאהביה. פנים אחרים
 (ל"ו ע"ג), וסס הוא צלריכות, והנמדר קינר בלשונו: (סח) זס"ה בוטח בעשרו הוא יפול זה
 הין. מדרש משלי פ"ח אות כ"ז, והעיוותי סס שמוכא צילקוט משלי רמז תתקמ"ז, נחמלא הביא

המן הרשע, וכעלה צדיקים יפרחו, זה מרדכי ואסתר. (סז) אמר ר' לוי שני עשירים היו בעולם, אחד בישראל, ואחד באומות העולם, [קרה בישראל, והמן באומות העולם], ושניהם שמעו לנשותיהם ונפלו. קרה שמע לאשתו ונפל, (סח) כשבא מבית המדרש אמרו לו אשתו מה הלכה חידש לכם משה בבית המדרש, אמר לה כך אמר לנו, נאמר לי מפי הגבורה שאומר לכם שתעשו ציצית על כנפי בגדיכם, ותקשרו עליו חוט אחד תכלת, כיון ששמעה אשתו כך, התחילה משחקת, ואמרה לו ראו האיך הוא יושב ומשחק בכם, תדע לך שהוא כן, שהוא אומר עשו חוט אחד תכלת אני עושה לך טלית שכולה תכלת, מיד נתעטף בה קרח והלך ועמד לפני משה, אמר לו מה עשית, אמר לו אתה אמרת לי חוט אחד תכלת על הכנף, ואני עשיתי טלית כולה תכלת, השיב ואמר לו, משה, כתיב וכתבתם על מזוזות ביתך ובשעריך (דברים ו' ט'). בית שהוא מלא ספרים צריך מזוזה או לאו, אמר לו הן, אמר לו ולו ישמעו אוניך מה שפוך מדבר, אמר לו משה, קרה עברת על מצוותי של הקב"ה ונתגאית בעשרך, באותה שעה אמר משה לפני הקב"ה רבון העולמים אם אינם מקיימין את התורה, הבא עליהם גזירה, שנאמר ואם בריאה יבראה ה' (ופתחה הארץ) [ופצתה האדמה] את פיה וגו' (נמדנר טז ל'), וכן היה ותפתח הארץ את פיה ותבלע אותם (סס טז ל'). המן מנין ששמע לאשתו ונפל, שנאמר ותאמר לו זרש אשתו וכל אוהביו יעשו עץ וגו' (אסתר ה' יד), אמר ר' לוי מלמד שהיו כולם בעצה אחת, והפר הקב"ה מהשבתם, וכך נעשה לו, שנאמר ויתלו את המן על העץ אשר הכין למרדכי (סז ז' י'). ויספר להם המן את כבוד עשרו. (סט) מכאן אמרו חכמים יש עושר שנעשה רע לבעליו, ויש עושר שנעשה טוב לבעליו, יש גבורה רעה לבעליה, ויש גבורה טובה לבעליה, יש חכמה רעה לבעליה, ויש חכמה טובה לבעליה. גבורה רעה לבעליה, זה גלית שמת ככלב, שנאמר ויראו (פלשתים) [הפלשתים] כי מת גבורם וינוסו (ס"א י"ז ב'). גבורה טובה לבעליה זה דוד, שנאמר ותענינה הנשים המשחקות ותאמרנה הכה שאלו באלפיו ודוד ברבבותיו (סס י"ח ז'). חכמה רעה לבעליה זה בלעם, שנאמר ואת בלעם בן בעור הקוסם הרגו בני ישראל בהרב (יהושע י"ג כ"ג). חכמה טובה לבעליה זה יהושע, שנאמר ויהושע בן נון מלא רוח חכמה (דברים ל"ד ט'). עושר רע לבעליו זה המן, שנאמר ויספר להם המן את כבוד עשרו (אסתר ה' י"ח), מה כתיב ביה ויתלו את המן (סז ז' י'). עושר טוב לבעליו זה יהושפט, שנאמר ויהי ליהושפט עושר וכבוד (דברי י"ח א'), ומה היה לו, ויועק יהושפט וה' עזרו (סס טז א'). ורב בניו. יש שהרבו בניו לטובתן, ויש שהרבו לרעתם, הרבו בניו לטובתן זה דוד, שנאמר ובנו דוד כהנים היו (ס"ג ט' י"ח). הרבו בניו לרעתן זה המן, שנאמר ואת עשרת בני המן תלוי (אסתר ט' י"ד). (ע) וכמה רוב בניו, אמר רב חסדא שלשים,

הערות ותקונים

נאמר אחד על הכתוב הזה ונלויין נדרש טיב, והוא צמוד ל' אות ה', ומן ד"ל ודורש רעה זה המן הוא נעדרט נשלי, וחסר הליון נדרש, כי זה איננו צמוד תהלים סס : (סז) א"ר לוי. נדרש משלי סס, ונתחומא נטות שני עשירים עמדו בעולם : (סח) כשכא נניח המדרש אמר לו חסמו. עיין ירושלמי סנהדרין פ"י ה"א (דף כ"ד ע"ד), ותחומא קרא אות ד', ונניח קרא פ"ח אות ג', ונדרש משלי הוא כנו סהניח הנסדר, ועיין נתחומא סס צהערוח שלי : (סט) מלאך אמרו חכמים. לא מלאמי המקור, ומלאך נסבגון חסר ונסדר חסר נתחומא הנדפס עכבר נספטיס אות מ', ונשניח פל"א אות ג', וכאלה כי להנסדר הים מקור חסר. וגם הפיכוכ יס סהרנו כניס לטונחס ויס סהרנו כניס לרעחס וכו' ליחא סס : (ע) וכמה רוב בניו אמר רב חסדא שלשים.

עשרה מתו, עשרה נתלו, עשרה מחזרים על הפתחים. רבנן אמרי אותם שמהזרים על הפתחים שבעים, שנאמר שבעים בלחם נשכרו (ש"א ז' ה'), אל תקרי שבעים אלא שבעים. (ע"א) ר' אמי בר אבא אמר וכולם מאתים ושמונה, שנאמר ורב בניו, רוב מאתן וארביסר הוו. אמר רב נחמן בר יצחק רוב כתיב:

[יב] ויאמר המן אף לא הביאה אסתר המלכה. (ע"ב) הוא פתח באף והאף בא עליו, כשם שכתוב בשר האופים אף אני בחלומי (בלאשית מ' ט"ז), ונצלב, כך המן אף לא הביאה אסתר, ונצלב. (ע"ג) תנו רבנן ארבעה פתחו באף ונלקו באף, ואלו הן: הנחש ושר האופים וקרה והמן. נחש, דכתיב אף כי אמר אלהים (ס"ג ג' ה'). ושר האופים, דכתיב אף אני בחלומי (ס"ג מ' ט"ז). קרה, דכתיב אף לא אל ארץ זבת חלב ודבש (נמדנר ט"ז י"ד). המן, אף לא הביאה אסתר (אסתר ה' ז'):

[יג] וכל זה איננו שיה לי. (ע"ד) אמר ר' אלעזר אמר ר' חנינא מאי דכתיב וכל זה איננו שיה לי, מלמד שבית גזויו של המן חקוקין לו על לבו, בשעה שרואה את מרדכי היהודי יושב בשער המלך אומר וכל זה איננו שיה לי. (ע"ה) ד"א וכל זה איננו שיה לי. כל זאת אינו ערב לי מה שאני אוכל ומה שאני שותה:

[יד] ותאמר לו זרש אשתו וכל אוהביו יעשו עץ גבוה חמשים אמה. (ע"ו) זו אחד מששה שלא הועילה עצתו, ואלו הן: עבדי חנון בן נחש, בעת ששלח לו דוד, שנאמר ויאמרו שרי בני עמון [אל חנון אדונייהם] המכבד דוד את אביך בעיניך (ס"ג י' ג'). ועצת זרש להמן, שנאמר ותאמר לו זרש אשתו וכל אוהביו יעשו עץ. ואחיתופל שאמר לאבשלום בוא (נ"א) אל פילגשי אביך (ס"ג ט"ז כ"א). ואשת איוב, דכתיב כדבר אחת הנבלות תדברי (איוב ז' י'). ועבדי צדקיהו שיעצו בהריגת ירמיהו, שנאמר ויאמרו השרים אל המלך יומת נא את האיש הזה (ירמיה' ל"א ד'). ושמעיה בן דליה שיעץ על נחמיה ללון בהיכל ה', שנאמר נועד (אל היכל ה') [אל בית האלהים אל תוך ההיכל] (נחמיה ו' י'), לפיכך נקרא שמו נועדיה, כגון הנועדים על ה' (נמדנר ט"ז י"א). ונתכנת הנבואה בלשון נקבה שיעץ עצת הנשים: ותאמר לו זרש אשתו. (ע"ז) אמרו (ע"ח) מאתים ושמונה בנים היו לו לאותו הרשע, ושלוש מאות חמשה וששים יועצים היו לו, כמנין ימי שנת החמה,

הערות ותקונים

ונגילה ט"ו ע"ב, וס' הגירסא חזר רב, חולס בגמרא כ"י כתוב כמו שהביא העסקר, ועיין ד"ס דף י"א ע"א ובהערה ד': (ע"א) ר' חני בר אבא אמר. בגמרא ס' ורמי בר אבא אמר, וכן הילקוט הביא רמי בר אבא: (ע"ב) הוא פתח בלף. מדרש פנים אחרים (ל"ז ע"ג): (ע"ג) ח"ר חרנצה פתחו בלף. גיר פ"ט אות ז', אסתר רבה פ"ה, ומונח בילקוט גרמשיה רמז כ"ו, ואסתר רמז כ"ו נסס ז"ר, והתחלת המאמר בילקוט אסתר ס' הוא עין פנים אחרים: (ע"ד) אמר ר' אלעזר ח"ר חנינא חננר. ונגילה ט"ז סע"א: (ע"ה) ד"א כל זאת אינו ערב לו. פנים אחרים (ל"ז ע"ג), וע"ס המאמר נרמזה: (ע"ו) זו אחד מטעם שלא הועילה עלתו וכו'. לא נלחתי העוקר: (ע"ז) חזרו נלחתי וסמונה בנים היו לו לאותו רשע וסס"ה יועלים וכו'. לא נלחתי העוקר לכל המאמר עד סוף הפרשה, ובמדרש אבא גריון (י"ח ע"ג) נלחא המאמר נקלרה דבסגנון אחר ונחמיל אמר ר' אלעזר ח"ר חנינא שלם נלחתי וסס"ה [ונחמיה] נעלי עלה היו לאותו רשע וכולם לא ידעו כזרש אשתו, ומונח בילקוט אסתר רמז חלף כ"ז נחמיל המאמר לו זרש אשתו וכוונע עין אבא גריון וסס' גריון "אבא גריון", ובמדרש אסתר רבה פ"ט אות ז' הוא ג"כ נקלח סינייס וסס' סס' האומר ונחמיל סס' וכולם לא היו יודעים לתה עלה כזרש אשתו גס"ה לה סס"ה נעלי עלה כמנין ימות החמה: (ע"ח) מלחתי וסמונה בנים היו לו לאותו רשע. לבי

ולא היה אחד מהם יכול להשיאו עצה כורש אשתו, כשבא בשמחתו מאצל אחשורוש מוזמן לסעודה למחר, קיבץ את כולן ואמר להם מי יש לו עצה לעשות ביהודי זה, אמרה לו זרש אשתו שמע לעצתי ואתה מוצל מכל רע, אמרה לו אומה זו שאתה עומד עליהן הן מזרעו של אברהם ואין אתה יכול עליהם, אם תהרגו בחרב כבר ניצל משה מן החרב, ואם תסקול אותו באבנים כבר סקל דוד את גלית, ואם תפילו לים, כבר יבש להם את הים ועברו בתוכו בחרבה, ואם תגליהו למדבר כבר פרו ורבו במדבר, ואם תחבשהו בבית האסורים, כבר יצא יוסף מבית האסורים ומלך, ואם תשליכוהו לאש, כבר עלה חנניה וחבריו מכבשן האש, ואם תשליכוהו לגוב האריות, כבר ניצל דניאל, ואם תשסה בו הכלבים, כבר נסכר פי הכלבים במצרים, (עט) אם בכפר מתקיא תשליכוהו, כבר נתפלל מנשה בן יהזקיהו ויצא, אם תסמא עינו, הרבה הרוגים הרג שמשון כשהוא סומא יתר ממה שהיה פתוח, אלא תלה אותו על עץ, שלא נעשה בו נס, מיד צהבו פניו של אותו רשע, שנאמר וייטב הדבר לפני המן ויעש העץ, מיד הלך המן ובורר עץ גבוה חמשים אמה, (פ) והם אינן יודעין שחעץ מתוקן ומוכן לו מששת ימי בראשית, שנאמר המן העץ, (ג'רשית ג' י"ח) המן לעץ. (פא) בשעה שברא הקב"ה את כל האילנות אמר להם מי בכס יתן את עצמו להמן, שעתיד לעמוד על עמי ישראל, אמרה הגפן לפני הקב"ה רבונו של עולם אל תטמא גופי בערל הזה, וזכור תירושי שמשמח אלהים ואנשים, אמרה התאנה לפני הקב"ה רבונו של עולם אל תטמא גופי בערל הזה, וזכור את מתקי שאתה עתיד להתברך עליו, שממני מביאים ביכורים למקדש, ולא עוד אלא שבי נמשלה כנסת ישראל, שנאמר כבכורה בתאנה בראשיתה (הושע ט' י'), עמד הוית לפני הקב"ה ואמר רבונו של

הערות ותקונים

לג'ל סוף פסוק י"ח ר' חני בר אבא אמר וכולם נחלטים ושמונה, שנאמר ורצ בניו ורצ. בגי'נטי'א נחלטים ושמונה: (עט) אם בכפר מתקיא תשליכוהו כבר החפלה ונחטה בן חזקיהו ויאל. הפלות בכפר מתקיא אין להם סחר, ובגדרם חנה גרין ואם צמולא חסיק תחתיו, כבר התמקן ונחטה ונעטר לו הקב"ה ונפק ונונה, וכ"ה בגדרם אסתר סס, וחסר בילקוט, ולדעתי היה פה הנוקמא אם בכרמוניקא נחטה חמה, והמקדד רחם עלהו'אם צפסיקחא ד"כ טובה (קס"ג ע"א), ובירוסלוי' סנהדרין פ"י ה"ג (כ"ח ע"ב), ובגדרם רות פ"ה פסוק ויאמר לה טובה וילכוו את ונחטה בחתים בכירמוניקא, א"ר לוי גי'לח' של נחוסת עשו לו ונחטוס אותו נחטכו והיו נסיקין תחתיו, ופי' כרמוניקא ככלי וזיקי ידים וזולי כמ"ס הנוקפי פ"י פד ור"ל שעשו דוד של נחוסת צלוחת פד, ועיין בפסיקתא סס הערה ק"ד וק"ז, והג"י כמו שהוא בחנה גרין ואם צמולא חסיק תחתיו, היא יותר ניוסרה לענין הנאמר, אולם המקדד הניח הנולה כרמוניקא. אף כי לא יתכן סמיכות הנולה תשליכוהו אל כרמוניקא, ואולי נעלם ונן המקדד הורחטה, ובגדרם חמה מהרגם ואם נחטא נחטא נחטא יתיה כבר נזעיה מנחם ונסיק ונייה, ואולי ל"ל ואם צמולא נחטא: (פ) והם אינם יודעים שהעץ מתוקן ועובד לו נעשת ימי נחטא'ת סנאמר הון העץ דמן הון לעץ. בגדרם חולין קל"ט ע"ב חמן מן התורה ענין, שנאמר הון העץ, ובגדרם אסתר רבה פ"ט רבן דתמן אמרין ענין להמן מן התורה, שנאמר הון העץ דריש ליה הון העץ, וכונתה הנודרת רבן דתמן לרבין צבלאי היינו צבני חולין סס, ועיין חנה גרין פ"ה הערה ט"ו: (פא) בשעה שברא הקב"ה את כל האילנות אמר להם מי בכס יתן את עצמו להמן כו'. נולא נחוסן חמר צמדרס אסתר רבה פ"ט הנחטיל נחטיל: ענין היה חומר העץ אמרו חכמים בשעה שברא להכינו קרא הקב"ה לכל עלי נחטא'ת מי יתן עלמו ויתלה רשע זה עליו, והושג סס חנה'ה גפן רמון אגוז חמרו'ה דס זית חסות דקל עלי טעים ועני נרוסים חרו וחמרי ערבה, וכולם רלו שיקח ונחם לתלות את הון, ונאמר הדונה לוח שנמדרס אסתר רבה תנולא להלן דיה ד"ח נלינה'הסול, חלל ג"כ צבנון חמר, ותכלה כי היה סס: להמקדד נוקד חמר עיש נחטה טלי:

עולם אל תטמא גופי בערל זה שממני עתידין למשוח. כהנים גדולים ומלכים, וכל כלי המשכן כולן עתידין להמשח משמני, וכן כל אילן ואילן בא ונשתטח לפני הקב"ה ואמר אל תטמא גופי בערל זה, עד שבא האמד ואמר רבונו של עולם אני מזיק בעולמי, והוא מזיק בעולם, תניהו לי, אמר לו הקב"ה וראי הוא ראוי לך, ואתה ראוי לו, נאה לטמא להתלות בטמא, הצמיחו הקב"ה בשושן הבירה, וכשיצאו זרש והמן ובדקו באילנות ולא מצאו גבוה מכל העצים אלא האמד, מיד וייטב הדבר לפני המן ויעש העץ:

פרשה ו

[א] בלילה ההוא נדרה שנת המלך. (ב) זה שאמר הכתוב לעת ערב והנה בלהה בטרם בקר (ואיננו) [איננו] זה חלק שוסינו וגורל לבוזוינו (יטע"י י"ז י"ג). כשאומות העולם מתיעצין על ישראל עצות רעות הן נוטלין עצה בערב, והקב"ה מבטלה והם עומדין בבוקר ואינן נמצאין, שנאמר טרם בקר (ואיננו) [איננו]. שאין הקב"ה נפרע מן הרשעים אלא בחשך, שכן מצינו כשנתנקם הקב"ה מפרעה ומצרים לא נתנקם מהם אלא בחשך, שנאמר ועברתי בארץ מצרים בלילה הזה (שמות י"ג י"ג י"ד), וכן כשנתנקם מסנהריב לא נתנקם ממנו אלא בחשך, שנאמר ויהי בלילה ההוא ויצא מלאך ה' ויך במחנה אשור (מ"ג יט לה), וכן בלשצר לא נתנקם ממנו אלא בחשך, שנאמר ביה בליליא קטיל בלשצר מלכה כשדיא (דניאל ה' ב'), וכן המן הרשע לא הופרה עצתו אלא בחשך, שנאמר בלילה ההוא נדרה שנת המלך (אסתר ו' א'), וכן לעתיד לבא לא יפרע הקב"ה מן הגוים אלא בחשך, שנאמר כי הנה החשך יבסה ארץ וערפל לאמים (ועליהם) [ועליך] יורה ה' וגו' (יטע"י ס' ב'); בלילה ההוא. (ג) ר' חייא בשם ר' יוחנן אמר אכילת הפסח שאכלו ישראל במצרים בלילה, היא שעמדה להם בימי המן, כתיב ואכלו את הבשר בלילה הזה (שמות י"ג י"ג י"ד), וכתיב בלילה ההוא נדרה שנת המלך: נדרה שנת המלך. (ג) אמר ר' תנחום נדרה שנת מלכו של עולם. ורבנן אמרי נדרו עליונים ונדרו תחתונים. (ד) ר' אבא אמר שנת אחשוורוש ממש, נפל ליה הרהורא בלביה, אמר מאי האי דזמניתיה אסתר להמן דלמא עצה היא דקא מייעצי עליה דההוא גברא למקטליה, הדר אמר אי הכי הוא לא הוה אינוש חד דרחים לי אתי אמר לי, הדר אמר דלמא איכא איניש דעבד טיבותא גבאי ולא פרעיתיה, מיד ויאמר להביא את ספר הזכרונות דברי הימים. (ה) ד"א נדרה שנת המלך. שראה בחלומו שהמן נטל הסייף להרגו, ונבהל ועמד משנתו, ואמר להביא את הספרים לידע מה

הערות ותקונים

(ב) זשיה לעת ערב והנה בלהה על ישראל עלוה הם נוטלין עלה בערב כו'. לל מלחמי, וזין ספק טעקור המלך הוא מילמדנו, ונחמי סנניה מן המלך שזין קב"ה נפרע מן הרשעים חלל נחטך כו'. מונח גילקוט סהלים רנוו טעק"ג ד"ס יהי דרכס חטך נכס הילמדנו: (ג) ר' חייא נט"ב יומין' חנה אכילה הפסח שאכלו ישראל בלילה הזה ה"ה קעמדה ל"ס ביימי המן וכי'. טסיקתא ד"ל"כ פסקא סהודס (כ"ה ע"ג), ופסיקתא רבתי סהודס, ומונח גילקוט נל רנוו קנ"ח נכס הפסיקתא, ולפנינו נפסיקתא ור' יומן חנה ליל ר' חייא נט"ב יומין, כמו מונח גילקוט, וכנו סהודס ברבתי: (ג) חנה ל' יומן' חנה ליל ר' חייא נט"ב יומין, ר' חנה חנה סה גניקתא רנא חנה ועוד חנה סינייס לפנינו חנה סהודס, ונענה נחטך ישיין כד"ס ז"ל (מ"ח ע"ה) ונהרות סס: (ה) ד"א סהודס נחלונו. פד"ל ס"ג, ונענה נחטך כ"ה

שעברו עליו. (ו) ד"א נדרה שנת המלך. היה גבריאל מטריף לבו של אחשורוש כל אותו הלילה, ואמר לו כפוי טובה שלם טובה למי שעשה עמך טובה, אמר בלבו ומי הוא זה שעשה עמי טובה ולא שלמתי לו, מיד ויאמר להביא את ספר הזכרונות, (ז) והיו בנו של המן סופרי המלך, כיון שפתחו את הספרים לפני המלך ומצאו כתוב בהן הדבר שהגיד מרדכי, לא היו רוצים לקרותו, והיו גוללין את הספרים כן ארבעה וחמשה פעמים, אמר להם המלך למה אתם גוללין את הספרים, קראו מה שכתוב לפניכם, ועדיין לא היו רוצים לקרות, כיון שלא רצו לקרות, היו הכתובים נקראין מאיליהן, שנאמר ויהיו נקראים, קוראין אין כתיב כאן, אלא נקראים, מלמד שהיו נקראין מאיליהן. (ח) ד"א כלילה ההוא נדרה שנת המלך. מה כתיב למעלה מן הענין, ותאמר לו ורש אשתו, כמה בעלי עצות היו לאותו רשע, ולא היה אחד מהם יודע להשיא לו עצה כורש אשתו, שאמרה לו מכל דבר יכול אלהיו להצילו, אבל הצלוב אינו יכול להצילו, שנאמר יעשו עין גבוה, מיד וייטב הדבר לפני המן ויעש העין, כיון שראה הקביה שגברה מדת הדין על ישראל, עמד מכסא דין וישב על כסא רחמים, אמרו מלאכי השרת רבון העולמים אם ישראל אובדין מן העולם והתורה בטלה אנו מה תהא עלינו, שלא בראת שמים וארץ אלא בשביל התורה, שנאמר אם לא בריתי יומם ולילה חקות שמים וארץ לא שמתי (ימ"י ל"ג כ"ה). אמר להם הקביה יפה נעשה להם, שלא קדשו את שמי בימי נבוכדנצר ועשאוני כשאין בי כח להציל, אמרו לו גלוי וידוע לפניך שלא עשו אלא מתוך יראה, מיד נתמלא עליהם רחמים. (ט) הקביה קרא לכל עצי בראשית, ואמר להן מי בכם יתן נפשו ויתלו ממא זה עליו, תאנה אמרה אני אתן את נפשי שבי נמשלו ישראל, ולא עוד אלא שמביאין ממני ביכורים לבית המקדש, שנאמר בככורה בתאנה בראשיתה (י"ט ט"ו). גפן אמרה אני אתן את נפשי שממני מנסכין יין על גבי המזבח, ולא עוד אלא שנמשלו בי ישראל, שנאמר גפן ממרים תסיע (תהלים פ"ט). תפוח אמר אני שבי נמשלו ישראל, שנאמר וריח אפך כתפוחים (ס"ה ז' ט'). אגוז אמר אני שבי נמשלו ישראל, שנאמר אל גנת אגוז ירדתי (ס"ו ו' י"ח). אתרוג אמר אני שבי מקלסין ישראל לפני הקביה, שנאמר ולקחתם לכם ביום הראשון פרי עץ הדר וגו' (ויקרא כ"ג מ'). ערבה אמרה אני אתן את נפשי שבי נמשלו ישראל, שנאמר כערבים על יבלי מים (ישעיה מ"ד ד').

הערות ותקונים

דנה פ"י: (ו) ד"א נדרה היה גבריאל מטריף לבו של אחשורוש. פנים אחרים (ל"ז ע"ג): (ז) והיו בנו של המן סופרי המלך. פנים אחרים שם א"ר לוי בנו של המן היה נוטרן של מלך, יוחר נכון בניו של המן היו נוטרין של מלך, ופי' נוטרין כל"י ונל"ר סופרים, ועיין ערוך נטרין, וכן נפדר"א פ"כ ואמר לבני המן שונטין וסופרים שלו לקרות נספדים לידע מה שעברו עליו ופתחו הספרים וכו', והיו הכתובים נקראים מאיליהם, שנאמר ויהיו נקראים לפני המלך, קוראים לא נאמר אלא נקראים, ובעל הערוך נערך נקראים הניח את דברי הפדר"א, ועיין גם נח"ש לזה הספק. מדבריו נובעים נפדר"א ונחגגם שם וכד חז"ל שונטי ספרא, חולי ל"ל שונטי וספריו, או החדגוס כיון שמשני ספרא נשמעו ספרא שנספר עזרא, ונערוך הניח נפדר"א קוראי ספרים של מלך היו: פירש"י שזהו שונטי ספרא שנספר עזרא, ונערוך הניח נפדר"א קוראי ספרים של מלך היו: (ח) ד"א כלילה ההוא נדרה שנת המלך. מה כתיב למעלה מן הענין ותאמר לו ורש אשתו כמה בעלי עצות היו לאותו רשע. לא מלאחי הנקור, ועיין לעיל בפסוק ותאמר: (ט) הקביה קרא לכל עצי בראשית. נפדר"א חזק גרין פ"ז (כ"ח פ"ח) נעלם המאמר ומתחיל אמרו חכמים, ועיין לעיל בפסוק ותאמר לו ורש אשתו מונח מאמר הדונס קלם לזה חזק צבנןן אחר וע"ש בהערות שלי, ועיין גם פנים אחרים

ארו אמר אני שבי נמשלו ישראל, שנאמר כארו בלבנון ישגה (החלים ל"ג י"ג).
 תמר אמר אני שבי נמשלו ישראל, שנאמר צדיק כתמר יפרח (ס"ס ס"ס), מיד בא
 קוץ מונד ואמר אני קוץ ורשעים משולים כקוץ, שנאמר ובליעל כקוץ מונד כלהם
 (ס"ג כ"ג ו'), ואומר טובם כחדק (עמוס ז' ד'), ואומר דרך (אויל) [עצל] כמשכות
 חדק (משלי ט"ו י"ט), יתלה עלי, באותה שעה בירך הקב"ה לכל עצי בראשית. מיד
 שלח המן הרשע לסוגת (י) הנגר ולבעי הגזר ואמר להם בחרו לי עץ גבוה המשים
 אמה כדי שיראו כל בני המדינה, אמרו לו אין עץ גבוה המשים אלא באכסדרה
 שלך, עלה ומדד את עצמו עליו, השיבו גבריאל נאה לך עץ זה לעצמך עשיתו,
 מתוקן הוא לך מששת ימי בראשית, מיד הלך גבריאל אצל אחשורוש ונדנד שנתו
 (י"א) והכטו ששה שבעה פעמים, באותה שעה עמד אחשורוש להרוג (י"ב) שלש
 כתות אחת של נחתומין, ואחת של טבחים, ואחת של משקים, אמרו לו מפני מה,
 אמר להם שסם המות הטלתם לי להרגני ולאבדני מן העולם, אמרו לו אדונינו
 המלך מן הלחם שאכל המן ואסתר אכלת, ומן היין ששתו שתית, ילכו ויראו אם
 המן ואסתר במדה הזאת יפה אתה עושה לנו, ואם לאו אנו למה נהרגים, הלכו
 וראו המן. ואסתר שלא היה להם צער, מיד שלח והביאו לפניו את הספרים, שנאמר
 ויאמר להביא את ספר הזכרונות דברי הימים ויהיו נקראים לפני המלך:

[ב] **וימצא** כתוב. (י"ג) כתב מיבעיא ליה, אמר ר' יצחק נפחא שמימי מוחק
 וגבריאל כותב. אמר ר' אסי דרש ר' שילא איש כפר תמרתא ומה

כתב שלמטה בזכותן אינו נמחק, שלמעלה על אחת כמה וכמה: אשר הגיד מרדכי,
 (יד) כיון שהיה נזכר לפני אחשורוש מעשה מרדכי היתה שינה באה לו וערב לו,
 וכיון שהתחיל לישן לעת הבקר, חזר וראה בחלומו המן חרבו שלופה בידו והוא
 מבקש להרגו, והמן השכים לרעתו לומר למלך לתלות את מרדכי, ונכנס שלא
 ברשות, נבעת המלך משנתו ואמר מי בחצר, שנאמר ויאמר המלך מי בחצר,
 אמרו לו המן עומד בחצר, אמר אחשורוש חלומי אמת הוא:

[ג] **ויאמר** המלך מה נעשה יקר וגדולה למרדכי על זה ויאמרו נערי המלך,
 (טו) תאנא לא מפני שאוהבין את מרדכי אלא מפני ששונאין את המן.

[ד] **ויאמר** המלך מי בחצר וגו' אשר הכין לו. (טז) תאנא לו הכין לעצמו הכין.
 [ה] **ויאמרו** נערי המלך אליו הנה המן עומד בחצר. אמר להם הכניסוהו מיד
 ויבא המן:

[ו] **ויאמר** לו המלך מה לעשות באיש אשר המלך. אמר לו המלך (יז) יודע אני
 שבעל עצות אתה וכל הנועץ ממך אינו נכשל, איש אשר המלך חפץ

הערות ותקונים

אחרים (ל"ט ע"ה) ונאמר הנחמיל חזרו חכמים וג"כ כנגנון אחר: (י) לכות הסגר ולכתי הסגר.
 זילקוט אסתר רמז חמרכ"ט כנאל נאמר אחד בזה שש קלח חוטו רשע לעבדיו לפתגור הסגר
 ולעצל גור, בודאי היה לפניו צנודק אצל גריון ולפניו חסר: (יא) וחננו שסה שבעה פעמים.
 צנודק אצל גריון (י"ב ע"ב) בזה שש יד גבריאל אלל חסרונות והיה נודד שנתו ועשיו
 וחננו צקדקע שמי פעמים, וזילקוט אסתר רמז אלף כ"ז ד"ה ותאמר לו זרם הגירסא שסי
 פעמים: (יג) שלם כחות. עיין מדרש אצל גריון פ"ו (י"ט ע"ג): (יד) כתב מיבעיא ליה אמר
 ר' יצחק נפחא, ונילה ט"ו סע"ג, ושם חסר סס האומר, ונגמרא כ"י באמר אמר ר' יצחק וסניא
 ג"ס ע"א ע"ב נהערה שיש נוסחאות בזה כ"י אמר ר' יצחק נפחא: (יד) כיון שסיס נזכר לפני
 חסרונות ונעשה נודכי. פנים אחרים (ל"ח ע"ה), ועיין אצל גריון (דף כ' ע"ה): (טו) תאנא לא
 מפני שאוהבין את מרדכי. ונילה ט"ו ע"ה. ונגמרא נובא זה בשם רבא, אבל כ"י ונגמרא חסר
 ג"כ סס האומר: (טז) תאנא לו הכין לעלמו הכין. נמרא סס: (יז) יודע אני שבעל עצות אתה.
 נדרש

ביקרו מה לעשות לו: ויאמר המן בלבו. (יט) הרשעים ברשות לבם, ויאמר ירבעם בלבו (מ"א י"ג כ"ז), ויאמר המן בלבו (אסתר ו' ו'), אמר נבל בלבו (ספלים י"ד ז'), אבל הצדיקים לבן ברשותן, וחנה היא מדברת על לבה, (ש"א א' י"ג) ויאמר דוד אל לבו (ס"ס כ"ז א'), וישם דניאל על לבו (דניאל א' ט'). שהן דומין לבוראן, דכתיב ביה ויאמר ה' אל לבו (נחמ"ס ט' כ"ח), והוא אחד משלשה בני אדם שחשבו מחשבות רעות בלבבם ולא עלתה בידן, ואלו הן: עשו וירבעם והמן, בעשו כתיב ויאמר עשו בלבו יקרבו ימי אבל אבי (ס"ס כ"ז מ"א), וירבעם כתיב ויאמר ירבעם בלבו עתה תשוב וגו' (מ"א י"ג כ"ו), והמן דכתיב ויאמר המן בלבו (אסתר ו' ו'), שחשב בלבו שאין אהוב למלך אלא הוא, אמר מי הוא זה שרוצה המלך לרוסמו ולגדלו אלא אני הוא, שנאמר למי יחפץ המלך לעשות יקר יותר ממני:

[1] ויאמר המן אל המלך איש אשר המלך חפץ ביקרו יביאו לבוש מלכות. (יט) אמר לו אדוני המלך יביאו את הלבוש שלבש המלך ביום שמלך,

ואת הסוס שרכב עליו המלך ביום שמלך, ואת הכתר שניתן בראשו של מלך ביום שמלך, כיון שהזכיר את הכתר נשתנו פניו של מלך, אמר זה הוא שראיתי בחלומי, שהוא מבקש להרגני, וכשראה המן שנתקשה עליו הכתר, חזר בדברו ולא הזכיר הכתר, אלא יביאו לבוש מלכות, ונתון הלבוש והסוס: (כ) ד"א אמר לו אדוני המלך יביאו לבוש מלכות שאריגתו בורק בורק הלילות בהרי חשך, (כ"א) ועוד לבוש אחר אצטהרג שמו שהביאו לו לדריוש ממדינת הים, (כ"ב) ועוד לבוש אחר כלוך וירוק שמו שפירא קרן ליה נחשא טבא, ואחד מגדולי מלכות יכריז ויאמר כל מי שלא ישתחוה לזה ולא יכרע לזה חותכין את ראשו, וביתו ינתן לזוה, וככה יעשה לאיש אשר המלך חפץ ביקרו:

[2] ויאמר המלך להמן טהר קח את הלבוש ואת הסוס וגו' ועשה כן למרדכי היהודי. (כג) כיון ששמע המן כך נבהל, אמר לו אדוני המלך למי, אמר לו למרדכי, אמר לו מי הוא מרדכי, אמר לו היהודי, אמר לו הרבה יהודים שמם מרדכי איזה מהם, אמר לו היושב בשער המלך, מיד נשתתח המן לפניו ואמר כל מחשבה שחשבתי על ראשי היתה, הלא אדוני המלך אני ואתה כתבנו להשמיד לו ולכל עמו, אמר לו הין, לך ועשה לו כן, אמר לו המן עשרא אלפין

הערות ותקונים

עדרם אלא גריון (כ' ע"ח) ומחר בפנים אחרים: (יט) הרשעים נרשות לבם. ז"ל פל"ד אות י"י, ופס"ז אות ט', קס"ד פ"ה פסוק ז', אסתר רבה פ"י אות ג', שו"ט וזעזור י"ד אות ז': (יט) אמר לו אדוני המלך. פנים אחרים (ל"ח ע"ח): (כ) ד"א אמר לו אדוני המלך יביאו לבוש מלכות שאריגתו בורק בורק הלילות בהרי חשך. זה חסר נזכרם פנים אחרים לפנינו ונשאיר במלכות אלא גריון פ"ו (כ' ע"ח) וסס נאמר שאריגתו לזרק לילות, ונכ"י נרשעם ונוזעזעום שאריגתו לאדם הראשון לילות נחשך, ונכ"י לאריגתו ונכ"י פלגמל גס נא"ג הכדפס שאריגתו לזרק לילות נחשך, ונכ"י קאנעריטש שאריגתו לילות לזרק נחשך, ומה נשתנס הלשון שלפנינו: (כ"א) ועוד לבוש אחר אצטהרג שמו שהביאו לו לדריוש ממדינת הים. נא"ג סס ועוד אחר חילטניב שמו, והנחתי סס בהערה ט' נסס הרב הגדול מהר"ן זריל ז"ל נעכ"ע שבו סנה ראשונה לז קל"ז של"ל חילטניב פ"י נגד נשי בלשון פרסי, לכן יש לחקן לפנינו אלטניב, וכן נמצא העלה הרב החוקר עה"ש קאהוט ז"ל בהשלמת הערך לר' ז': (כ"ב) ועוד לבוש אחר כלוך וירוק שמו שפירא קרן ליה נחשא טבא. ונא"ח גריון כתוב שהרוק שמו שפירא וקורין לו ונחש טיב יכידני, וסס בהערה י"ח הנחתי נוכחאות סוגות נכ"י, ולכל הנוסחאות חין פתרון, והרב נעל ערוך הסלס סס נחשך נ"כ לפרט הנאמר הסוס והענוב: (כ"ג) כיון ששמע המן כך נבהל וכו' אמר לו מי הוא מרדכי זכ"י. כעין הסמלת העלמר נענל נ"כ נענלה ט"ז רע"א, אלא הנחצר שאל דגריז נשפיר"א פ"י

כברא דכסף יתיהבון ליה, ולא יתעביד ליה כן, אמר ליה אלין יתיהבון ליה, ועל כל ביתך אנא משלט יתיה, והדין יקרא לא יתמנע מיניה, אמר המן עשר בנין דילי יהון רהיטין קמיה, ולא יתעביד ליה כן, אמר ליה את ובנך ואתתך תהון ליה עבדין, ולא יתמנע הדין יקרא מיניה, אמר המן גבר הדיוט הוא, יתמנא על חדא מדינתא, (כד) או על ריסתקא חדא, ודין לא יתעביד ליה, אמר אנא משליט ליה על כל מחוזין בימא וביבשתא, ודין לא יתמנע מיניה, אמר המן טבעך וטבעיה ייזיל בכל מדינתא, ודין לא יתעביד ליה, אמר ליה גברא דשוייב ראשי מן קטלא, טבעי וטבעיה ייזיל ודין לא יתמנע מיניה, אמר המן (כס) פרודתקין ואיגרן דשרדנא לכל מדינתא ויבטלון, ודין לא יתעביד ליה, פרודתקין ויבטלון ודין לא יתמנע מיניה, כיון שראה אחשורוש שהוא מתקשה עליו כל כך, מיד נזף בו ונהם עליו כאריה, ואמר לו אל תפל דבר מכל אשר דברת, וקרא לשני סריסוי לאבסור ולהרבונה ואמר להם הזהרו שלא יפיל דבר מכל אשר דבר, ועליו הכתוב אומר הטאת פימו דבר שפתימו (ילכדו) [ויילכדו] בגאונם (תהלים ט"ט י"ג), ואומר יתפשו במויטות זו חשבו (ס"ט ז' ג'), שהרי פיהו ומחשבתו גרמו לו:

[יא] ויקח המן את הלבוש ואת הסוס וגו'. (כו) הלך לבית גנזיו של מלך, ומשך את הסוס בעצמו, ובא לו אצל מרדכי, (כז) כיון שראה מרדכי להמן הרשע בא לקראתו והסוס בידו, אמר דומה שאין הרשע הזה בא אלא להרגני, אמר לתלמידיו ברחו לכם, שלא תכוו בגחלתי, אמרון ליה בין פחי ובין ממות עמך אנן, אתא ההוא רשיעא אישכחיה למרדכי דקא יתיב ויתבי רבנן קמיה, וקא מחוי להו הלכות קמיצה, אמר לון במה אתון עסיקין יומא דין, אמרון ליה במצות העומר שהיו ישראל מקריבין בבית המקדש, אמר לון במה הוה הדין עומרא דידכון, דכסף או דדהב, דחטיין או דסערין, אמרין ליה דסערין, אמר לון וכמה הות שיימא דידיה, בעסרא קנטורין, [און] בעסרין קנטורין, אמרין ליה סיגון סיגון בעשרה מעי, ומה הוה עבדין ביה, אמרון ליה שקול מלוא קומץ מיניה ומקטיר למזבה, אמר להו ליתי מלוא קומצא קמחא דידכו לידחינהו לעסרא אלפי ככרי דידי, (כט) אמר ליה עבדא דקנה נכסי, עבדא דמאן נכסי דמאן, (לט) כדרב חסדא דאמר רב חסדא ז"ה בא בפרסובולי וזה בא בפרסוביטו, (ל) אמר ליה קום לבוש הני מאני ורכוב הא סוסיא דקא בעי לך מלכא, (לא) אמר ליה ומה את מבוי במלכותא, אית בר

הערות ותקונים

ע"ט, וההמשך ניד טחטחט הען עד סוף הפסוק לא מלאחי העוקר: (כד) לו על רסתקא חדא, פ"י רחוצה וסוק או כפר נלטון פכסי, ועיין ערוך השלם נערך רסתק: (כס) פרודתקין ואיגרן. י"ט לתקן פרוטוגנין או פרוטוגנין, פסי' גל"י דח וגזירה: (כז) הלך לבית גנזיו של מלך ומשך את הסוס בעצמו. הפסוק העומד הוא נעדרת פנים אחרים (ל"ח ע"ה): (כז) כיון שראה מרדכי להמן, העומד נשנה נעדרת אנה גניון פ"ו (כ' ע"ג). ופסיקתא דר"כ פסקא העומד דף ע"א ע"א, ופסיקתא רבתי העומד, וי"ר פכ"ח, ועודתא אסתר רבה פ"י נפסוק עשר קח, וילקוט אסתר רבנן אלף כ"ח, ועיין אנגילה ט"ז ע"ה, ויש שינויים הרבה, ועיין בפסיקתא סס דהערה שלי: (כח) אמר ליה ענדא דקנה נכסי ענדא דמלך נכסי דמלך, הוא מנגמל אנגילה ט"ז ע"ה אמר ליה רשע ענד טקנה נכסי ענד למי ונכסי למי, ונגמל אנגילה כ"י הגירסא כמו שהיא לפנינו אמר ליה ענדא דקנה נכסי ענדא דמלך, ועיין ד"ס (ט"ג ע"ה): (כט) כדרב חסדא דאמר רב חסדא ז"ה בא בפרסובולי וזה בא בפרסוביטו. זה הוסף המסדר מנגמל אנגילה ט"ז ע"ה, ולא ארע ונה שייכות להעמל נרב חסדא לכאן: (ל) אמר ליה קום לבוש. פסיקתא סס זגס גמקומוט שרשנתי, וסס כנאל לפני זה כיון דקמל מן מללי, והמסדר הניח כלשון אסר הוא מנגמל אנגילה (ט"ז ע"ה): (לא) אמר ליה ומה את ענזי במלכותא חית צר נס לניש לבושיה דמלכא דלא

נש לביש לבושיה דמלכא דלא סאחי ולא שקיל מזייה, (גג) לא יכולנא עד דעיילנא לבי בני ואשקול למזייה, דלאו אורח ארעא לאשתמושי בטאני מלכותא הכי, (גג) שדרה אסתר אסתרניהו לכולהו אומני ולכולהו בי בני. עייליה איהו לבי בני (גד) ואסר זוזייה ואסתייה, (גה) שדר איתי זווא מביתיה קא שקיל ליה מזייה, כי הוה קא שקיל ליה נגיד איתנת. אמר ליה מאי קא מיתנת, אמר ליה גברא דחשיב ליה למלכא מן כל רברבניה (זו) לישייה ספר ובנאי, אמר ליה רשע ולא ספר (זז) של כפר קרינוס היית, תאנא המן של כפר קרינוס היה עשרים ושנים שנה, (זח) ואיכא דאמרי אמר ליה ומאי היא שאילא לך, לית אנא חכים אבווי דההוא גברא שחיק טמיא דמן כפר קרינוס והוה ספר ובנאי (זט) והוה עבד סטכתון, ואת משכח אלין מני ספורא מן דידיה, (ח) כדשקל ליה במזייה, [לבשונהו למאניה], אמר ליה סק רכוב, אמר ליה לא יכולנא דכחיש חילי מתעניתא, גחין ליה סליק עילאוייה, בהדא דקא סליק בטש ביה, אמר ליה לא כתיב לכו בנפול אויבך אל תשמח פן יראה ה' ורע בעיניו (משלי כ"ד י"ז), אמר ליה רשע הני מילי בישראל, אבל באומות העולם כתיב לך ואתה על במותיטו הדרוך (דנריס ל"ג כ"ט). בהדי דקא מטמי ליה ואזיל בשבילא דבי המן, קיימא ברתיה אאיגרא, סברא האי דרכיב אבוה, והאי דקא מסגו בפרעיה מרדכי, שקלא עציצא דבית הכסא שדיתיה על רישיה, דלי עיניה זוזייה, כיון דחזאי דאבוה [הוא], נפלה מאיגרא לארעא ומתה, והיינו דכתיב וישב מרדכי אל שער המלך והמן נדחף אל ביתו אבל וחפוי ראש, (חא) אמר רב וישב מרדכי ששב לשקו ולתעניתו, והמן נדחף אל ביתו אבל

הערות ותקונים

סתי. הוא כלסון הפסיקתא וזכא גריון, וליחא גגמרא, והמלות, וילא שקיל מזייה" ליתח סס, ופי' מזייה שער, ותרגום ירושלמי וגלחא את ראשה (דנריס כ"א י"ג) ותספר ית מזיל דרישה, ונפסיקתח סס ובזכא גריון אית זר נס לניס כליכלא דמלכותח וילא מספר: (גג) לא יכולנא עד דעיילנא לבי בני כ"ו. הוא לשון הגמרא מנילה ט"ז ע"א: (גג) שדרה אסתר. גמרא סס: (גד) וואסר זוזייה" זה ליתח גגמרא, רק הוא נפסיקתח, וסס הגירסא אסר זוזייה, ובזכא גריון אסר זיזייה, ובכ"י קאמנדיטעס הגירסא אסר זוזייה, כמו שהניח המסדר, והוא הנלה אשר הניח הערוך ערך זכא וז"ל נפסיקתח דהעוונר ונה עניד אסר זונקתיה, ק"א וזקתיה פי' ונכנסים, וי"ת אזור, והעירותי בהערה ס"ז נפסיקתח סס ונדכרי הערוך חנו לנדים שתיס, הא' של"ל נפסיקתח זונקתיה ופי' כל"י חזורה, וגם יש לתקן צערוך של"ל ק"א זונקתיה ופי' זיוכי סינר וחזורה, ועיין מוספי ערך זקתח, ועיין גם צנוספי ערך זכא סכן היתה לפניו הגירסא צערוך זונקתיה, ועיין בהערה סס בצארכות. לכן לפנינו זוזייה הוא כמו זונקתיה שהניח הערוך: (גה) שדר איתי זווא מנייתיה. גמרא הגירסא וזל וליייה זוזח מנייתח, ועיין ד"ס ט"ז ע"ב שגס בגמרא כ"י הגירסא זווא, וכן ראייה צערוך ערך זווא הניח המעמור גמרא מנילה וכחפ פי' היינו זוג של נוספים: (גו) לישייה ספר ובנאי. בגמרא כללני וספר, והכל אחד כי נאלא הכנה גירסאות כלל"ד ובחסרוך הלמ"ה, ופי' כל"י צעל המרחץ: (גז) של כפר קרינוס היית. בגמרא מנילה כפר קלרוס, והעירותי נפסיקתח הערה ע"ב כי נתחזרו האותיות י"ג ונעשה צ' וזן קרינוס נעשה קלרוס, ועיין ונה סכתנתי נפסיקתח וימי צחלי הלילה הערה ע"ה על הסס קרינוס. וכעת ראייה כי גם בגמרא כתי' הגירסא הנכונה קרינוס, ועיין ד"ס ט"ז ע"ב וע"ש הערה ה': (גח) ואיכא דאמרי כ"ו. זה הוסיף המסדר נפסיקתח דריכ סס, ומנלל גם בזכא גריון (ע"ב ע"א). חיל וליח אנה חכים לכאבי דהאי גברא שחיק טמיא [דסוה] כלני וספר בכפר קרינוס וחת נשכח ינלמי ספרא דידיה, פי' וכי חין אני נכיר לכאבי של אותו האיש ישקרו עלמותיו שהיה צעל נרחץ ומנלל בכפר קרינוס וחתה מנלל כלל הגלות שלו: (גט) והוה עבד סטכתון" זה ליתח נפסיקתח ובזכא גריון, וליחא גם צויר סוף פסתי, רק ראייה צערוך ערך סטכתון הביח המעמור מו"ר וברס ג"כ והוא עניד סוכטון, וכחפ פי' חנורק שנושיות הנשים להסיר את השער, ובנוספות דידן צויר נשכחנה הגלות והוא עניד פי' כל"י מי אשר להסיר ולנקות את השער, ובנוספות דידן צויר נשכחנה הגלות והוא עניד סוכטון: (ח) כדשקל ליה במזייה. מנילה ט"ז ע"א: (חא) אמר רב. בגמרא אמר רב טשה, ועיין

וחפוי ראש, אבל על בתו, וחפוי ראש מדבר שאירעו: (נג) כשהיה מרדכי רוכב על הסוס התחיל מקלם להקב"ה ואומר ארוטמך ה' כי דליתני וגו' ה' אלהי שועתי אליך, ה' העלית מן שאול נפשי (תהלים ל' ג' ד'), ותלמידיו מה היו אומרים, זמרו לה' חסידיו כי רגע באפו (סס סס ה'), אותו הרשע מה היה אומר, ואני אמרתי בשלוי, ה' ברצונך העמדת להררי עזו (סס סס ז' ה'), אסתר מה היתה אומרת, אליך ה' אקרא. מה בצע בדמי (סס סס ט' י'), ישראל מה היו אומרים, שמע ה' וחנני, הפכת מספדי למחול לי, למען יזמרך כבוד ולא ידום (סס סס י"א י"ג). (נג) אמר ר' פנחס בקרית שמע היה עוסק ולא הפסיק לקום, שנאמר למען יזמרך כבוד ולא ידום ה' אלהי לעולם אורך (סס סס י"ג):

[יב] **וישב** מרדכי אל שער המלך, (נד) מנא הא מלתא דאמרו רבנן הרי שהיה מתענה על צרה ועברה, על חולה ונתרפא, הרי זה מתענה ומשלים, דכתיב וישב מרדכי אל שער המלך, אמר רב ששב לשקו ולתעניתו:

[יג] **ויספר** המן לזרש אשתו ולכל אוהביו את כל אשר קרהו ויאמרו לו חכמיו. (נז) קרי להו אוהביו וקרי להו חכמיו, אמר ר' יוחנן כל האומר דבר

חכמה אפילו באומות העולם נקרא חכם. אמרו ליה [אם מזרע היהודים מרדכי וגו'], אי משאר שבטים קא אתי ויכילת ליה, אי [משבט יהודה] מבנימין ואפרים ומנשה קא אתי לא ויכילת ליה, דכתיב אפרים ובנימין ומנשה עוררה את גבורתיך (תהלים פ' ג'): לא תוכל לו כי נפול תפול לפניו. (נו) דרש ר' יהודה בי ר' אלעאי שתי נפילות למה, אמרו לו אומה זו משולה בעפר ובכוכבים, כשהם יורדין יורדין עד לעפר, וכשהן עולין עולין עד לכוכבים: (נז) אמר ר' פנחס בשם ר' שמואל בר נחמני מסורת אגדה היא בידינו שאין בני עשו נופלין אלא ביד בניה של רחל, וכן הוא אומר אם לא יסחבום צעירי הצאן (ירמי' מ"ט כ'), ולמה הוא קורא אותן כך, שהם צעיריהם של שבטים: (נח) וכן את מוצא שכל זמן שישראל יוצאין למלחמה אין יוצאין עד שמוזוגין עמהן מבניה של רחל, שכן אתה מוצא במשה שלא עשה מלחמה עם עמלק עד שזווג עמו מבניה של רחל, שנאמר ויאמר משה אל יהושע בחר לנו אנשים וצא הלחם בעמלק (סמות י"ז ט'). אמר ר' פנחס וכי עלה על דעתך שמשה וכל ישראל יושבין ואומרים ליהושע צא הלחם בעמלק, אלא לפי שידע משה שאין בני עשו נופלין אלא ביד בניה של רחל. וכן את מוצא בדוד שלא עשה מלחמה עם זרעו של עשו עד שזווג עמו מזרע רחל, שנאמר בלכתו אל ציקלג נפלו עליו ממנשה (עד נהר) [עדנה] יחבד וידיעאל ומיכאל ויוזבר ואליהוא וצלתו ראשי האלפים אשר למנשה (ד"ה י"ג כ"ח), לכך נאמר לא תוכל לו:

הערות ותקונים

ד"ס מ"ג ע"א בהערה כ' טגס בהרבה כ"י ליחא לנולת. טססח": (נג) כשהיה מרדכי רוכב על הסוס התחיל מקלם להקב"ה. פסיקתא סס ע"ג ע"ג, ואיג (כ"ח ע"ח): (נג) אמר ר' פנחס. פסיקתא סס ועיין סס בהערה ע"ז: (נד) ונכח הא תלחא דלמרי רבנן הרי סהים מתענה על לרס ועברה. לא ונלחתי העקור, רק הנהמר סהכיל אמרו רבנן הוא נגמ' תענית דף י' ע"ב ח"ר תי סהים ותענה על הרס ועברה על החולה ונתרפא הרי זה מתענה ומשלים, ונגמרא מנילס ט"ז ע"א נאמר רק ויסג מרדכי אל שער המלך ח"ר טסס טסג לסקו ולתעניתו: (נח) קרי לכו ארסיו, מנילס ט"ז ע"א: (נו) דריש ס' יסורה בר אלעאי. מנילס סס: (נז) איך פתחם בש"ר טקוועל בר נחמני. צ"ר פע"ג אות ז' ופע"ה אות ס', פסיקתא דר"כ פסיקתא זכור (כ"ח ע"ח), טקוועל וילא אות ט"ו, וטקוועל תלל אות ט"ז: (נח) וכן את מולא טכל זמן שישראל ילחין למלחמה

[יד] **עודם** מדברים עמו וסריסי המלך הגיעו ויבהלו להביא את המן. (נט) [מלמד] שהביאוהו בבחלה אל המשתה אשר עשתה אסתר (כ) זה שאמר הכתוב **שבחה שבחה מסכה יינה** אף ערכה שלחנה (נט"ז) אמר ר' אבהו [זו] אסתר המלכה, שבשעה שהגיע צער לישראל בימי מרדכי, מה עשתה אסתר המלכה, עמדה והתקינה סעודה לאחשורוש ולהמן הרשע, ושיכרה אותן ביותר, והמן הרשע סובר בעצמו שחלקה לו כבוד, והוא לא היה יודע שפרשה לו מצודה, שמתוך שישכרם היין (נח) קנתה לו מיתה: אף ערכה שלחנה, שערכה לה שלחן בעולם הזה ולעולם הבא, ואיזה זה שם טוב [שקנתה לה בעוה"ז ובעוה"ב]. כיצד כל המועדים עתידין ליבטל, אבל ימי הפורים אינם בטלים [לעולם], שנאמר וימי הפורים האלה לא יעברו מתוך היהודים (אסתר ט' כ"ט):

פרשה ז.

[ב] **ויאמר** המלך לאסתר גם ביום השני. (ח) יום ששה עשר בניסן היה, (ז) כיון שאכלו ושתו אמר לה המלך מה שאלתך אסתר ומה בקשתך, אמרה לו אדוני המלך אם על המלך טוב איני שואלת אלא את נפשי ואת עמי, שבא אדם אחד וקנה אותו להשמיד להרוג ולאבד ואלו לעבדים ולשפחות קנה אותנו הייתי מחרשת, שנאמר כי נמכרנו אני ועמי להשמיד:

[ד] **כי** נמכרנו אני ועמי. (ג) ר' מאיר אומר היו מתורין לבן ישראל למכרו ואפילו בדינר לא היתה בריה קונה אותו, שהיו אומרים מה נעשה לו לקנותו ולמחר הורגין אותנו, ונתקיים מה שנא' והתמכרתם שם לאויביך לעבדים ולשפחות ואין קונה (דנ"ט כ"ט ס"ח): כי אין הצר שוה בנוק המלך. אמרה לו צר זה אינו שווה בנוק המלך, (ז) דקטל לך ושתי וקא מהדר עילוה דההיא אתתא למקטלה:

[ה] **ויאמר** המלך אחשורוש ויאמר לאסתר המלכה. (ט) מאי ויאמר ויאמר, אמר ר' אבהו מלמד שבתחלה היה עומד ביניהן מתורגמן, כיון דאמרה ליה משאול מלכא קא אתינא, אשתעי איהו בהדה, שנאמר ויאמר לאסתר מי הוא זה ואיזה הוא אשר מלאו לבו לעשות כן:

[ו] **ותאמר** אסתר איש צר ואויב המן הרע הזה. (י) אמר ר' אלעזר מלמד שהיתה טראה כלפי אחשורוש, ובא מלאך וסטר את ידה כלפי המן, והמן נבעת מלפני המלך והמלכה:

הערות ותקונים

לנחמה כו' עד סוף הפסוק. לא נמלתי המקור: (נט) נלמד שהניחוהו צבסלה. ונגילה ט"ז ע"א: (כ) זס"ה שבחה שבחה א"ר אבהו. מדרש נט"ז פ"ט חות ז': (נח) קנתה לו נייסה. נמדרש נט"ז הנדבא קנתה לה חונתה לעולם: (נג) כינר כל המועדים עתידין לבטל אבל ימי הפורים אינם בטלים. עפ"י המדרש יסד הפייטן ר' אליעזר הקליר בסילוק לפרשה זכור. ואם כל המועדים יהיו בטלים יוני הפורים לא נבטלים" וכו'. ועיין בשו"ת הרשב"א סי' ל"ג שנסאל אותו על העלמא מהמדרש הזה ומה שהשיב צטוב טעם ודעת:

(א) יום ששה עשר בניסן היה. פד"ח פ"כ ושם הנדבא שבחה עשר בניסן, ועי"ש בניחור הרד"ל סי' ס"ז. ובמדרש אסתר דבא פ"י ד"ה ויפטר המן נלמד ג"כ והניחוהו לקעודה ציוס ששה עשר בניסן: (ב) כיון שאכלו ושתו. פד"ח ס"ט: (ג) ר' נחלי חונתה. לא מלתי המקור: (ד) דקטל לך ושתה. נבמדרש נגילה ט"ז ע"א הוא נבמגון אחר. ועיין בד"ס ע"ג ע"ב ובהערה א': (ה) מאי ויאמר ויאמר א"ר אבהו. נגילה ט"ז ע"א: (ו) א"ר אלעזר. נגילה ט"ט ע"א:

[ח] והמלך שב מגנת הביתן אל בית משחה היין, וכתוב והמלך קם בחמתו ממשחה היין, (ז) מקיש שיבה לקימה, מה קימה בחימה, אף שיבה בחימה: אתו מלאכי [השרת] אידמו ליה כגברי (ח) וקא עקרו אילנו ושדו בבוסתנא, אמר להו מאי האי, אמרו ליה אנן המן פקדינן, אתא לביתיה והמן נופל על המטה אשר אסתר עליה, נופל נפל מיבעיא ליה, אמר ר' אלעזר מלמד שבא מלאך וספרו והפילו עליה: ויאמר המלך הגם לכבוש את המלכה עמי בבית. (ט) היינו דאמרי אינשי וי מדברא וי ממאטא: הדבר יצא מפי המלך לפני המן הפו: ד"א הגם לכבוש את המלכה, אמר המלך, הרשע הזה לא דיו שקנה את אשתי ואת עמה להשמיד להרוג ולאבד, אלא אף לבוא עליה:

[ט] ויאמר חרבונה אחד מן הסרוסים. (י) אמר ר' חמא בר חנינא אף חרבונה הרשע באותו עצה היה, כיון שראה שלא נעשתה עצתו ברה. והיינו דכתיב וישלך עליו ולא יחמול מידו ברוח יברה (אינו כ"ז כ"ב): גם הנה העץ אשר עשה המן למרדכי. (יא) אמר לו אדוני המלך יש עץ אחד בביתו של המן נטלו מבית קדש הקדשים גבוה חמשים אמה, מנין שהוא מבית קדש הקדשים, (יב) שנאמר ויבן את בית יער הלבנון מאה ארכו וחמשים אמה רחבו ושלשים אמה קומתו (מ"א ז' ב'): (יג) ד"א קורה אחת היתה בבית פרשנדתא שנמלה מתיבתו של נח, (יד) שכך נאמר בה חמשים אמה רחבה (בלא"ה ו' ע"ו): ויאמר המלך תלוהו עליו. (טו) נחקיים עליו מה שאמר דריוש די כל אינש די יהשנא פתגמא דנא יתנסח עא מן ביתיה ווקיף יתמחא עלוהי (עזרא ו' י"א). ועליו הכתוב אומר חופר גומץ בו יפול (קהלת י' ח):

הערות ותקונים.

(ז) וקיש שיבה לקימה, נמרח סס: (ח) וקא עקרי אילני ושדו צניסותנא. צנמרח וקא עקרי כילני דנוסותנא, ועיין ד"ס דף מ"ג ע"ב ובהערה ד' כי בהרבה גירסאות ליחא למלת דנוסותנא: (ט) היינו דאמרי אינשי וי נמדברא וי נמאטא. צנמרח ליחא למלת היינו דאמרי אינשי והגירסא סס ווי נביתא ווי נמדברא, פי' ווי נבננים ווי נמדברא, ונד"ס סס ונד"ע ע"א הדיא ג"כ צאיזה כ"י הגירסא ווי נמדברא ווי נמאטא, ועיין מדרש אבא גרין פ"ז הערה א' מה שהבאתי מכ"י קאמנרטיש: (י) ח"ל חמא בר חנינא אף חרבונה בלוחא עלה סיה. ונגילה ט"ז ע"א, וספ' הגירסא ח"ל חלעזר וכן הונא ד"ס (דף נ"ד ע"א) הגירסא ח"ל חמא בר חנינא: (יא) ח"ל אדוני הנלך יש עץ אחד צביתו של המן נטלו מבית קדש הקדשים. פד"א פ"ב וסס איחא כך בלוחא טעה מה עשה אליהו זכור לטוב נדמה כחברונה אחד וסריסי הנלך ח"ל יש עץ צביתו של המן נבית קדשי הקדשים, וכן הוא הגי' בכ"י אקספארד וון המדרש הזה, ועיין בהג"מ פי"א והלכות ונגילה אות ז' שהביא ירושלמי ח"ל תחום חברונה זכור לטוב והטעם כדאמר ויאמר חברונה אחא אליהו אדוני ליה חברונה, ונהי שהביא מירושלמי ונגילה הוא סוף פי"א, ולפיכך הגירסא ח"ל פתח לריך לומר חברונה זכור לטוב, וכן במדרש צ"ר ריש פמ"ט, ומדרש שמואל פ"א אות ב', רבי פתח אגד חברונה זכור לטוב, ובמדרש אסתר דנה פ"י פסוק והנלך קם צנמרח מה עשה אליהו זכור לטוב נדמה לחברונה ואמר לו אדוני הנלך גם הנה העץ וגו' דח"ל פתח לריך לומר חברונה זכור לטוב: וכן איחא צנסי סופרים פי"ד ח"ל ח"ל פתח לריך לומר חברונה זכור לטוב: (יב) שנאמר ויבן חמא בר חנינא יער הלבונו וגו'. ובפד"א מוצא הכתוב זאת אולם בעמודים עשה חמשים אמה ארכו (מ"א ז' ו'), ונקרא זה צבית יער הלבונו כתיב: (יג) ד"א קורה אחת הייתה צבית פתשנדתא שנמלה מתיבתו של נח. הוא במדרש ח"ג פ"ה בספוק וייטב הדבר לפני המן ויעש העץ יש אומרים פתשנדתא צבו היה הגמון קרקרנולא והביא מתיבתו של נח, ועוצא נחמנה במדרש פנים אחרים פ"ה דף ל"ו ע"ב, ועוצא בילקוט אסתר סוף ח"ג, וכן מוצא בילקוט בשלח רנ"ו רנ"ו. ועליון "מדרש אסתר" והוא במדרש פנים אחרים סס, ואת מדרש אסתר דבה לא ראה הילקוט: (יד) שכך נאמר נה הנסוס אחת רחבה. יש למחוק: (טו) נחקיים עליו מה שאמר דריוש. עיין במדרש

[י] ויתלך את המן. (טז) זה שאמר הכתוב אלהים ה' חילי וישם רגלי כאילות (מקוק ג' י"ט), לא נאמר כאיל ולא כאילים, ומה ת"ל כאילות, (יז) כשתי אילות, כשתי נשים צדקניות שנמשלו באילות, ואלו הן: דבורה ואסתר, דבורה משבט נפתלי, שכתוב בו אילה שלוחה (נלסטי מ"ט כ"א), ואסתר כתיב בה למנצה על אילת השחר (ספלים כ"ג א'), ולמה נמשלו באילות, (יח) אמר ר' יהודה בר' סימון את מוצא בית שיש, בו נחש (מתננין) [מעשנין] בו מן הקרן של אילות, ומן השיער של אשה, ומיד הנחש בורה, כך דבורה ואסתר, דבורה לא זזת רגלה עד שאיבדה לסוסרא ולכל חיילותיו, ואסתר לא זזת רגלה עד שצלבה להמן ולעשרת בניו, לכך נאמר וישם רגלי כאילות. כשתי אילות, ולמה בנקבות, (כ) אמרו חכמים בשעה שהאילת הזו צמאה היא חופרת גומא וקובעת קרניה לתוכה ועורגת לפני הקב"ה מתוך צרה, והקב"ה מעלה לה את התהום, והתהום מעלה לה את המים, שנאמר כאיל תערוג על אפיקי מים וגו' (ספלים מ"ג ז'), כך אסתר בשעה שגזר המן הרשע גזירות קשות על ישראל, התחיל עורגת בתפלה לפני הקב"ה מתוך צרה, וענה אותה הקב"ה, וכיון שראה דוד שהקב"ה עונה האילות, ונמשלה אסתר באילת, התחיל סודר עליה מומור זה למנצה על אילת השחר מומור לדוד (ספלים כ"ג), מה ת"ל אילת השחר, (כא) אמר ר' אבהו מה אילה זו קרניה מפוצלות לכאן ולכאן, אף השחר מפציע לכאן ולכאן. (כב) תניא רבי אומר אינו דומה תימור של לבנה לתימור של חמה, תימור של לבנה מתמר ועולה כמקל, תימור של חמה מפציע לכאן ולכאן. (כג) אמר ר' זירא למה נמשלה אסתר באילה, לומר לך מה אילת זו רחמה צר וחביבה על בעלה כל שעה ושעה כשעה ראשונה, אף אסתר היתה חביבה על אחשורוש כל שעה ושעה כשעה ראשונה. (כד) אמר ר' אמי למה נמשלה אסתר בשחר, מה שחר זה סוף כל הלילה, אף אסתר סוף כל הנסים. והאיכא חנוכה ניתנה ליכתב קא אמרינן: (כה) ד"א למה נמשלה אסתר בשחר, לומר לך מה השחר הזה בשעה שהוא עולה הוא מאיר לעולם בשעה שאין רשות לא להמה ולא ללבנה ולא לכוכבים ולא למולות, כך אסתר האירה לישראל בתפלתה בשעת צרה כשחר, לפיכך הוא משילה בשחר, (כו) ועוד מה השחר הזה כשהוא עולה עולה מעט מעט ומוסיף אור, כך היתה גאולתן של ישראל על ידי אסתר מעט מעט, כך היא אומרת למרדכי לך כנוס את כל היהודים וגו', מה כתיב שם, ויהי ביום השלישי ותלבש אסתר מלכות ויאמר לה המלך וגו', והיא אומרת יבא המלך והמן, וכתיב ויצא המן ביום ההוא שמת וגו', בלילה ההוא נדרה שנת המלך וגו', מיד ויקח המן את הלבוש ואת הסוס וגו', ואסתר

הערות ותקונים

צמורט פניס אחריס סס (ל"ז ע"א), וסדר"א פ"ג, וע"ס צניחור הד"ל אות קל"ד: (טז) זש"ה אלהים ה' חילי וישם רגלי כאילות לא נאמר כאיל וכי'. מדרש שו"ע מומור כ"ב אות ח' ונובל בילקוט מקוק רמז תקס"ו נסס שו"ע: (יז) כשתי אילות דבורה ואסתר. מדרש סס סוף אות ח': (יח) אמר ר' יהודה בר סימון. שו"ע סס אות י"ד, החמלת הנאמר מוצא בילקוט ספלים רמז תרפ"ה ומסר הלין: (יט) 'ונן השיער של אשה', זה ליחא נסו"ע: (כ) אנוכו חכמים. שו"ע סס: (כא) אמר ר' חנהו. יונא כ"ט ע"א: (כב) תניא רבי אומר. יונא כ"ט ע"ב: (כג) אמר ר' זירא. סס כ"ט ע"א: (כד) אמר ר' חמי. סס סס, ובגמרא הגירסא א"ר חמי וכ"ו אקספארד הגי' א"ר יוסי: (כה) ד"א למה נמשלה אסתר בשחר לומר לך וכו'. זה לא נמלא לפנינו נסו"ע, ואולי היה לפני הנספר בדרש סס: (כו) ועוד מה שמחר הזה כשהוא עולה עולה מעט מעט. שו"ע

ובקשתי כי נסכרנו אני ועמי להשמיד להרוג ולאבד וגו', ומרדכי יצא מלפני המלך וגו', ואחר כך ליהודים היתה אורה וגו', לפיכך נמשלה בשתר: ר"א ויתלו את המן על העץ אשר הכין למרדכי. עליו הכתוב אומר צדיק מצרה נחלץ ויבא רשע תחתיו (שנ"א י"א ה'), וצדיק מצרה נחלץ, זה מרדכי, ויבא רשע תחתיו, זה המן הרשע: וחמת המלך שככה. שתי שכיכות הללו למה, אחת למלך העולם, ואחת של אחשוורוש, (כז) במתניתא תאנא חדא דאסתר, וחדא דושתאי:

פרשה ה.

[א] ביום ההוא נתן המלך אחשוורוש את בית המן. (א) עליו הכתוב אומר יכין וצדיק ילבש ובסוף נקי יחלוק (איוב כ"ז י"ג), כל מה שאצרך למרדכי אצרך, וכל ממון שאסף, למרדכי אסף, ונתקיים עליו וביתה נולו יתעבד על (דנא) [דנה] (עזרא ו' י"א):

[ב] ויסר המלך את טבעתו וגו' ויתנה למרדכי. (ג) אמר ר' יודן בשם ר' לוי בניה של רחל (ג) נסיונן שווה וגדולתן שוה, להלן הוא אומר ויהי כדברה אל יוסף יום יום (בראשית ל"ט י'), והכא ויהי כאמרם אליו יום ויום (אסתר ג' ד'), להלן ויסר פרעה את טבעתו (בראשית מ"א מ"ג), וכאן ויסר המלך את טבעתו (אסתר ג' ו'), להלן וילבש אותו בגדי שש (בראשית ס"ט), וכאן ונתון הלבוש והסוס (אסתר ו' ט'), להלן וירכב אותו במרכבת המשנה (בראשית מ"א מ"ג), וכאן והרכיבוהו על הסוס (אסתר ו' ט'), להלן ויקראו לפניו אברך (בראשית ס"ט), וכאן

הערות ותקונים

נזכרו כ"ג אות י"ג: (כז) נמתניתא תאלא חדא דאסתר וחדא דושתאי. ננעלא סס הגירסא ואמרו לה, וננעלא מנילה כ"י הגירסא ואיכא דלעזרי. וכ"י הנעלא בלאקספארד עין העדרת הזה נעלא פה הוספה: ד"א ומונת הנהלך סככה אנוו חממים כסס סכרמו צנוגילה סנו של הקב"ה, כך נרמו צה סמו של ונשה רבינו רבן של כל הנביאים דכתיב ומונת הנהלך ש"כ"ה בגימטריא ונשה, שהענין אחד, ונשה רבינו נקרא מלך, סכאמר ויהי ביטורון מלך, זה ונשה רבינו סכסכה סממו באיבוד רשעים:

(א) עליו הכתוב אומר. באבא גריון לא נעלא יוסר רק עד סוף פרשה ז' פסוק ויאמר חזכונה (אסתר ז' ט'), וכן נעדרת פנים למרים לא נעלא דרשוה רק עד סוף פרשה ז' פסוק ויתלו את המן על העץ אשר להמן [וביתו] וכתן למרדכי ואסתר לקיים ונח שנאמר וביתה נולו יתעבד על דק: (ג) אמר ר' יודן צס"ר לוי צניה של רחל נסיונן שווה וגדולתן שווה. הנעלא הזה נשה צצ"ר פס"ז אות ו', וסס הגירסא ר' יודן צס"ר צנינון, ונעדרת אסתר רבס פ"ז אות ח' נפסוק ויהי צאמרס אליו יום יום מובא המאמר הזה, והגירסא סס ר' יוחנן צס"ר צנינון צל' לוי, ונעדרת אבא גריון פ"ג נפסוק ויהי צאמרס הגירסא ר' צנייה צסס ר' לוי, וסס צסערה ליח הנעלא כ"י צאיה ס"י הגירסא ר' יהודה צס"ר צנינון, ובאיהז כ"י ר' יהודה צס"ר צנינון, ונעדרת פנים אחרים נוסח א' (כ"ה ע"א) איהז ר' יודן צס"ר צנינון, וסס הנעלאר נחקלר וס"ס "וכו" דלעילא" כוונתו נעדרת אבא גריון, ונילקוט אסתר רמו אלף כ"ד הגירסא ר' יוחנן צס"ר צנינון, ונילקוט ויסב רמו קנטיה ססטיע סס האומר: (ג) נסיונן שווה. צצ"ר הגירסא ר' יוחנן צס"ר צנינון, הגירסא ניסן שוה, ה"מ"כ פירש נס טלהס. אולס הגירסא סלפנינו ובאיהז כ"י עין נעדרת אבא גריון הגירסא נסיונן כ"י יוסף לא סנוע אליה אף סדצרה אליו יום יום, וכן ראייתי ציפ"ה ספירס כן ניסן

ויקראו לפניו ככה יעשה לאיש (אסתר ט): ותשם אסתר את מרדכי על בית המן.
 (ז) מינתה אותו אפשרופס על הבית להכניס ולהוציא:
 [ג] ותוסף אסתר ותדבר לפני המלך ויושט המלך לאסתר. כל מי שהמלך רוצה שיכנס הוא מותיה לו השרביט:

[ו] כי איככה אוכל וראיתי ברעה וגוי. אמרה לו אדוני המלך איזו חיים יש לי אחריהן, אם הן נהרגין, ואיך אעמוד על דמן, אם אתה הורגן הרגיני בתחלה, ואל אראה ברעתם, שנאמר ואיככה אוכל וראיתי באבדן מולדתי:
 [ח] ואתם כתבו על היהודים. אמר להם כתבו ספרים בשמי לכל המדינות ותתמו בחותמי, מיד קראו סופרי המלך בשלשה ועשרים בסיון היה, וכתבו ושלחו את הספרים לכל המדינות להשמיד להרוג ולאבד בשלשה עשר לחדש אדר, (ט) ביום השלישי במזל אריה, שנאמר ביום אחד בכל מדינות המלך [אחשוורוש] בשלשה עשר (אסתר ט' י"ג). (ו) אמר ר' אבהו כל אותן שבעים יום שבין איגרת לאיגרת, כנגד שבעים יום שעשו המצרים חסד עם אבינו יעקב:

[טו] ומרדכי יצא מלפני המלך בלבוש מלכות תכלת. (י) כתיב לכולם נתן לאיש חליפות שמלות ולבנימין נתן שלש מאות כסף וחמש חליפות שמלות (נראה ש' י"ג), אפשר דבר (ט) שנכשל בו אותו צדיק וכשלו בו זרעו, (ט) דאמר ר' חמא בר חנינא אמר ר' חמא בר גוריא אמר רב בשביל משקל שני סלעים מילת (שהשיב) [שהוסיף] לו יעקב ליוסף, נתקנאו בו אחיו, (י) ונתגלגל הדבר וירדו למצרים, ועביד איהו [מילתא] בבנימין כי היכי דנתקנו ביה אחיו, (יא) אמר ר' בנימין בר יפת אמר ר' אלעזר רמו רמו לו, אמר לו שעתיך בן לצאת ממך שיוצא בחמשה טכסיסי מלכות, ומנו זה מרדכי, שנאמר ומרדכי יצא מלפני המלך בלבוש מלכות תכלת וחור ועטרת זהב גדולה ותכריך בוץ וארגמן: (יג) ר' פנחס אומר מלך מרדכי על היהודים, שנאמר ומרדכי יצא מלפני המלך, מה המלך לובש פורפורין, אף מרדכי לובש פורפורין, מה המלך עטרת כלולה בראשו, כך מרדכי עטרת כלולה בראשו, שנאמר ועטרת זהב גדולה, ומה המלך (יג) מוניטה שלו הולכת בכל המדינות, כך היה מרדכי מוניטה שלו הולכת בכל המדינות, (יד) מה היתה מוניטה שלו, מרדכי מכאן ואסתר מכאן, מה המלך אימתו על כל

הערות ותקונים

יטן ונלסון נסיון: (ד) נייתה אותו אפשרופס כ"ו. לא מללתי: (ה) ציוס השלישי בנזל אריה. כפד"ג: פ"ג בשלשה עשר לחדש שנים עשר בנזל אריה, וכן כהתחלת פ"ו בשלשה עשר לחדש שנים עשר הוא חודש אדר ציוס השלישי בנזל אריה, ועיין לעיל פ"ג הערה כ"ט: (ו) ח"ר אבהו כל חותן שבעים יום. לא מללתי הנוקור: (ז) כתיב לכולם נתן לאיש חליפות שמלות. מנילה ט"ז כע"א: (ח) שנכשל בו אותו לדיק. בנזל אריה הנוקור: (ט) דאמר ר' חמא בר חנינא. בנזל אריה רבא בר מחסיה, וכן הביא הילקוט רמז אלף כ"ט, ובנזל אריה כ"ד רבא בר ירמיה, ועיין בדים מ"ד ע"א ובהערה ל': (י) ונתגלגל הדבר ועביד איהו כבנימין כי היכי דנתקנו ביה אחיו, וכן מובא בילקוט שם. ומה ליתא בנזל אריה, ונמלא ג"כ בגמרא כ"י, ועיין ד"ס שם ובהערה ל': (יא) אמר ר' בנימין בר יפת אמר ר' אלעזר. בנזל אריה ר' בנימין בר יפת והמלות "ח"ר אלעזר" ליתא, ונמלא ג"כ בגמרא כ"י, ועיין ד"ס מ"ד ע"ב, וכן הביא הילקוט רמז אלף כ"ט: (יב) ר' פנחס אמר. פדריא סוף פ"ג, ובפדריא דפוס ווארסווי עם ביאור הכד"ל הסניטו כל הנזל וכן ההתחלה נשאר, וכן הסניטו דברים ביאור הכד"ל שם, ונזל אריה הנזל ג"כ במדע אסתר רבא, ונזע נשפדיא, ונזל צילקוט אסתר רמז אלף כ"ט נסס פדריא: (יג) מוניטה שלו הולכת בכל המדינות. וכן כז"ר פל"ט אות י"א, כז"ר פ"י מוניטה נעבע וחקיקת לורה: (יד) מה היתה מוניטה שלו מרדכי ונכאן ואסתר נכאן, כז"ר הגירסא שק ואסר נכאן ועטרת זהב

הארץ, כך היה מרדכי אימתו על כל הארץ, שנאמר כי נפל פחד מרדכי עליהם, וכתוב ושמעו הולך בכל המדינות, לכך נאמר ומרדכי יצא מלפני המלך :
 [טז] ליהודים היתה אורה ושמחה וששון ויקר. (טז) אבל וצום ובכי ומספר שעשה בתחלה, חילופם נתן להם הקב"ה אורה ושמחה וששון ויקר :
 ושלשה ימים צמו ישראל. חילופם נקהלו בשלשה עשרה ובארבעה עשר ונח בחמשה עשר : ושמחה וששון. (יז) ששן חסירה למה, שאין שמחה שלימה עד שיבוא המשיח : ליהודים היתה אורה ושמחה. (יז) אמר רב יהודה אורה זו תורה, וכן הוא אומר כי נר מצוה ותורה אור (משלי י' כ"ג), שמחה זה יום טוב, דכתיב ושמחת בחגך (דברים ט"ז י"ד), ששון זו מילה, וכן הוא אומר שש אנכי על אמרתך (תהלים קי"ט קס"ג), ויקר זו תפילין, וכן הוא אומר כי שם ה' נקרא עליך (דברים כ"ט י'), ותניא ר' אליעזר הגדול אומר אלו תפילין של ראש :

פרשה ט.

[א] ובשנים עשר חודש הוא חודש אדר. (יח) במזל אריה, שאריה מלך על הבהמות, בכל מקום שהוא רוצה הוא הופך את פניו, והפך את פניו, להשמיד להרוג ולאבד את כל שונאיהן של יהודים, שנאמר ונהפוך הוא אשר ישלמו היהודים המה בשונאיהם :

ביום אשר שברו אויבי היהודים וגו'. בוא וראה אותו היום שהסכימו כל הקוסמים וכל החרטומין שאין להם לישראל בו תקומה, אותו היום היה להם בו תשועה גדולה, ושלמו בו על אויביהם, שנאמר ואיש לא עמד לפניהם כי נפל פחדם על כל העמים (אסתר ט' ז'), ובושו מעצתם והופרה מחשבתם, ועליהם הכתוב אומר מפר אותות בדים וקוסמים יהולל, משיב חכמים אחר ודעתם יסכל, מקים דבר עבדו ועצת מלאכיו ישלים (ישעיה נ"ד כ"ט כ"ו).

[ד] כי גדול מרדכי בבית המלך. (יט) אמר ר' ברכיה בשם ר' חלבו ארבעה הן שיצאו להם מוניטון בעולם, אברהם אבינו, יהושע, דוד, ומרדכי, באברהם כתיב ואגדלה שמך (בראשית י"ג ז'). ביהושע כתיב ויהי ה' את יהושע ויהי שמעו בכל הארץ (יהושע ו' כ"ז). ברוד כתיב ויצא שם דוד בכל הארצות (דברי י"ד י"ז). במרדכי כתיב כי גדול מרדכי בבית המלך ושמעו הולך בכל המדינות : כי האיש מרדכי הולך וגדול. (כ) חמשה שכתוב בהם הולך וגדול, ואלו הן : יצחק אבינו, ושמאל הרמתי, ודוד מלך ישראל, ויהושפט מלך יהודה, ומרדכי בלשן :

[ז] ואת פרשנדתא. (כא) אמר רב יהודה בשם רב שירת הים ושירת דבורה [נכתבים] אריה על גבי לבינה ולבינה על גבי אריה, אבל בניו של המן

הערות ותקונים

יכאן : (טו) אבל ולום וכו'. לא מלאחי המקור : (טז) טען חסידים וכו'. לא מלאחי המקור :
 (יז) אמר רב יהודה מנילה ע"ז ע"ז : (יח) צמל אריה. פירא פ"כ : (יט) ח"ר ברכיה צמל ר' חלבו. ז"ה פל"ט אוח י"א ושם נוסדס אלל כל אחד ויהו מוניטון שלו : (כ) חונטה סמתי צמל סולך וגדול, וחונט ילחק, שמואל, דוד, יהושפט, ומרדכי, לא מלאחי המקור, נס אלל ילחק לא כתיב סולך וגדול, ואלל שמואל כאמר סולך וגדול (שי"א ז' כ"ו) דוד וילך דוד סולך וגדול (ש"ב ה' י'), יהושפט כתיב ויהי יהושפט סולך וגדל (דברי י"ז י"ג), ומרדכי סולך וגדול (אסתר ה' ד') : (כא) אמר רב יהודה צמל רב סירת הים וסירה דבורה וכו'. זה לא נולל צבלי, רק נידושלני מנילה פ"ג היח (דף ע"ד ע"ב) איתא ר' זעירא ר' ירמיה צמל רב סירת הים וסירת דבורה נכתבים אריה ע"ג לבינה ולבינה ע"ג אריה עשרת בני המן ומלכי כנען נכתבין אריה ע"ג אריה

ופרשת מלכים שבוהושע [נכתבים] אריח על גבי אריח, ולבינה על גבי לבינה, ואיזה הוא אריח, ואת ואת ואת, ואיזה הוא לבינה, פרשנרתא דלפון ואספתא. מלך יריתו מלך העי (י'סוע י"ג ט'), הרי לבינה, אחד אחד הרי אריח: (כג) אמר רב חיננא בר פפא דרש רב שילא איש כפר תמרתא כל השירות כולן [נכתבות] אריח על גבי לבינה ולבינה ע"ג אריח, ועשרת בני המן ומלכי כנען אריח ע"ג אריח ולבינה ע"ג לבינה, (כג) מאי טעמא אמר ר' אבהו כדו שלא תהא תקומה למפלתן: (כד) אמר ליה ר' זירא לר' חנינא בן אחיו של ר' הושעיא, זכור אתה כששלחתך אצל ר' אבא בר זבדא לשאול אותו על בניו של המן אם לא היו כתובין כך לעיכוב, והלכת אליו ובאת ואמרת לי מן שמו אינו יודע, וכשבא ר' אבא בר זבדא אמר בשם רב לעיכוב, שאם לא היו כתובין כך במגלה אין אדם יוצא בה ידי חובתו: [ו] עשרת בני המן. (כה) אמר ר' אדא דמן יפו עשרת בני המן ועשרת בעי למימרינהו בנשימה אחת, מאי טעמא כולהו בהדי הדדי נפקי נשמתייהו. (כו) אמר ר' יונה אמר ר' זירא ויין דויתא, (כז) צריך למסתחיה כזקיפא, מאי טעמא כולהו בחד זקפא אזוקיפו: ובבוה לא שלחו את ידם. (כח) ר' מאיר אומר אסתר ברות הקודש נאמרה, שנאמר ובבוה לא שלחו את ידם:

הערות ותקונים

אריח ולבינה ע"ג לבינה דכל צינן דכן לא קאים, וע"ס בק"ע שמפרש כוונת המאמר והסיום המוזכר מה לפנים ואיזה הוא אריח ואיזה הוא לבינה כו', ליחא בירושלמי, והיה לפני המסדר ומקור אחר, וגם היה לפניו הגירסא רב יהודה בשם רב, ועיין גם בנזק' סופרים פ"ג ס"ג, ורמזי צילקוט אסתר רמז אלף כ"ט הביא המאמר עכצלי שהביא המסדר אחרי כן, וקיים ו"ח עשרת בני המן ומלכי כנען אריח ע"ג אריח ולבינה ע"ג לבינה מאי כדון למנוח או לעכב, וכדון גזה למאמרם ירושלמי שהבאתי: (כג) אמר רב חיננא בר פפא דרש רב שילא וכו'. מגילה ס"ז ע"ג ושם הגירסא אמר ר' חיננא בר פפא: (כג) מיט א"ר אבהו, בגמרא חסר שם האומר ומלא ג"כ בגמרא כ"י, ועיין ד"ס דף ע"ה ע"ג ובהערה י': (כד) ח"ל ר' זירא לר' חיננא בן אחיו של ר' הושעיא זכור אהי כו'. המאמר הזה נובע מירושלמי שם (מגילה ע"ד ע"ג) מאי כדון למנוח או לעיכוב, א"ר חנינא בר אחוי דרב הושעיא נהיר אה כדי דהוינן קיימין קדם מותיה דר' הושעיא חנינא עבר ר' זא בר זבדא ושאלנן ליה ואמר בשם רב צעיקוב, ופירש הק"ע מה כדון למנוח, הא דאמרת שלריך לניכחב כן אריח ע"ג אריח וכו' היינו למנוח או אפילו לעכב ואם לא נכתב כן פסול: נהיר אה, זכור אה כשהיינו קיימים לפני מותו דר' הושעיא דורך ועבר ר' זא בר זבדא ושאלין ליה אם הוא למנוח או לעכב ואמר ונשעיה דרב לעכב, והמסדר שלפנינו הביא המאמר הזה בגמטון אחר ומה שהוא בירושלמי, והביא אמר ליה ר' זירא לר' חנינא, ולפנינו בירושלמי נאמר א"ר חסר שם האומר. ובנזק' סופרים פ"ג ס"ג היד מוזכר ג"כ המאמר הזה בקילור אריי בר חנינא אחיה של רבי הושעיה סביבך ר' אבא בר זבדא ושאלין זה ואמר בשם רב לעיכוב, ויש לתקן אריי לר' חנינא אחוי דר' הושעיא חנינא עבר רבי אבא בר זבדא ושאלין ליה ואמר בשם רב לעיכוב: והנה המסדר הביא ח"ל ר' זירא לר' חנינא ובנזק' סופרים נראה כי היה לפניו הגירסא ר' יוסה, ורמזי צילקוט אסתר רמז אלף כ"ט הביא ג"כ א"ר יוסי בר חנינא, ומלאנו סעד לזה כי מלא כעין המאמר בירושלמי ומגילה בירושלמי תענית פ"ב ס"ב (דף ס"ד ע"ח) צענין אחר קומי אזי ימיר כאן להצריח כאן לשאלה, אמר ר' יוסי לר' חנינא אחוי דר' הושעיא נהיר אה כדי הוינן קיימין קומי מנחתיה דרב הושעיה חנינא עבר ר' זעירה ושאלנן ליה ואמר וכו', עבר ר' יסא ושאלנן ליה ואמר וכו', ורמזי כעת בגמרא בירושלמי (דף פ"ח ע"ב) שהביא המאמר מירושלמי ורמז לתקן ש"ל ר' זא בר זבדא ע"ס: (כה) א"ר אדא דמן יפו. מגילה ל"ז ע"ג: (כו) אמר ר' יונה אמר ר' זירא, בגמרא שם הגירסא א"ר יוחנן וכאשר הביא המסדר כן הוא בכל כתבי יד, ועיין ד"ס מ"ה ע"ח בהערה ה': (כז) לריך למסתחיה כזקיפא, בגמרא הגירסא לריך למסתחיה וכזקיפא כמורדיא לנרות, ועיין ד"ס שם הערה ו' שהוא נוסף בגמרא ולא היה לפני הקדמונים: (כח) ר' מאיר אומר אסתר ברות הקודש נאמרה

[יב] ויאמר המלך לאסתר המלכה בשושן הבירה הרגו היהודים חמש מאות איש ואת עשרת בני המן. (כט) אמר ר' אלעזר מלמד שבא מלאך וסטרו על פיו. (ל) ר' אלעזר אומר (לג) ארבעים בנים היו להמן, עשרה סופרי המלך, דשלישים בכל המדינות, שנאמר ואת עשרת בני המן בשאר מדינות המלך, וכולם גהרגו, ועשרה נתלו על עץ אביהם, (לד) שנאמר ואת עשרת בני המן תלו. (לה) ועליהם אמר הכתוב והיה אור ישראל לאש וקדושו ללהבה (ישעי' י"ז). והי' אור ישראל לאש, בזכות אסתר, כשם שהשחר הזה אינו עולה אלא בשעת אפלה ומאיר לעולם, כך אסתר האירה לישראל בתפלה מתוך צרה. וקדושו ללהבה, בזכות מרכי. ובערה ואכלה שיתו ושמירו ביום אחד, (סס סס) אלו המן ובניו, ללמדך שבמדה שאדם מודד בה מודדין לו, כשם שגזר להרוג ולאבד את כל היהודים ביום אחד, כך נגזר עליו ועל בניו שיתלו על העץ ביום אחד, דכתיב ואכלה שיתו ושמירו ביום אחד :

[יד] ויאמר המלך להעשות כן וגו' ואת עשרת בני המן תלו. (לד) המן ועשרת בניו כולן נתלו על עץ אחד, כיצד, העץ ארכו חמשים אמה. המן אצטליב על תלת אמין, פרשנדתא רחיק מיניה אמה חדא, פרשנדתא אצטליב על תלת אמין, דלפון רחיק מיניה אמה חדא, וכן כלהו על הדין אורחא אצטליבו, וזאת הוה רם מן ארעא ארבע אמין, נמצאו עשרת בני המן אצטליבו על ארבעין וארבעה אמין, והמן הוה צליב בריש כולהון על תלת אמין, והוה צליבא משקע בארעא תלת אמין, סכום חמשין אמין :

[יח] והיהודים אשר בשושן נקהלו בשלשה עשר בו ובארבעה עשר בו. על

הערות ותקונים

שנאמר וצנזה. ונגילה ז' ע"ה. ושם הגירסא ר' נחיר לומר אסתר צנזה הקודם נאמרה, שנאמר ותהי אסתר כושמת קן. ר' יוסי בן דורמסקית אמר אסתר צנזה הקודם נאמרה שנאמר וצנזה וגו', וצנזרה כ"י הגירסא כמו שהביא המסדר ושמות האומרים נהפוכים: ועיין ד"ס י"ב ע"ה ושם בהערה כ': וכ"י שני מן המדרש הזה הנמלא בלקספארד אחרי המלות שנאמר וצנזה לא שלחו את ידם נמנא הוספה, וכי ננין ידעו כותבי המגילה שצטוטן שכל המדינות לא שלחו את ידם צנזה, אלא ונלמד שנאמרה להם צנזה הקודם" ע"כ. ועיין רש"י בצנזרה שם על וי אמר המלך צנזו שהביא נמנא ידעו כותבי המגילה שצ"ה אמר צנזו אלא רוח הקודם נגלה עליהם. וכן על וצנזה לא שלחו את ידם הביא הי"ך ידעו מה עשו הרחוקים [אלא רוח הקודם נגלה עליהם]: (כט) אמר אלעזר ונלמד. בצנזרה מגילה ט"ז ע"ה מובא זה בשם ר' אבהו, וצנזרה כ"י הובא כמו שהביא המסדר, ועיין ד"ס ו"ה ע"ב בהערה ל', וגם בילקוט אסתר רמז אלף כ"ט מובא בגירסת המסדר: (ל) ר' אלעזר אומר ארבעים בנים היו להמן. פירש"י פ"ג ושם הגירסא ר' אלעזר: (לג) ארבעים בנים ה' להמן. כי ארבעה פעמים כתוב עשרת בני המן במגילה, ועיין בשו"ט מזמור כ"ב אה"ב, אמרו רבותינו מלפנינו נחש צנים ה"י לו להמן, וע"ה בהערה י': (לד) שנאמר ואת עשרת בני המן תלו כשנמנא אור ישראל, וכן עשרת בני המן נשחר מדינות. ונכלן עד שנאמר ואת עשרת בני המן תלו כשנמנא אור ישראל, וכן שיער הרמב"ל בהערה קע"ה וכן הוא באמת: (לה) ועליהם אמר הכתוב והיה אור ישראל לאש ואת עשרת בני המן תלו על עץ אביהם, וזה מרכי וכו', מובא בפירוש שם, ועיין בשו"ט מזמור כ"ב אה"ב, ד"ה והיה אור ישראל לאש זה מרכי וכו', מובא שם כעין דרשא שהביא המסדר: (לז) המן ועשרת בניו כולם נתלו על עץ אחד, כיצד כו'. לא נלמתי הנוקרי, ובילקוט אסתר רמז אלף כ"ט נמלא צנזו ורמא הי"ך היו לצנזים צו הביא חשבון צלותן אחר ולא נודע לי הנוקרי מהילקוט, ובלקט טוב על אסתר שהולמתי לאור דף כ"ה ע"ב הביא ג"כ ברוסן אחר ונעלם ממני נוקרי, ועיין בתרגום אסתר חושב ג"כ ברוסן אחר וכמו כן בתרגום

בן היהודים הפרזים. (ל) תנן התם כרכים המוקפין חומה מימות יהושע בן נון קורין בחמשה עשר, מנא לן, (לו) אמר רב דאמר קרא על כן היהודים הפרזים היושבים בערי הפרזות עושים את יום ארבעה עשר, ומדפרזים בארבעה עשר מוקפין חומה בחמשה עשר, ושושן אעפ"י שאינה מוקפת חומה מימות יהושע בן נון קורין בחמשה עשר, דכתיב והיהודים אשר בשושן נקהלו בשלשה עשר בו ובארבעה עשר בו ונוח בחמשה עשר בו, (לז) מאי טעמא הואיל ונעשה בו נס: (לח) אמר ר' יהושע בן לוי כרך וכל הסמוך לו וכל הנראה עמו נידון כדרך וקורין בחמשה עשר, ועד כמה, (לט) אמר רב ירמיה כמתמתן לשבריה, והיינו מיל. ואמר ר' יהושע בן לוי כרך שישב ולבסוף הוקף נידון ככפר, מאי טעמא, דכתיב ואיש כי ימכור בית מושב עיר חומה (ויקרא כ"ט כ"ט), שהוקף ולבסוף ישב, ולא שישב ולבסוף הוקף. (מ) ואמר ר' יהושע בן לוי כרך שאין בו עשרה בטלנים נידון ככפר, (מא) ואעפ"י דאתו לו מעלמא, (מב) וכרך שהיה מוקף בימי יהושע בן נון אעפ"י שאין לו עכשיו קורין בחמשה עשר, דתניא ר' אלעזר ברי יוסי אומר אשר לו חומה, אעפ"י שאין לו עכשיו והיה לו קודם לכן:

[יט] **היושבים בערי הפרזות.** (נג) תנן התם בן עיר שהלך לכרך, ובן כרך שהלך לעיר, אם עתיד להזור למקומו קורא במקומו, ואם לאו קורא עמהם. (נד) אמר רב לא שנו אלא שעתיד להזור כליל ארבעה עשר, ונתעכב ולא הזר, אבל אם אין עתיד להזור כלילי ארבעה עשר קורא עמהם, דכתיב על כן היהודים הפרזים, למה לי למכתב היושבים בערי הפרזות, הא קא משמע לן דפרוז בן יומו נקרא פרוז, ומדפרוז בן יומו נקרא פרוז, מוקף בן יומו נקרא מוקף: עושים את יום ארבעה עשר להודש אדר שמתה ומשתה ויום טוב. (נה) תאני רב יוסף שמחה מלמד שאסור בהספד, משתה מלמד שאסור בתענית, יום טוב מלמד שאסור בעשיית מלאכה. ורבי היכי נטע נטיעה בפורים, רבי בר ארביסר הוה, וכד נטע בחמיסר נטע, איני והא רבי בטבריה הוה וטבריה מוקפת חומה מימות יהושע היא, אלא רבי בר המיסר הוה וכי נטע בארביסר נטע, ומי פשיטא מלתא דטבריה מוקפת חומה מימות יהושע בן נון, והא חזקיה קרי בה בארביסר ובחמיסר דמספקא ליה אי מוקפת חומה מימות יהושע בן נון או אינה מוקפת חומה מימות יהושע בן נון, לחזקיה מספקא ליה, לרבי פשיטא ליה, וכי פשיטא ליה בארביסר מי שרי, והא כתיב במגלת תענית את יום ארבעה עשר ביה ואת יום חמשה עשר ביה פוריא אינון דלא למספד, ואמר רבא לא נצרכה אלא לאסור את של זה בזה ואת של זה בזה, הני מילי בהספדה ותענית אבל מלאכה יומא חד, ותו לא, איני והא רב חזייה לההוא גברא דתוה שדי כיתנא בפוריא לטייה ולא צמח בתניה, ההוא בר יומיה הוה. (נו) רבא ברביה דרבא אמר אפילו תימא ר' בדיומיה

הערות ותקונים

בחרגוס שני ע"ס: (ל) תנן התם כרכים המוקפין חומה. מנילה נ' ע"ב: (לו) חנוך רב. בגמרא חנוך רבא: (לז) ע"ט הואיל ונעשה בו נס. בגמרא הגירסא חנוך רבא וחמרי לה כדי שאני שוסן הואיל ונעשה בו נס: (לח) אריב"ל כרך וכל הסמוך לו. גמרא סס: (לט) אמר רב ירמיה, בגמרא סס חנוך ר' ירמיה ואיתנינא ר' חייא בר אבא: (מ) ואמר יהושע בן לוי כרך שישב, מנילה נ' ע"ב: (מא) ואעפ"י דאתו לו מעלמא. בגמרא אע"ג דמיקלעי ליה מעלמא ועיש צפירשי: (מב) וכרך שהיה מוקף. עיין בגמרא סס גירסא אחרת, גם צנקוס דמיא ר' אלעזר בר' יוסי אומר הגירסא סס והא תניא: (מג) תנן התם בן עיר. מנילה י"ט ע"א: (מד) חנוך רב. בגמרא חנוך רבא: (מה) תאני רב יוסף. מנילה ה' ע"ב: (מו) רבא ברביה דרבא. בגמרא סס רבא ברביה דרבא, ועיין

נטעו הספד ותענית קבילו עליה, מלאכה לא קבילו עליה, דמעיקרא כתיב שמחה ומשתה ויום טוב, ולבסוף כתיב לעשות אותם ימי משתה ושמחה, ואילו יום טוב לא כתיב, אלא רב מאי מעמא לטייה להווא גברא, דברים המותרים היו ואחרים נהגו בהם איסור הוה, ותניא דברים המותרים ואחרים נהגו בהם איסור אי אתה רשאי להתירן בפניהם, ובאתרא דרבי לא נהוג, ואיבעית אימא רבי נטיעה של שמחה נטע ואיזה היא נטיעה של שמחה, אבורנקי של מלכים:

[כ] וכתוב מרדכי את הדברים האלה לקיים עליהם להיות עושים את יום ארבעה עשר להדש אדר ואת יום חמשה עשר בכל שנה ושנה.

(נז) תנן התם קראו את המגלה באדר הראשון ונתעברה השנה קורין אותה באדר השני, אין בין אדר הראשון לאדר השני, אלא קריאת המגלה ומתנות לאביונים. תניא קראו את המגלה באדר הראשון ונתעברה השנה קורין אותה באדר השני. (נט) ר' אלעזר ברי' יוסי אומר משום ר' זכריה בן הקצב אין קורין אותה באדר השני, שכל המצות הנוהגות בשני נהוגות בראשון, הוץ ממקרא מגלה. רבן שמעון בן גמליאל אומר משום ר' יוסי אף קורין אותה באדר השני, שכל מצות שנוהגות בשני אין נהוגות בראשון. ושון בהספד ותענית שאסורין בזה ובוה. (נט) אמר ר' אבא אמר ר' חייא בר אשי אמר רב הלכה כרבן שמעון בן גמליאל שאמר משום ר' יוסי, אמר ר' יוחנן ושניהם מקרא אחד דרשו, בכל שנה ושנה, ר' אלעזר ברי' יוסי סבר ככל שנה ושנה מה כל שנה ושנה אדר סמוך לשבט, הכא נמי אדר סמוך לשבט, ורבן שמעון בן גמליאל סבר ככל שנה ושנה מה כל שנה ושנה אדר סמוך לניסן הכא נמי אדר סמוך לניסן, בשלמא ר' אלעזר ברי' יוסי מסתבר טעמיה דאין מעבירין על המצות, אלא רבן שמעון בן גמליאל מאי טעמיה (סהכא) אמר רב מבי [מעמא דרשב"ג] גאולה לגאולה עדיף. ר' אלעזר אומר טעמיה דרבן שמעון בן גמליאל מהכא, [דכתיב] לקיים את אגרת הפורים הזאת השנית, ואיצטריך [למיכתב] שנית, ואיצטריך ככל שנה ושנה, דאי מכל שנה ושנה הוה אמינא לכתחלה קא קרינן בראשון, קא משמע לן השנית, ואי השנית הוה אמינא קרינן בראשון ובשני, קא משמע לן ככל שנה ושנה, ור' אלעזר ברי' יוסי האי שנית מאי עביד ליה מיבעיא ליה, (ז) כדרב יהודה אמר שמואל, דאמר רב יהודה אמר שמואל בתחלה קבעוה בשושן הבירה, ולבסוף קבעוה ככל העולם כולו:

[כב] כימים אשר נהו בהם היהודים. (כז) אמר רז שמואל בר נחמני ימים כימים לרבנות אחד עשר ושנים עשר. (כח) רב שמן בר אבא אמר אחד עשר ושנים עשר מבומניהם נפקא, והאי כימים לדורות הוא דכתיב: לעשות אותם ימי

הערות ותקונים

ד"ס (דף ז' ע"ה) ונהערה ס': (נז) תנן הספד. ונילס ו' ע"ג: (נח) ר' אלעזר בר' יוסי לומר משום ר' זכריה בן הקצב. בנמלל סס הנולד "משום ר' זכריה בן הקצב" ליתא ונמלל ג"כ בנמלל כ"י, ועיין ד"ס י"א ע"ה ונהערה ל': (נט) ח"ר חנא ח"ר חייא בר אשי אמר רב. בנמלל חנא ר' חייא בר אבין חנא ר' יוחנן, וכן בנמלל כ"י הגירסא כמו שהניח המסדר, ועיין ד"ס י"א ע"ג ועיין סס נהערה ס': (ז) כדרב יהודה אמר שמואל דלומר רב יהודה אמר שמואל. בנמלל סס (דף ז' ע"ה) כדרב שמואל בר יהודה דלומר ר' שמואל בר יהודה, ועיין ד"ס דף י"א ע"ג נהערה ס', וז"ל עוד נאזיה כ"י: (כז) ח"ר שמואל בר נחמני ימים כימים. ונילס ז' ע"א: (כח) רב שן

משתה ושמתה ומשלוח מנות איש לרעהו ומתנות לאביונים. (נג) תאני רב יוסף משלוח מנות איש לרעהו. שתי מנות לאדם אחד. ומתנות לאביונים, שתי מתנות לשני בני אדם. ר' יהודה נשיאה שדר ליה לר' אושעיא אטמא דעגלה תלתא וגרבא דחמרא, שלח ליה קיימת בנו רבינו ומתנות לאביונים, (נד) הדר שלח ליה עגלא תילתא ותלתא גרבי חמרא, שלח ליה קיימת בנו רבינו משלוח מנות איש לרעהו. (נה) רבא שדר ליה למרי בר מר בדיה דאבוי מליא (דמיססא קשבי), [מססא דקשבא] ומלא כסא קמחא דאבשונא. אמר אבוי השתא אמר מר אי חלקאה מלכא ליהוי דיקולא מצואריה לא נחית, הדר שלח ליה איהו מלי (דמשתקא) [מססא] זנגבילא ומלי כסא פלפלי אריכתא, אמר אבוי השתא אמר מר דידי עדיפנא: מדידיה, דאנא שדרנא ליה חוליא, ואיהו שדר לי חריפא. אמר אבוי כי נפקי מבי מר הוה שבענא, כי מטאי להתם קריבו לי שתין צעי משיתין מיני לפדא, ואכלי ביה שיתין פלאגי, והך בישולא בתרא הוו קארו ליה צלי קדר ובעי דאיכסיה לצעא בתרא. אמר אבוי היינו דאמרי אינשי כפין עניא ולא ידע [אי] נמי רווחא לבסימא שכית. אבוי בר אבון ור' חנינא בר אבון מחלפי סעודתייהו להדרי. אמר רבא מיחייב אינש לאבסומי בפוריא עד דלא ידע בין ארור המן לברוך מרדכי. (נו) רבא ור' זעירא עבוד סעודת פורים בהדי הדרי איבסום קם רבא שחמיה לר' זעירא בעא רחמי עלויהו וחיה. (נז) [לישנא] [לשניא] אוחרא אמר ליה לא אתי מר לעביר סעודת פורים, אמר ליה כל שעתא לא מתרחש ניסא: ימי משתה. (נח) אמר רבא סעודת פורים שאכלה בלילה לא יצא ידי חובתו, מאי טעמא ימי משתה ושמתה כתיב. רב אשי הוה יתיב קמיה דרב כהנא נגה ולא קא אתו רבנן לבי מדרשא, אמר ליה מאי טעמא לא אתו רבנן האינדא דלמא קא טרחי בסעודת פורים, אמר ליה לא הוה להם אפשר למיכלה מאורתא, אמר ליה לא סבר ליה מר להא דרבא, דאמר רבא סעודת פורים שאכלה בלילה לא יצא, מאי טעמא, ימי משתה ושמתה כתיב, אמר ליה אמר רבא הכי אמר ליה אין תני סיניה ארבעין ויטמן ודמיא כמאן דמנחא ליה בכיסתיה:

[כג] וקבל היהודים את אשר החלו לעשות ואת אשר כתב מרדכי אליהם, תניא מגלת אסתר נעשית בשושן, ושלחו אותה אל ארץ ישראל, כדי שיעשו אותה מגלה אשורית, שנאמר ואת אשר כתב מרדכי אליהם: (כד כה) כי המן בן המרתא וגוי, ובבואה לפני המלך אמר עם הספר. (כז) אמר אמרה מיבעי ליה, (כח) אמר רב נחמן אמרה לו בבקשה ממך אמר בפה מה שכתוב בספר:

[כו] על כן קראו לימים האלה פורים על שם הפור על כן על כל דברי האגרת הזאת

הערות ותקונים

כד חנא. סס סס וע"ס חזיה סיטויים: (נג) תלמי רב יוסף. ונגילה ז' טעמא: (נד) הדר שלח ליה וכו' עד ונטות חים לרעהו. זה ליחא בנגמלא, ועיין ד"ס דף ע"ג ע"ב דהערה ג' שהגיה סס כניסתה הנסדר שנמלאת בלילה כ"י. וכלהו כי היה גם לפני רש"י ומחקו: (נה) רבא סדר. בנגמלא הגירסא רבה שדר: (נו) רבא ור' זעירא. בנגמלא רבה ור' זעירא ועיין עוד סס הכנה סיטויים: (נז) ליסנא חומרא. תקנתא לשניא חומרא פי' לכהן אחרת. ובנגמלא לכהן אחר ליה, ועיין ד"ס דף ע"ג ע"ב הערה י' שהגיה בלילה כ"י הגירסא לכהן אחרת: (נח) אומר רבא סעודת פורים. גמלא מגילה סס ז' ע"ב: (נח) אומר חנניה וייבעי ליה, ונגילה ט"ז ע"ב: (ס) אומר רב נחמן. בנגמלא סס הגירסא אומר ר' יוחנן, וגם בעל ד"ס דף ע"ה ע"ב הערה י' הגיה בלילה כ"י הגירסא

(סא) מנהגא דחזי לן דמאן דקארי לה למגלה קורא ופושט כאגרת אבל קורא ובורך כספר תורה לא [חזי לן] דהא נקריא אגרת דכתיב על כל דברי האגרת, ובשגומר לקרות חוזר ובורכה כולה ומברך:

[בן] קיימו וקבלו היהודים עליהם ועל זרעם. (סג) תניא ר' אליעזר אומר אסתר ברוח הקודש נאמרה, שנאמר ויאמר המן בלבו (אסתר ו' ו'). ר' עקיבא אומר אסתר ברוח הקודש נאמרה, שנאמר ותהי אסתר נושאת הן בעיני כל רואיה (סס ז' ט"ו). (סז) ר' יוסי בן דורמסקית אומר אסתר ברוח הקודש נאמרה, שנאמר וידוע הדבר למרדכי ויגד לאסתר המלכה (סס טס כ"ג). ר' מאיר אומר אסתר ברוח הקודש נאמרה, שנאמר ובכזה לא שלחו את ידם (סז ט' י'). (סד) אמר רב יחודה אמר שמואל אי הואי התם אמינא להו דידי עדיפנא מדידכו, קיימו וקבלו היהודים, קיימו למעלה מה שקיבלו למטה. אמר רבא דכולהו אית להו פירכא בר מדשמואל דלית ליה פירכא, הא דקא אמר ר' אליעזר סברא היא, דלא הוה אינש דהוה חשוב ליה למלכא כותיה, וקא מפיש טובא ואמר אדעתא דנפשיה קאמר, הא דקא אמר ר' עקיבא דלמא מדר' אליעזר, דאמר ר' אליעזר מלמד שכל אחד ואחד נדמתה לו באומתו, (סה) הא דקאמר ר' יוסי בן דורמסקית דלמא כדרי' חייא בר אבא, דאמר ר' חייא בר אבא בגתן ותרש שני טרסיים הוו, הא דקאמר ר' מאיר דלמא (פרספוקי) [פרסתוקין] שדור, דשמואל ודאי לית ליה פירכא. אמר ר' אבינא, (סו) ואיתימא ר' נחמן בר יצחק, היינו דאמרי אינשי (סז) טבא פלפלא חדא [חריפא] ממלי צנא קארי. רב יוסף אמר [מהכא] ימי הפורים האלה לא יעברו מתוך היהודים. רב נחמן בר יצחק אמר [מהכא] וזכרם לא יוסף מזרעם:

קיימו וקבלו. (סח) שלשה דברים תיקנו בית דין של מטה והסכים בית דין שלמעלה עמהן, ואלו הן: שאילת שלום בשם שתיקן בועז, שנאמר ויאמר לקוצרים כה' עמכם ויאמרו לו יברכה ה' (רות ז' ד), והסכים הקב"ה לדעתו, הוא מה שאמר

הערות ותקונים

גירסא אחר רב נחמן, וגם בלקח טוב על אסתר הניח הגירסא אחר רב נחמן: (סא) ונהגא דחזי לן וכו', זה הוא לשון רב האי גאון ז"ל וז"ל צעל סבלי הלקט השלם ס"י קליח כחזי ה"ר לתם גאון ז"ל ה' הקורא את דמגילה כורך וקורא אותה כספר תורה ואינה פושטת כאגרת שנשתי השיבוט ונצית רבינו שנצנל ונכל נקומות ח"י קורין וכוורין אותה כספר תורה. ורב האי גאון ז"ל כחזי ונהגא דחזי לכל פושטת כאגרת וקורא אבל כורך אותה כספר תורה לא חזי לן עכ"ל. ודברי רב האי הניח ג"כ הר"ף והאור זרוע ה' מגילה ס' ט"ע והרא"ש פ"ח דמגילה והטור הלכות מגילה ס' תר"ל, ועיין הגהות ניימוניות בהלכות מגילה פ"ג ס' ל', ועיין במאה שערים לרבינו יצחק אבן גיאת ז"ל הלכות מגילה דף ק"ט ע"א: (סב) תניא ר' אליעזר אומר. מגילה ז' ע"א: (סג) ר' יוסי בן דורמסקית אומר וכו'. ר' מאיר אומר. בגמרא מהפך שמות האוונרים, ובגמרא כ"י הוא כמו שהביא העוסקר, ועיין ד"ס (דף י"ב ע"א): (סד) אומר רב יהודה אומר שמואל. בגמרא הגירסא אחר שמואל, והמלות אומר רב יהודה ליחא, וכן הגירסא בגמרא כ"י אומר רב יהודה אומר שמואל, ועיין ד"ס (דף י"ב ע"א) ובהערה ל': (סה) הא דקאמר ר' יוסי בן דורמסקית וכו' הא דקאמר ר' מאיר. בגמרא שמות האוונרים והפוך שמות האוונרים, כמו שהביא העוסקר, ועיין ד"ס י"ב ע"ב: (סו) ואיחינא רב נחמן בר יצחק. ליחא בגמרא, ומלל ג"כ בגמרא מגילה כ"י, ועיין ד"ס טס ובהערה ט': (סז) טבא פלפלא חדא. בגמרא טבא חדא פלפלא חריפא, ותקניה כמו שהביא בד"ס טס: (סח) שלשה דברים תקנו ב"ד של מטה. כשהי' צירוף למני ברכות סוף פ"ט (דף י"ב ע"ג), צבלי נכות (כ"ג ע"ב) תחומא וימי אות י', ובתחומא הכדפס נכפס וימי אות ד', ובשיטה חדשה פ"א, ובהערה ט"ו שריט וזמור י"ז אות ז', וע"ש צבל המקומות והנלל שינויים, ועיין שריט טס בהערות שלי, וגם דברי העוסקר נובעים מנקוד אחר, וכמו כן הסיוף ומקלל מגילה דרשו נקיו עין החורה ומן הנציאים ומן הכתובים, לא מלחתי העוקר: שנאמר

על ידי דוד ולא אמרו העוברים ברכת ה' עליכם ברכנו אתכם בשם ה' (תהלים קכ"ט ט'). ותיקון אוצרות למעשרות תיקן חזקיה, (ט) שנאמר ויאמר חזקיה לבית ה' יביאו את התרומה ואת המעשר, והסכים הקב"ה על דעתו, שנאמר הביאו את כל המעשר אל בית האוצר (מלאכי ג' י'). ומקרא מגילה דרשו בקל וחומר מן התורה ומן הנביאים ומן הכתובים, מן התורה מנין, כתוב זאת זכרון בספר (שמות י"ז יד), נשאו חכמים קל וחומר ומה אם עמלק שלא היתה מלחמתו אלא לפי שעה נצטווה משה לכתבה, שנאמר כתוב זאת זכרון בספר, המן שאמר להשמיד להרוג ולאבר, אינו דין שלא תיכתב. מן הנביאים כיצד, או נדברו יראי ה' איש אל רעהו ויקשב ה' וישמע ויכתב (בספר) [ספר] זכרון לפניו (מלאכי ג' ט"ז), והרי דברים קל וחומר ומה אם יראים שלא דיברו אלא לפי שעה, נאמר בהם ויכתב בספר זכרון, זכרון נס של רבים על אחת כמה וכמה. מן הכתובים כיצד, כתיב תפלה לעני כי יעטוף (תהלים קי"ג ח'). ונאמר-תכתב זאת לדור אחרון (שם שם ט"ט), ומה אם תפלת עני לפי שעתה נכתבה, נס של רבים על אחת כמה וכמה, אם כן הסכמה מנין, תיל קיטו וקבלו היהודים, קייטו למעלה מה שקבלו למטה.

וְרָא יַעֲבֹר לְהוֹיֹת עוֹשִׁים אֶת שְׁנֵי וְגו'. (ט) תאנא באלו אמרו מקדימין ולא מאחרין, בקריאת המגלה, ובתרומת שקלים, קריאת המגלה מקדימין ליום הכניסה, ולא מאחרין, שנאמר ולא יעבור, אבל סעודה פורים וסעודת ראש חודש וספק טילה וזמן עצי הכהנים והגיגה ותשעה באב והקהל מאחרין ולא מקדימין. תשעה באב אקדומי, פורענותא לא מקדמינן, והנך דאכתי לא טמא זמן- [חיובייהו]:

[כת] **וְדַיְמִים** האלה. (עא) מכאן שאין קורין את המגלה ביום אלא מהנין החמה. נזכרים ונעשים. להקדים זכירה לעשייה. (עב) מכאן שמקדימין וקוראין פרשת זכור בשבת שחל פורים להיות בתוכה. ד"א נזכרים ונעשים בכל דור ודור. (עג) תנן התם הקורא את המגלה למפרע לא יצא. (עד) תאנא וכן בהלל, וכן בקריית שמע, וכן בתפלה, (עה) תפלה מנא לן, דתניא שמעון הפקולי הסדיר שמונה

הערות ותקונים

(ט) שנאמר ויאמר חזקיה וכו' לטון הכתוב וכו' ויאמר חזקיהו להכין לשמות צביה ה' ויכינו את הסרומה והמעשר (דה"ב ל"ח י"ח); (ע) תאנא באלו אומרים נקדימין ולא מאחרין בקריאת המגלה ובתרומת שקלים וכו' אבל סעודה פורים וסעודת ראש חודש וספק טילה וכו'. זה ליתא בנשמה ונגילה ה' ע"א, ושם איתא רק באלו אמרו נקדימין ולא מאחרין אבל זמן עלי כהנים וזמנא דתשעה באב חגיגה והקבל מאחרין ולא נקדימין, ובתפלה נעלים ונמני המקור אשר שאל הנזכר עד שנעלמתי- מה שפירש הוא באלפסי ונגילה פ"א הניח בתפלה הנשמה. באלו אמרו נקדימין ולא מאחרין, וזמנא דבייא לטון הגורל באלו אמרו: פירוש בקריאת ונגילה ובתרומת שקלים נקדימין ולא מאחרין דכתיב ולא יעבור אבל בסעודת פורים וסעודת ראש חודש וספק טילה וזמן עלי כהנים וחגיגה ותשעה באב והקבל מאחרין ולא נקדימין. תשעה באב אקדומי פורענותא לא נקדימין והנך דאכתי לא נעט- זמן חיובייהו, וכן הניח הרא"ש ודבריו נובעים ע"אלפסי, וזוה תראה כי להנזכר היו דברי רבי"ק לעינים ונגמרא לפינוי נמלא רק הנאמר תשעה באב אקדומי פורענותא לא נקדימין חגיגה והקבל נעום דאכתי לא נמני זמן חיובייהו, ועיין גרין באלפסי שם, ודאימי צירושלטי ונגילה פ"א ה"ו ע' ע"ב) באלו אמרו נקדימין ולא מאחרין קריאת ונגילה ותרומת שקלים נקדימין ולא מאחרין, סעודת ראש חודש וסעודת פורים מאחרין ולא נקדימין ע"כ. אבל אלפסי הניח ברוסן אחר: (עא) נכאן שאין קורין את המגלה ביום אלא מהנין החמה. ונגילה כ' ע"א; (עב) נכאן שנקדימין וקוראין פרשת זכור בשבת שחל פורים להיות בתוכה. עיין ונגילה ל' ע"א אמר ר' חייא בר אבא אמר ר' אבהו אמר ר' חייא בר אבהו: (עג) חקן התם הקורא את המגלה לנפרע, ונגילה י"ז ע"א בנשמה: (עד) תאנא וכן בהלל. גמרא שם: (עה) תפלה נמא לן. שם י"ז ע"ב: (עו) אמר ר' ירמיה ור' חייא בר אבהו, בנמרא שם

עשרה ברכות לפני רבן גמליכל על הסדר. (עו) אמר רב ירמיה ואיתומא ר' חייא בר אבא, ואמרי לה במתניתא תנא מאה ועשרים זקנים, ועבתי כמה נביאים תיקנו שמונה עשרה ברכות על הסדר. קרית שמע מנא לן, דאמר קרא והיו שלא יקרא למפרע. (עז) הלל מנא לן, דאמר קרא ממזרח שמש עד מבואו מהולל שם ה' (תהלים קי"ג ג'), (עח) כשם שאי אפשר לשמש לזרוח למפרע מן המערב למזרח, כך אין אומרים הלל למפרע. מגלה מנא לן, דכתיב והימים האלה נזכרים ונעשים, מה עשייה למפרע לא, אף זכירה למפרע לא. (עט) מכאן אמרו קראה סירוגין יצא, סירוסין לא יצא, (פ) סירוגין קטועין. סירוסין חדא פרא חדא, פירוש כגון שקרא פיסוקו של פיסוק וקרא פיסוק השני לו וחזר וקרא פיסוק ששכה. (פא) השמיט בה הסופר אותיות או פיסוקין וקראה על פה יצא. (פב) וכן אם קראה קריאה משובשת יצא שאין מדקדקין בקריאתה. ד"א נזכרים ונעשים. (פג) מכאן אמרו הקורא את המגילה על פה לא יצא, מנא לן, אמר רבא אתיא זכירה וזכרה, כתיב הכא והימים האלה נזכרים, וכתיב התם כתוב זאת זכרון בספר (שמות י"ז), מה להלן זכרון בספר, אף כאן נזכרים בספר, האי זכירה דהתם ממאי דקרייה היא, אימא עיוני בעלמא הוא, לא סלקא דעתא דתניא זכור יכול בלב, כשהוא אומר לא תשכח, הרי שכחת הלב אמורה, הא מה אני מקיים זכור בפה?

בכל דור ודור משפחה ומשפחה. (פד) מאי משפחה ומשפחה, אמר ר' יוסי בר חנינא להביא משפחות כהונה ולוויה שמבטלין עבודתן ובאין לשמוע מקרא מגלה. (פה) אתמר אמר רב יהודה אמר שמואל כהנים בעבודתן, ולויים בדוכנן, וישראל במעמדן, כולן מבטלין עבודתן ובאין לשמוע מקרא מגלה. תניא נמי הכי כהנים בעבודתן, ולויים בדוכנן, וישראל במעמדן כולן מבטלין עבודתם ובאין לשמוע מקרא מגלה, מכאן סמכו של בית רבי שהן מבטלין תלמוד תורה ובאין לשמוע מקרא מגלה, (פו) השתא עבודה דחמירא מבטלין, תלמוד תורה מיבעיא, למימרא

הערות ותקונים

הגירסא חזר ר' יוחנן, וגם בגמרא כ"י הגירסא כמו שהביא הנוסדר, ועיין ד"ס דף מ"ח ע"ב ובהערה ו': (עז) הלל מניח. סה דף י"ז ע"א: (עח) כשם שאי אפשר לשמש זרוח למפרע מן המערב למזרח כך אין קורין למפרע. זה ליחס בגמרא, ועיין ד"ס דף מ"ח ע"א הערה ח' שנחלל כן נאחזה כ"י: (עט) מכאן אמרו קראה סירוגין ולא סירוסין לא ילא ונגילה י"ח ס"ע"א: (פ) סירוגין קטועין סרוסין חדא פרא חדא. פירוש כגון שקרא פיסוקו של פיסוק וקרא פיסוק השני לו וחזר וקרא פיסוק ששכה. הנוסדר סירוגין קטועין סרוסין חדא פרא חדא, הוא לשון הירושלמי ונגילה פ"ב ה"ב (דף ע"ג ע"א), ועל זה הביא המסדר פירוש לזה, והפירוש הזה לקוח מן הרי"ף, פירוש קורא אחד ומניח אחד כגון שקורא פסוק אחד ודולג השני וקורא פסוק ג' וחזר וקורא הפסוק השני סולג הקורא כי האי גוונא לא ילא דהו"ל למפרע עכ"ל, וגם צערוך ערך סרג הביא הירושלמי וכתב פירוש חדא פרא חדא אחד וזלתי אחד כגון שקרא פסוק ג' וחזר וקורא פסוק שני שהניח ע"ל. ועיין צערוך השלם שכתב צדנרי ונעשים ופירוש הרי"ח, וגם הר"ש ע"א וכן פירוש הקלר ונ"ע הירושלמי פירשו כן, רק צדנרי המסדר לפנינו יש לחקן וכ"ל כגון שקרא פסוק ומניח פיסוק וקרא פיסוק השני לן, וחזר וקרא פיסוק ששכה: (פא) השמיט בה הסופר אותיות או פיסוקין וקראה על פה ילא ונגילה סה, ולפנינו וקראן הקורא כנומרגנן הממרגס ילא: (פב) וכן אם קראה קריאה משובשת ילא שאין מדקדקין בקריאתה. זה לא ונלחתי בגמרא (פג) נכסן אמרו הקורא את המגילה על פה לא ילא וננא לן אמר רבא ונגילה י"ח ע"א: (פד) ונאי משפחה ומשפחה חזר ר' יוסי צר חנינא. ונגילה ג' ע"א: (פה) אחזר חזר רב יהודה חזר שמואל. בגמרא דחזר רב יהודה חזר רב, ונגילין סה בגמרא ערכין ד' ע"א ליחס ר"י חזר שמואל, ועיין ד"ס (דף ד' ע"א) ובהערה ל': (פו) הסתא ענידה דחמירא מנעלן. בגמרא סה גירסא

דעבודה חמורה מתלמוד תורה, והכתיב ויהי בהיות יהושע ביריחו וישא עיניו וירא והנה איש עומד לנגדו וחרבו שלופה בידו וילך יהושע אליו ויאמר לו הלנו אתה אם לצרינו, ויאמר לא כי אני שר צבא ה' עתה באתי (יסופט ס' י"ג י"ד). אמר לו על איזה מהן באת, אמר לו עתה באתי (פ) מיד וילך יהושע בלילה ההוא בתוך העמק, אמר ר' יוחנן שלן בעומקה של הלכה, (פח) וגמירי דכל זמן שארון ושכינה שרויין במקום ישראל אסורין בתשמיש המטה. (פט) אמר ר' שמואל בר אבוןא משמא דרב גדול תלמוד תורה מהקרבת תמידין, מדקאמר ליה עתה באתי, לא קשיא הא דיחיד הא דרבים. אמר רבא פשיטא לי עבודה ומקרא מגלה מקרא מגלה עדיף מדר' יוסי בר חנינא תלמוד תורה ומקרא מגלה מקרא מגלה עדיף מדסמכו של בית רבי. תלמוד תורה ומת מצוה מת מצוה עדיף, דתניא מבטלין תלמוד תורה להוצאת המת ולהכנסת הכלה. עבודה ומת מצוה מת מצוה עדיף מולאחותו, דכתיב ולאחותו הבתולה וגו' לה ישמא (ויקרא כ"ג). בעי רבא מקרא מגלה ומת מצוה הי מינייהו עדיפא, מת מצוה עדיף משום כבוד הבריות או דלמא מקרא מגלה משום פרסומי ניסא. בתר דאבעיא הדר פשטה [מת מצוה עדיף, דאמר מר] גדול כבוד הבריות שרוחה את לא תעשה שבתורה. (ס) אמר ר' יהושע בן לוי נשים חייבות במקרא מגלה שאף הם היו באותו הנס: (ס"א) [ואמר ר' יהושע בן לוי חייב אדם לקרות את המגילה בלילה ולשנותה ביום, שנאמר אלהי אקרא וימס [ולא תענה] ולילה ולא דומיה (מסילס כ"ג ג'), סבור מינה (ס"ב) מקרייה מאורתא, ולמיתנא מתניתין דידה ביסמא, אמר להו ר' ירמיה לדידי מיפרשא לי מיניה דרבי חייה בר אבא (ג) כמאן דאמר אעבור פרשתא דא ואתנייה, אתמר נמי א"ר חלבו אמר עולא ביראה (ג) א"ר אלעזר חייב אדם לקרות את המגילה בלילה ולשנותה ביום, שנאמר למען יזמרך כבוד ולא ידום ה' אלהי לעולם אורך (מסילס ל' י"ג):

(ס"ב) תנן מהיכן קורא אדם את המגילה ויוצא בה ידי חובתו, ר' מאיר אומר כולה, ר' יהודה אומר מאיש יהודי, ר' יוסי אומר מאחר הדברים האלה, [א"ר חלבו] אמר רב חמא בר גוריא אמר רב הלכה כדברי האומר כולה, ואפילו למאן דאמר מאיש יהודי צריכה שתהא כתובה כולה: (ס"ג) א"ר יוחנן הקורא במגילה הכתובה בין הכתובים לא יצא, והני מלי בצבור, אבל ביחיד יצא, (ס"ד) אמר רחבא

הערות ותקונים

ניסח חמרת, ועיין ד"ס (דף ד' ע"ח) ובהערה ט': (פז) עיר וילן יוסע נליה: הסיח נחוק העמק. לין זה לשון הכתיב, ועיין נחוס' סס דיה וילן וילן וילך נליה: הסיח נחוק העמק, ועי' נגמרא נגליין: (פח) וגמירי דכל זמן שארון ושכינה שרויין במקום ישראל אסורין בתשמיש המטה. זה ליחא נגמרא סס, ובחוס' סס ד"ה נלמד הציאו וז"ל כל זמן ששכינה וארון שרויין שלא במקומן אסורין בתשמיש המטה לא גרס ליה סכא וכו', ועיין ד"ס (דף ד' ע"ב) בהערה ט': (פט) אמר רב שמואל בר אבוןא נשמיא דרב. נגמרא סס ליחא להנלות, נשמיא דרבי, ועיין ד"ס (דף ד' ע"ב) בהערה ט': (ג) אריב"ל נשים חייבות, מגילה דף ד' ע"א: (ס"א) ואריב"ל חייב אדם. נכ"י מסר דף שלס והשלמתי החסרון נכ"י שני הנמצא באקספאנד וחסרים עד הנלות כסרים נקדיעין ליום הכניסה: (ס"ב) נקרייה נאורחא, נגמרא למקרייה נגלייה: (ג) כנאן דלמיר. כן הוא גם נגמרא כ"י נמוצא ד"ס דף ה' ע"ב, ולפנינו נגמרא כגון דאמרי, אינסי, ועיין בדי"ס סס הערה ל': (ד) א"ר אלעזר. ליחא נגמרא לפנינו ונמצא ג"כ נכ"י נגמרא מגילה נמוצא בדי"ס סס: (ס"ב) תנן מהיכן. נגילה י"ט ע"א: (ס"ג) א"ר יוחנן. נגמרא לפנינו ג"י חמרת, אמר רב יהודה אמר שמואל הקורא נגילה, ונסי' ר' יוחנן נמוצא סס נקמון אחי ע"ש (ס"ד) אמר רבנא. נגמרא אמר רבא: ונלכו

(לח) ובצבור נמי לא אמרין אלא דלא מחסרא פורתא, או לא מיתרא פורתא על שאר יריעאתא, אבל מיחסרא פורתא, או מיהרא פורתא על שאר יריעאתא, כיון דמחויא כמגלה בפני עצמה אפילו בצבור נמי יצא: (לט) תנן הכל כשרים לקרות את המגלה חוץ מחרש שוטה וקטן: (ק) כל היום כשר לקריאת המגילה: ותניא אחד הקורא, ואחד השומע מן הקורא יצא: מדינה ומדינה. לחלק בין המוקפין חומה מימות יהושע בן נון, למוקפת חומה מימות אחשורוש: עיר ועיר. לחלק בין שושן לשאר עירות. ור' יהושע [בן לוי] אומר לרבות כרך וכל חסמוך לו וכל הנראה עמו נידון ככרך:

וַיְמִי הפורים האלה לא יעברו מתוך היהודים וזכרם לא יסוף מזרעם. (קג) ר' נתן אומר לא בא המן אלא זכר לישראל, דכתיב וימי הפורים האלה לא יעברו מתוך היהודים וזכרם לא יסוף מזרעם: ד"א וזכרם לא יסוף מזרעם. מכאן שקבעו חכמים מגילה:

ד"א וימי הפורים לא יעברו וזכרם לא יסוף מזרעם. (קג) לימד כל ספרי הנביאים וכל הכתובים עתידין ליבטל לימות המשיח, חוץ ממגילת אסתר, הרי היא קיימת בחמשה חומשי תורה ובהלכות של תורה שבעל פה, שאין בטלין לעולם, ואעפ"י שכל זכרון הצרות יבטל, שנאמר כי נשכחו הצרות הראשונות וכי נסתרו מעיני (ישעי' ס"ה פ"ז), ימי הפורים לא יבטלו, שנאמר וימי הפורים האלה לא יעברו מתוך היהודים וזכרם לא יסוף מזרעם:

ותכתוב אסתר המלכה בת אביחיל. (קד) מכאן אמרו קראה על פה לא יצא, עד שתהי' כתובה על הספר ובדיו, (קה) דאמר ר' אבא אתיא כתיבה כתיבה, כתיב הכא ותכתוב אסתר, וכתיב התם ויאמר להם ברוך מפיו יקרא אלי [את כל הרברים האלה] ואנו כותב על הספר בדיו (וינוי' ל"ז י"ט): (קו) אמר ר' שמואל בר רב יצחק שלחה להם אסתר לחכמים קבעוני לדורות, שלחו לה (קז) קנאה את מעוררת עלינו, שלחה להם (קח) כבר כתובה אני ומונחת על ספר דברי הימים:

הערות ותקונים

(לח) ובצבור נמי לא אמרין. בגמרא לפנינו גי' אחרת ע"ש, ובעל ד"ס לא הביא נוסחא אחרת ונאשר הוא לפנינו בגמרא: (לט) תנן הכל כשרים. ונגילה י"ט ע"ג צנענה: (ק) כל היום כשר. ונגילה כ" ע"ג צנענה: (קה) ונדנים לנדניה. ונגילה ז' ע"ג צ' ר' נתן אומר. לא מלאמי הנקור: (קג) לימד כל ספרי הנביאים וכל הכתובים עתידין ליבטל. ונקור המאמר הוא גיד הסוקה להרמזים סוף ה' ונגילה, ועיין בהגהות מיימוניות סס שהביא ונקור להרמזים דברי הירושלמי [הוא ונגילה פ"א ה"ז דף ע' ע"ד] ר' יוחנן אמר הנביאים והכתובים עתידין ליבטל ומנחת ספרי תורה אינו עתידין ליבטל כשג"ל אמר חף ונגילה אסתר והלכות אינן עתידין ליבטל, וכן נמלא בגמרא משלי פ"ט אות ג' כל המועדים עתידים צטלים וימי הפורים אינם צטלים לעולם, שנאמר וימי הפורים האלה לא יעברו עתיד הסיפורים, והעירותי סס בהערה ט' לעיין צנע"ה הרשב"ה ס' ל"ג ששאל אותו על המאמר והמדרש הזה ומה שהשיב צטוב טעם ודעה. ודברי המדרש ה' לנקור להשייטן ר' אליעזר הקליר בסילוק לפרשת זכור, ואם כל המועדים יהיו צטלין, ימי הפורים לא יבטלו כו": (קד) ונכאן אמרו. צנענה ונגילה י"ז ע"א: (קה) דאמר ר' אבהו אחיה כתיבה כתיבה. בגמרא ונגילה י"ט ע"א העולם "דאמר ר' אבהו, ליחא, ועיין ד"ס (דף ג"ז ע"א) הביא הגי' בגמרא כ"י אמר רבא אחיה, והביא בהערה ר' כי גם עיר ונקומות אחרות ויבא אמר רבא, ואין ספק שגם לפני המסדר ה"י הגי' אמר רבא ונעשית צטעות ר' אבהו: (קו) איך שמואל צר רב ילקח. ונגילה ז' ע"א, ולפנינו הגי' איך שמואל ציר יהודה, וכאשר הביא המסדר כ"ה בגמרא לפנינו כ"י כמו שהובא צ"ס דף י"א ע"ג וע"ש בהערה ח' (קז) קנאה את ועוררת עלינו. בגמרא לפנינו כתוב לצ"ח המונחה ונגמלא כ"י ליחא ג"כ עיין ד"ס סס: (קח) כבר כתובה אני ומונחת על ספר דברי הימים. כ"ה גם בגמרא כ"י, ולפנינו הגי' כתובה אני על דברי הימים, עיין ד"ס סס ובהערה

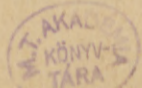
למלכי מדי ופרס. רב ורי חנינא ורי יוחנן ורב הביבא מתני בכולהי סדר מועד כל כי האי זוגא הלופי רי יוחנן ומעילי רי יונתן, שלחה להם אסתר לחבהים כתבוני לדורות, שלחו לה הלא כתבתי לך שלישים במועצות ודעת (משלי כ"ג כ'), שלישים ולא רביעים, ולא קבעוה (קט) עד שמצאו לה מקרא מן התורה, כתוב זאת זכרון בספר (שמות י"ז ד'), כתוב זאת מה שכתוב כאן, זאת מה שכתוב במשנה תורה, זכרון מה שכתוב בנביאים, בספר מה שכתוב במגילה, כתנאי כתוב זאת זכרון בספר, זאת מה שכתוב כאן, זכרון מה שכתוב במשנה תורה, בספר מה שכתוב בנביאים דברי רי יהושע, רי אלעזר המודעי אומר, כתוב זאת מה שכתוב במשנה [כאן ובמשנה] תורה, זכרון מה שכתוב בנביאים, בספר מה שכתוב במגילה: (קי) רי חלבו משום רי שמואל בר נחמן שמונים [וחמשה] זקנים, מהם כמה נביאים היו מצטערים על הפסוק הזה, אלה המצות אשר צוה ה' את משה (ויקרא כ"ז ל"ד), אלה המצות שנצטוונו מפי משה ואין נביא רשאי לחדש דבר מעתה, [ומרדכי ואסתר מבקשין ממנו לחדש דבר עלינו עד שהאיר הקב"ה עיניהם] ומצאו אותה כתובה בתורה ובנביאים ובכתובים, בתורה מנין, שנאמר כתוב זאת זכרון בספר (שמות י"ז י"ג). בנביאים מנין, שנאמר אז נדברו יראי ה' איש אל רעהו ויקשב ה' וישמע ויכתב ספר זכרון לפניו מלאכי (ג' ט"ז). בכתובים מנין, שנאמר הלא הם כתובים על ספר דברי הימים (אסתר י' ז'):

וישלח ספרים אל כל היהודים דברי שלום ואמת. (קיא) אמר רי חנינא (קיג) ואמרו לה רי אסי ואמרי לה אמר רי חייא בר אבא מלמד שצריכה שרטוט כאמונה של תורה:

לקיים את ימי הפורים האלה בזמניהם. (קיג) תנן התם מגילה נקראת באחד עשר, בשנים עשר בשלשה עשר, בארבעה עשר, בחמשה עשר, לא פחות ולא יותר, כרכים המוקפים חומה מימות יהושע בן נון קורין בחמשה עשר, כפרים ועירות גדולות קורין בארבעה עשר, אלא שהכפרים מקדימין ליום הכניסה, כיצד הל להיות [יד] בשני, כפרים ועירות גדולות קורין בו ביום, ומוקפין חומה למחר, חל להיות בשלישי או ברביעי, (קיד) כפרים מקדימין ליום הכניסה, ועירות גדולות קורין בו ביום, ומוקפין חומה למחר, חל להיות בחמישי, כפרים ועירות גדולות קורין בו ביום, ומוקפין חומה למחר, חל להיות בשבת, כפרים מקדימין ליום הכניסה, ועירות גדולות קורין בו ביום, ומוקפין חומה למחר, חל להיות באחד השבת, כפרים מקדימין ליום הכניסה, ועירות גדולות קורין בו ביום ומוקפין חומה למחר (קטו). היבא רמיוא, (קטז) אמר רב שמן בר אבא לקיים את ימי הפורים:

הערות ותקונים

ובתערה ז': (קט) עד שנללח לה ונקרא ון החורה. נגנרל לפנינו עד שנללח לו ונקרא כחוב בחורה, הני' גס' הוא נכון וכן הוא נגנרל כ"י עיין ד"ס סס ובתערה ד': (קי) רי חלבו משום רי שמואל בר נחמן. נוצע ען נדרש רות סיג סקוק והנה צועז, ונקור הנאלח הוא בידועלני ונגילה פ"ח ה"ז (דף ע' ט"ז): (קיא) חנר רי חנינה. ונגילה טז ע"ג, וסס הני' חר תנחום, וכן יס לתקן לפנינו, (קיג) וחנרי לה רי חייא בר אבא. ליחא נגנרל לפנינו, ועיין בד"ס דף ע"ג ע"ג בתערה י' שתינא נלחז כ"י הני' ח"ר תנחום ח"ר חסי וחנרי לה ח"ר חייא בר אבא ח"ר חסי (קיג) חנן החס. ננענה ונגילה ז' ע"ח: (קיד) כפרים ונקדינים ליום הכניסה. עד כחן הוספתי עפ"י כ"י שני הנעלל נלקספארד, כי בכ"י שלי חסר דף שלם. (קטו) היכן רמיוא. נגנרל סס: (קטז) חנר רב שמן בר אבא. נגנרל לפנינו ח"ר חנן בר אבא ח"ר יוחנן, ועיין ד"ס

האלה בזמניהם, זמנים הרבה תיקנו לה חכמים, ואימא ארביסר וחמיסר, אם כן לכתוב קרא זמנים, זמניהם למה לי, ואימא שיתסר ושיבסר, אמר קרא ולא יעבור, אמר רבה בר בר הנא אמר ר' יוחנן זו דברי ר' עקיבא סתימתאה דדריש זמנם זמניהם (ק"ו), אבל חכמים אומרים בזמן הזה (ק"ט) הואיל ומסתכלין בה אין קורין אותה אלא בזמנה, כלומר הואיל ואין עיניהם של עניים נשואות אלא למקרא מגלה כדי להלק להם מעות פורים אין קורין אותה אלא בזמנה, ויש שגורסין הואיל ומסתכלין בה, כלומר באותו הזמן שהיו ישראל יכולין להעמיד דתיהם ואין באין לידי סכנה היו קורין אותה באחד עשר בשנים עשר בשלשה עשר, אבל בזמן הזה שמסתכלין ישראל בדתותיהן, אין קורין אותה אלא בזמנה שהוא ארבעה עשר וחמשה עשר. (ק"ט) וכן הלכתא: ואסור לקרות את המגלה בשבת, אבל שואלין ודורשין בהלכות פורים באותה שבת כדי להזכיר שהוא פורים, (ק"ק) דאמר ר' יהושע בן לוי פורים שחל להיות בשבת שואלין ודורשין מעניינו, מאי איריא פורים אפילו (כל יומי) [י"ט] נמי, דתניה [משה תיקן להם לישראל שיהיו] שואלין [ודורשין] הלכות הפסח בפסח הלכות עצרת בעצרת הלכות החג בחג, פורים אצטריכא ליה, סלקא דעתא אמינא גזרה משום דרבה קא משמע לן, (ק"כ) דאמר רבה הכל הייבין במקרא מגילה ואין הכל בקיאיין במקרא מגילה וגזירה שמא יטלנה בידו וילך אצל בקי ללמוד ויעבירנה ארבע אמות ברשות הרבים: (ק"כג) אמר רב יוסף גדול תלמוד תורה יתר מהצלת נפשות דמעיקרא קא חשיב ליה למרדכי בתר ארבעה, אשר באו עם זרובבל ישוע נחמיה שרביה רעליה מרדכי בלשן (עזרא ג' ז'), ובסוף קא חשיב ליה לבתר חמשה, הבאים עם זרובבל ישוע נחמיה עזריה רעמיה נחמני מרדכי בלשן (נחמ' ז' ז'). (ק"כד) אמר רב (ק"כד) ואיתימא ר' יצחק בר שמואל בר מרתא גדול תלמוד תורה יותר מבנין בית המקדש, שכל זמן שברוך נריה קיים לא הניחו עזרא לעלות (ק"כה): אמר רבה בר בר הנא אמר ר' יצחק בר שמואל בר מרתא משמיה דרב גדול תלמוד תורה יותר מכבוד אב ואם, שכל אותם שנים שהיה יעקב בבית עבר לא נענש עליהן. (ק"כו) דתניא נמצא יוסף שפידש מאביו שלא ראהו עשרים ושתים שנה כשם שפירש יעקב אבינו מאביו כ"ב שנה דיעקב תלתין ושש היוין אלא שמע מינה ארבע עשרה שנה דהיה בבית עבר לא נענש עליהן. אי הכי בצירא להו עשרין היוין אשתהי באורחא הרתי שני, דתניא יצא משם ובא לסוכות ועשה שם שמונה עשר

הערות ותקונים

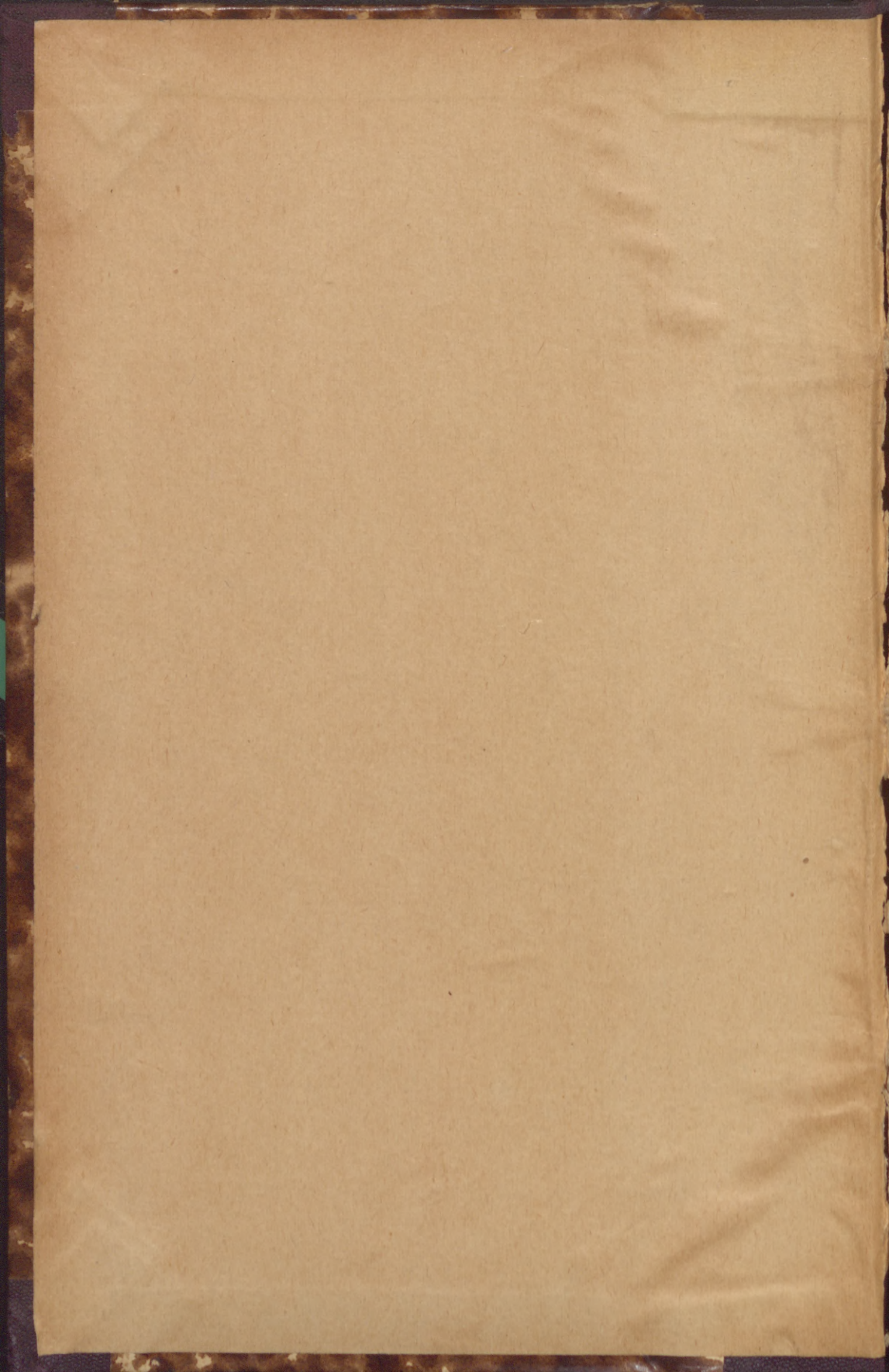
(דף א' ע"ג) ובהערה ט', והמסדר השמיט פה ונאמר ונגמלא ע"ט, ולאיתי כי הציא כמו שהציא החלפסי ונגילה. (ק"ז) אבל חכמים אומרים בזמן הזה. דגמלא לפנינו ג' אחרת ע"ט, וגם צאחן הציא כלשון החלפסי: (ק"ח) הואיל ומסתכלין בה כו' כלומר הואיל ואין עיניהם כו' ויש שגורסין הואיל ומסתכלין בה, כלומר צאחן הזמן שה' ישראל יכולין להעמוד דתיסה ואין צאחן לידי סכנה כו' אבל בזמן הזה שמסתכלין ישראל בדתותיהן כו'. וכן הלכתא. כל זה הוא לשון החלפסי ריש ונגילה, ובחלפסי יש לתקן ויש שגורסין הואיל ומסתכלין, וכן אבל בזמן הזה שמסתכלין, במקום ומסתכלין ובמקום שמסתכלין כמו שהציא לנכון המסדר שלפנינו: (ק"ט) וכן הלכתא. כן קיים החלפסי שם: (ק"ק) דאמר ר' יהושע בן לוי מגילה דף ד' ע"א: (ק"כ) דאמר רבה. ונגילה ד' ע"ב: (ק"כג) אמר רב יוסף מגילה ט"ז ע"ג: (ק"כד) אמר רבי מגילה שם: (ק"כד) ואיתימא ר' יצחק בר שמואל ונרתא. כ"ה גם דגמלא כ"ה, עיין ד"ס מ"ו ע"א בהערה ק' ונגמלא לפנינו הגי' ואיתימא רב שמואל בר נרתא: (ק"כה) אמר רבה בר בר חל' א"ר יצחק בר שמואל בר נרתא משמיה דרב. נגמלא שם, ולפנינו הגי' אמר רב אמר רב יצחק בר שמואל בר נרתא, ונגמלא ונגילה כ"ה הוא כמו שהציא המסדר, עיין ד"ס שם בהערה ר': (ק"כ) דתניא. ונגילה י"ז ע"א:

חדש שנאמר ויעקב נסע סכתה (בראשית לג ז'). ובבית אל עשה ששה חדשים מקריב זבחים, ללמדך שתלמוד תורה גדול מן המצות, לכך נאמר לרוב אחיו: דורש טוב לעמו ודובר שלום לכל זרעו. גדול הוא השלום שלא שיבה הכתוב את מרדכי אלא בשלום, שנאמר ודובר שלום לכל זרעו, שאחר כל המדות הללו הוא מסיים בשלום, מגיד שהשלום שקול כנגד הכל: (קמז) אמר ר' יוסי הגלילי גדול הוא השלום שבשעת מלחמה אינו פותח אלא בשלום, שנאמר כי תקרב אל עיר להלחם עליה וקראת עליה לשלום (דברים כ' י'). (קמח) ועוד אמרו גדול הוא השלום שבשעה שהמלך המשיח נגלה אינו פותח אלא בשלום, שנאמר מה נאוו על ההרים רגלי (המבשר) [מבשר] משמיע שלום (ישעי נ"ג ז'). (קמח) ועוד אמרו גדול הוא השלום שהוא לחיים ולמתים, לחיים מנין, דכתיב ויאמר יתרו למשה לך לשלום (שמות ד' יח), ולמתים מנין, דכתיב ואתה תבוא אל אבותיך בשלום (בראשית מ"ו ט'): (קנ) אמר ר' שמואל כל מי שהוא אוהב שלום ורודף שלום ומקדים שלום, הקיפה מנחילו העולם הבא, דכתיב וענוים ירשו ארץ והתענגו על רוב שלום (תהלים נ"ז יא'): (קלא) ועוד אמרו גדול הוא השלום שהוא עמוד העולם הזה, ועמוד העולם הבא, עמיד העולם הזה, דכתיב השם גבוֹלֵךְ שְׁלוֹם (ס קע"ז י"ד), ועמוד העולם הבא, דכתיב יבוא שלום ינוחו על משכבותם (ישעי נ"ז ז'): (קלג) ר' שמעון אומר גדול הוא השלום שלא ברא הקב"ה מדה טובה יתר מן השלום שניתנה לצדיקים, (קלג) שבשעה שנפטר מן העולם שלש כתות של מלאכי שלום מקדימין אותו, אחת אומרת יבוא שלום (ישעי נ"ז ז'), ואחת אומרת הולך נבחו (ס), ואחת אומרות ינוחו על משכבותם (ס). (קלד) ר' שמואל אומר גדול הוא השלום שהוא יתר מכל המתנות הטובות שהבטיח הקב"ה לישראל באחרית הימים, דכתיב וישב עמי בנוה שלום ובמשכנות מבטחים ובמנוחות שאננות (ישעי נ"ג י"ח): בן יאמר בעל הרחמים:

הערות ותקונים

(קמז) ח"ר יוסי הגלילי, נסי ד"ח פיק הסלום, ספרי נסח פיקסא נ"ג, צנ"ר פי"א אות ז': (קמח) ועוד אמרו גדול הוא הסלום שנשעה שהנודק נגלה. נסי ד"ח ס: (קכט) ועוד שהוא לחיים ולמתים. נסי ד"ח ס: (קל) ח"ר שמואל. מס' ד"ח ס. ואין נובא סס צסס ל' שמואל: (קלא) ועוד אמרו גדול הסלום שהוא עמוד העולם הזה. לא נכלא במקומות שרשתי: (קלג) ר' שמעון אומר, צנדרס צמ"ר סס הוא צסס ל' נחיר: (קלג) שנשעה שנפטר מן העולם. עיין תדרש סו"ט מזמור ל' אות ג', ומזמור קמ"ז אות ז', פסיקתא רנתי פ"ג, ועיין בבלי כתובות ק"ד ע"א צננןן אחר: (קלד) ר' שמואל אומר גדול הוא הסלום שהוא יתר מכל המתנות. ליחא נעקומות שרשתי, וגם ליחא נד"ר סוף שופטים, ונדאה כי להנפיקר ה"י נקוד אחר:

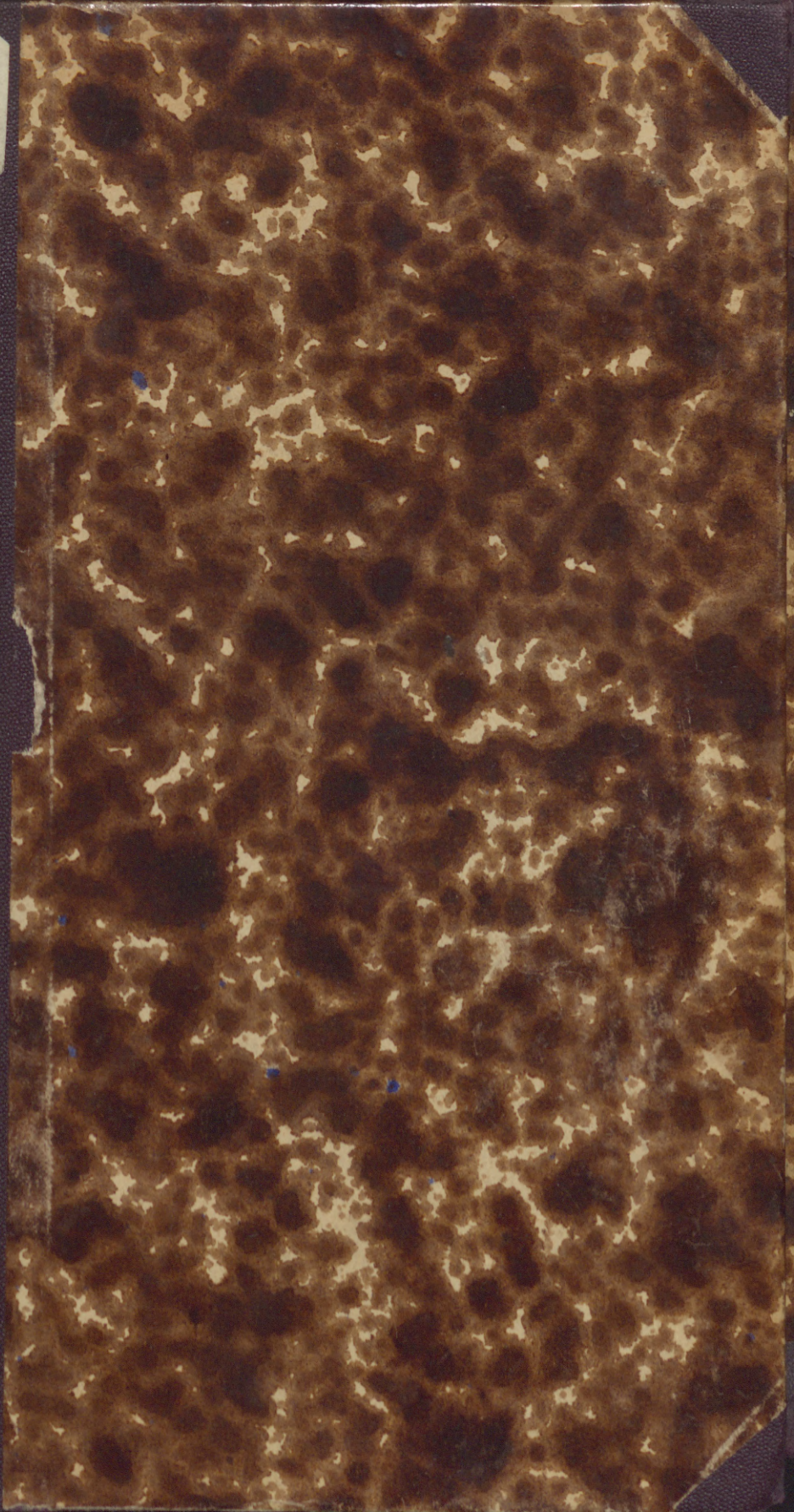

B

441-

442

מִדְרָשׁ

שְׁמוֹנֵה עָל

עֲדָה

אֶתְנֵן

ed.

S. BUBER.